

กลุ่มที่ 2 นิติกรรม (JURISTIC ACTS)

หัวข้อที่ 1 ความหมายของนิติกรรม (ตามกฎหมาย) (มาตรา 112)

มาตรา 112 “อันว่านิติกรรมนั้น ได้แก่การใด ๆ อันทำลงโดยชอบด้วยกฎหมายและด้วยใจสมัคร มุ่งโดยตรงต่อการผูกนิติสัมพันธ์ขึ้นระหว่างบุคคล เพื่อจะก่อ เปลี่ยนแปลง โอน สงวน หรือระงับซึ่งสิทธิ”

มาตรา 112 หลัก นิติกรรม คือ การใด ๆ อันมีเจตนาทำลงโดยชอบด้วยกฎหมาย ด้วยใจสมัครและมุ่งโดยตรงต่อการผูกนิติสัมพันธ์ขึ้นระหว่างบุคคล เพื่อ ก่อ เปลี่ยนแปลง โอน สงวน หรือระงับซึ่งสิทธิ

นิติกรรมจึงมีองค์ประกอบที่สำคัญ 4 ประการ คือ.-

(1) ต้องเป็นการกระทำของบุคคลโดยการแสดงเจตนา (เช่น คำว่า “การใด” ตามมาตรา 112-116 นั้นเอง)

(2) ต้องเป็นการกระทำที่ชอบด้วยกฎหมาย

(3) ต้องกระทำด้วยใจสมัคร และ

(4) ต้องมุ่งโดยตรงต่อการผูกนิติสัมพันธ์ขึ้นระหว่างบุคคล เพื่อจะ ก่อ เปลี่ยนแปลง โอน สงวน หรือระงับซึ่งสิทธิ

(1) ต้องเป็นการกระทำ คือการแสดงเจตนาตนเอง อาจเป็นการแสดงเจตนาโดยชัดแจ้งโดยปริยาย หรือโดยการนิ่งก็ได้

ฉะนั้น นิติกรรมจึงเป็นการกระทำของบุคคลโดยการแสดงเจตนา ถ้าหากขาดการแสดงเจตนา นิติกรรมย่อมไม่เกิดขึ้น เช่น

ก. ทำใบมอบอำนาจปลอมไปขายฝากที่ดินแก่ ข. แม่ ข. ผู้รับซื้อฝากจะรับซื้อไว้โดยสุจริตและจดทะเบียนการขายฝากไว้แล้ว ก็ไม่ผูกพัน ค. เจ้าของที่ดิน เพราะ ค. มิได้มอบอำนาจให้ขาย เท่ากับไม่มีการแสดงเจตนาของ ค. เจ้าของที่ดินเลย ดังนั้น นิติกรรมระหว่าง ค. เจ้าของที่ดินกับ ข. ผู้รับซื้อฝากจึงไม่มีต่อกัน (คำพิพากษาฎีกาที่ 1866/2494, 1109/2521)

หรือเช่น ก. จับมือ ข. ผู้มอบฉันทะพิมพ์ลายนิ้วมือ ข. ลงในใบมอบฉันทะ เพราะผู้มอบฉันทะป่วยพูดจาไม่ได้เรื่อง เห็นได้ว่า ข. ผู้มอบฉันทะมิได้แสดงเจตนาทำนิติกรรมเลย การโอนที่ดินตามใบมอบฉันทะไม่ทำให้ผู้รับโอนได้กรรมสิทธิ์ (คำพิพากษาฎีกาที่ 1568/2497)

(2) ต้องเป็นการกระทำที่ชอบด้วยกฎหมาย กล่าวคือ มีวัตถุประสงค์ไม่เป็นการต้องห้ามโดยกฎหมาย ไม่เป็นการพันวิสัย หรือไม่ขัดต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน (มาตรา 113) เช่น ก. จ้าง ข. ไปทำร้าย ค. การจ้างเป็นวัตถุประสงค์ต้องห้ามโดยกฎหมาย เป็นการขัดต่อบทบัญญัติแห่งกฎหมายอาญา มาตรา 295

(3) ต้องกระทำด้วยใจสมัคร กล่าวคือ ต้องกระทำโดยอิสระ ไม่ถูกกลฉ้อฉล ช่มชู้ หรือสำคัญผิด มิฉะนั้นนิติกรรมย่อมตกเป็นโมฆียะ (มาตรา 121 วรรค 1) เช่น ก. ใช้ปืนชู้ ข. ให้ทำพินัยกรรมยกทรัพย์สมบัติให้แก่คน ข. กลัว จึงทำยกให้

(4) ต้องมุ่งโดยตรงต่อการผูกนิติสัมพันธ์ขึ้นระหว่างบุคคล กล่าวคือ ก่อให้เกิดความเคลื่อนไหวในสิทธิอย่างใดอย่างหนึ่ง คือ

ก. ก่อสิทธิ (to create rights) เช่น ก. ทำสัญญากู้เงิน ข. 5,000 บาท เป็นนิติกรรม ก่อให้เกิดสิทธิขึ้นระหว่างบุคคล คือ ก. และ ข. ตามสัญญาภู่นั้น โดย ก. อยู่ในฐานะเป็นลูกหนี้ ส่วน ข. อยู่ในฐานะเป็นเจ้าหนี้ ย่อมก่อสิทธิเรียกร้องแก่ ข. ที่จะบังคับให้ ก. ชำระเงินคืน

ข. เปลี่ยนแปลงสิทธิ (to modify rights) เช่น ก. และ ข. คู่สัญญาเดิมตกลงกันว่า เงินที่กู้ไป 5,000 บาทนั้น ก. จะชำระเป็นเหวนเพชร จึงเป็นการเปลี่ยนหนี้ใหม่ ซึ่งเป็นนิติกรรมที่เปลี่ยนสิทธิของ ข. ที่จะได้รับเงิน 5,000 บาท เป็นเหวนเพชร (ดูมาตรา 349)

ค. โอนสิทธิ (to transfer rights) เช่น ก. และ ข. คู่สัญญาเดิม ข. ได้ทำหนังสือโอนหนี้เงินดังกล่าวให้แก่ ค. และได้บอกกล่าวการโอนไปยัง ก. ลูกหนี้แล้ว เรียกได้ว่า ข. โอนสิทธิเรียกร้องการเป็นเจ้าหนี้ของคนมาให้แก่ ค. เป็นเจ้าหนี้แทน (ดูมาตรา 303) หรือเช่นการโอนกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สิน (ดูมาตรา 1336)

ง. สงวนสิทธิ (to preserve rights) เช่น ก. และ ข. คู่สัญญาเดิม ข. ได้ตกลงทำสัญญารับ ค. เข้าเป็นผู้ค้ำประกันเงินกู้ จำนวน 5,000 บาท เพื่อสงวนสิทธิของ ข. ซึ่งถ้า ก. ไม่ชำระ ข. ก็จะได้สิทธิที่จะไปเรียกจาก ค. ผู้ค้ำประกันได้ หรือเช่น ก. ลูกหนี้ได้ทำหนังสือรับสภาพหนี้ต่อ ข. เจ้าหนี้ (ดูมาตรา 172 และคำพิพากษาฎีกาที่ 66/2516 การรับสภาพหนี้เป็นนิติกรรมประเภทสงวนสิทธิเรียกร้องอันมีอยู่ในมูลหนี้เดิมให้คงมีอยู่ต่อไปและไม่ขาดอายุความ)

จ. ระงับสิทธิ (to extinguish rights) เช่น ก. และ ข. คู่สัญญาเดิม ข. เจ้าหนี้ได้แสดงเจตนาปลดหนี้ โดยยกหนี้ให้แก่ ก. (มาตรา 340) หรือ ก. ลูกหนี้นำเงิน 5,000 บาท ไปชำระหนี้ให้แก่ ข. เจ้าหนี้ (มาตรา 314) ดังนี้ สัญญากู้เงินเป็นอันระงับไป ไม่เกิดสิทธิต่อกันอีก หรือเช่นการแสดงเจตนาหักกลบลบหนี้ (มาตรา 341), การบอกล้างโมฆียกรรม (มาตรา 137, 138)

การบอกเลิกสัญญา (มาตรา 386) เป็นต้น

ข้อสังเกต คำว่า “นิติสัมพันธ์” คือ ความสัมพันธ์หรือความผูกพันในทางกฎหมายนั่นเอง ฉะนั้นนิติกรรมจึงเป็นการกระทำของบุคคลที่มุ่งประสงค์จะให้เกิดผลผูกพันในทางกฎหมาย ถ้าบุคคลกระทำการใดโดยไม่ประสงค์ที่จะผูกนิติสัมพันธ์ ย่อมไม่เกิดนิติกรรมอันจะฟ้องร้องต่อศาลขอให้บังคับหรือเรียกร้องค่าเสียหายกันได้ เช่น พุดจาล้อเล่น หรือกระทำด้วยความคึกคะนอง หรือโดยอหังการใจไมตรี หรือมรรยาทในสังคม เช่น ชายหนุ่มนัดหญิงสาว แต่ผิดนัดหรือบิดาสัญญาจะให้ของขวัญแก่บุตร แต่ไม่ให้

อนึ่ง คำว่า “สิทธิ” เป็นได้ทั้งบุคคลสิทธิและทรัพย์สินสิทธิ

– **บุคคลสิทธิ** (Jus in personam) หมายถึงสิทธิเรียกร้องอันมีต่อบุคคลผู้เป็นคู่กรณีโดยเฉพาะ เป็นสิทธิเหนือบุคคลหรือหนี้เหนือบุคคลซึ่งบังคับเอาแก่ตัวบุคคลให้กระทำหรืองดเว้นกระทำการอันใดอันหนึ่ง เช่น สิทธิของคู่สัญญาตามสัญญาขนส่ง, จ้างแรงงาน, สิทธิของเจ้าหนี้ตามสัญญากู้ยืมเงิน

– **ทรัพย์สินสิทธิ** (Jus in rem) เป็นสิทธิซึ่งจะบังคับเอาแก่ตัวทรัพย์สินโดยตรง เช่น กรรมสิทธิ์, ภาระจำยอม, สิทธิเก็บกิน, สิทธิอาศัยในโรงเรือน, สิทธิเหนือพื้นดิน, ภาระติดพันในอสังหาริมทรัพย์, สิทธิจำนอง, จำนำ, ยึดหน่วง, ลิขสิทธิ์, สิทธิบัตร, สิทธิในเครื่องหมายการค้า

นิติกรรม

ความหมาย	ความไม่สมบูรณ์ของนิติกรรม	นิติกรรมตามโครงสร้าง
มีองค์ประกอบที่สำคัญ 4 ประการ คือ	ตาม ป.พ.พ.มี 4 ประการ คือ	มี 2 แบบ คือ
1. ต้องเป็นการกระทำ	1. นิติกรรมเป็นโมฆะ	1. นิติกรรมฝ่ายเดียว
2. ต้องเป็นการกระทำที่ชอบด้วยกฎหมาย	2. นิติกรรมเป็นโมฆียะ	2. นิติกรรมสองฝ่าย
3. ต้องกระทำโดยใจสมัคร และ	3. นิติกรรมที่ทำเพื่อการฉ้อฉล	
4. ต้องมุ่งโดยตรงต่อการผูกนิติสัมพันธ์ขึ้นระหว่างบุคคล เพื่อจะก่อ เปลี่ยนแปลง โอน สงวนหรือระงับซึ่งสิทธิ	4. การเสียเปล่าของการทำนิติกรรม โดยถือว่าไม่มีเลข	

คำพิพากษาศาลฎีกาและความเห็นของนักกฎหมายเกี่ยวกับการกระทำใดเป็นนิติกรรมหรือไม่เป็นนิติกรรม⁽¹⁾

(1) การร้องทุกข์ของผู้เสียหายในคดีอาญาความผิดอันยอมความได้ ไม่ใช่นิติกรรม (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1074/2477) เพราะการร้องทุกข์ไม่ใช่การแสดงเจตนาเพื่อก่อให้เกิดการเคลื่อนไหวในสิทธิอย่างหนึ่งอย่างใด แม้ผลของการร้องทุกข์จะทำให้คดีไม่ขาดอายุความตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 96 ก็เป็นผลซึ่งเกิดขึ้นโดยกฎหมาย หากทำให้การร้องทุกข์กลายเป็นนิติกรรมประเภทสงวนสิทธิไม่ ในทำนองเดียวกัน การแจ้งความกล่าวโทษในคดีอาญาแผ่นดิน ก็ย่อมไม่ใช่นิติกรรมด้วย

(2) การฟ้องคดีอาญา เป็นกิจการอันหนึ่ง ซึ่งผู้เยาว์ไม่สามารถทำตัวเอง ต้องให้ผู้แทนโดยชอบธรรมเป็นผู้ทำแทน (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1123/2479) ตามคำวินิจฉัยของศาลฎีกา ยังไม่ชัดเจนว่า ที่ว่าการฟ้องคดีอาญาเป็นกิจการอันหนึ่งนั้น เป็นกิจการอย่างใดในกฎหมาย ที่ว่าผู้เยาว์ไม่สามารถทำตัวเอง ต้องให้ผู้แทนโดยชอบธรรมเป็นผู้ทำแทน ก็เป็นไปตามบทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 3 และ 5 ยังถือไม่ได้ว่าผู้เยาว์ไม่สามารถทำตัวเอง เพราะเป็นนิติกรรม แต่ถ้าพิจารณาว่าการฟ้องคดีอาญาไม่ใช่การแสดงเจตนาเพื่อให้เกิดการเคลื่อนไหวในสิทธิอย่างหนึ่งอย่างใดใน 5 ประการ ก็จะเห็นได้ว่าไม่ใช่นิติกรรม

(3) การฟ้องคดีแพ่ง มีความเห็นของนักกฎหมายบางท่านว่าน่าจะเป็นนิติกรรมประเภทสงวนสิทธิ เพราะมีผลทำให้อายุความสะดุดหยุดลงหรือหยุดอยู่ (มาตรา 173, 175) แต่พิจารณาโดยต้องแท้ จะเห็นได้ว่าการฟ้องคดีแพ่งเป็นการขอบังคับตามสิทธิ มิใช่ก่อให้เกิดการเคลื่อนไหวในสิทธิแต่อย่างใด แม้จะมีผลทำให้อายุความสะดุดหยุดลงหรือหยุดอยู่ก็เป็นผลซึ่งเกิดขึ้นโดยกฎหมาย น่าจะไม่ใช่นิติกรรม

(4) การให้การสู้คดีไม่ว่าคดีอาญาหรือคดีแพ่ง ไม่ใช่นิติกรรม เพราะไม่ใช่การแสดงเจตนาเพื่อก่อให้เกิดการเคลื่อนไหวในสิทธิอย่างหนึ่งอย่างใดใน 5 ประการ

(5) การถอนฟ้อง ถอนคำร้องทุกข์ หรือยอมความในคดีอาญา ความผิดอันยอมความได้ เป็นนิติกรรม (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1074/2477) เพราะเป็นการแสดงเจตนาเพื่อระงับสิทธิ ในทำนองเดียวกันการถอนฟ้องหรือประนีประนอมยอมความในคดีแพ่ง ย่อมเป็นนิติกรรมด้วย

(1) เรื่องเดียวกัน, หน้า 19-20.

เฉพาะการประนีประนอมยอมความในคดีแพ่ง อาจเป็นทั้งนิติกรรมประเภทเปลี่ยนแปลงสิทธิ และระงับสิทธิ

(6) การแต่งตั้งทนายความทั้งในคดีแพ่งและคดีอาญาเป็นนิติกรรม (คำพิพากษาฎีกาที่ 1123/2479) เพราะเป็นการตั้งตัวแทนให้ดำเนินคดีแทนตัวความ

(7) การตกลงกันไว้ก่อนว่าจะไม่ฟ้องคดีอาญาถ้าหากจะเกิดมีขึ้นต่อไปข้างหน้า ข้อตกลงนั้นไม่มีผลก่อให้เกิดหนี้ที่จะผูกพันคู่กรณีให้จำต้องงดเว้นไม่ฟ้องคดีอาญาเช่นว่านั้น เพราะอำนาจฟ้องคดีอาญาจะมีอยู่หรือไม่นั้น มิได้อยู่ภายใต้บังคับของกฎหมายลักษณะหนี้ในทางแพ่ง หากอยู่ภายใต้บังคับของกฎหมายว่าด้วยวิธีพิจารณาความอาญาอีกส่วนหนึ่ง (คำพิพากษาฎีกาที่ 1403/2508 ประชุมใหญ่) คำวินิจฉัยของศาลฎีกาที่ว่าไม่มีผลก่อให้เกิดหนี้ผูกพันคู่กรณีนั้น ย่อมหมายความว่าไม่มีผลก่อให้เกิดสิทธิและหน้าที่ผูกพันกัน การแสดงเจตนาตกลงกันดังกล่าว จึงไม่เป็นนิติกรรมอันจะบังคับกันได้

(8) การเป็นพยานรับรองลายพิมพ์นิ้วมือผู้ทำนิติกรรม หรือเป็นพยานในการทำนิติกรรม สำัญญา ไม่ใช่เป็นการแสดงเจตนาทำนิติกรรม (คำพิพากษาฎีกาที่ 1154/2511) เพราะพยานนั้น มิใช่เป็นผู้ทำนิติกรรมเพื่อก่อให้เกิดการเคลื่อนไหวในสิทธิ

โมฆะและโมฆียกรรม (VOID AND VOIDABLE ACTS)

ความไม่สมบูรณ์ของนิติกรรม

ตาม ป.พ.พ. มี 4 ประการ คือ.-

1. นิติกรรมที่เป็นโมฆะ เป็นนิติกรรมที่เมื่อทำขึ้นแล้วเสียเปล่าไป ไม่เกิดผลในกฎหมาย
2. นิติกรรมที่เป็นโมฆียะ เป็นนิติกรรมที่เมื่อทำขึ้นแล้วมีผลผูกพันกันตามกฎหมาย แต่อาจถูกบอกล้าง หรือให้สัคยาบันได้
3. นิติกรรมที่ทำเพื่อการฉ้อฉล เป็นนิติกรรมที่ลูกหนี้ได้ทำลงทั้งที่รู้อยู่ว่าจะเป็นทางให้เจ้าหนี้เสียเปรียบ ซึ่งเจ้าหนี้ชอบที่จะร้องขอให้ศาลเพิกถอนเสียได้ (มาตรา 237) นิติกรรมยังคงสมบูรณ์มิได้เป็นโมฆกรรม หรือโมฆียกรรมแต่อย่างใด
4. การเสียเปล่าของการทำนิติกรรมโดยถือว่าไม่มีเลย เป็นนิติกรรมที่ทำขึ้นโดยขาดสาระสำคัญอันเป็นส่วนประกอบของนิติกรรม เช่น ถ้าหากมีข้อกำหนดห้ามโอนเกี่ยวกับสังหาริมทรัพย์ (ในพินัยกรรม) ซึ่งไม่อาจจดทะเบียนกรรมสิทธิ์ได้ ให้ถือว่าข้อกำหนดห้ามโอนนั้นเป็นอันไม่มีเลย กล่าวคือ ไม่มีผลบังคับนั่นเอง (ดูมาตรา 1700 วรรค 3, 1702 วรรคแรก และ 1707)

นิติกรรมที่เป็นโมฆะ

โมฆกรรม (A void act) คือการเสียเปล่า หรือการสูญเปล่าทางนิติกรรม ไม่เกิดผลในกฎหมายที่จะเรียกร้องให้บังคับกันได้ ไม่ทำให้เกิดความเคลื่อนไหวในสิทธิแต่ประการใด เสมือนหนึ่งไม่ได้ทำนิติกรรม หรือไม่ได้แสดงเจตนาต่อกันเลย และไม่อาจให้สัคยาบันให้สมบูรณ์ได้

ลักษณะของนิติกรรมที่เป็นโมฆะ หรือ โมฆกรรม คือ.-

- (1) นิติกรรมที่ทำขึ้นแล้วเสียเปล่าไป ไม่มีผลบังคับตามกฎหมายได้ และ
- (2) ไม่อาจให้สัคยาบันเพื่อให้นิติกรรมที่เป็นโมฆะนั้นกลับเป็นนิติกรรมที่สมบูรณ์ มีผลในกฎหมายได้

หัวข้อที่ 2 เหตุที่ทำให้นิติกรรมตกเป็นโมฆะ

มีเหตุสำคัญ 9 อย่าง คือ.-

1. วัตถุที่ประสงค์ของนิติกรรม ต้องห้ามขัดแย้งโดยกฎหมาย หรือพันวิสัย หรือขัดขวางต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน (มาตรา 113, 114)
2. นิติกรรมที่มีได้ทำให้ถูกต้องตามแบบที่กฎหมายบังคับไว้ (มาตรา 115)

3. นิติกรรมที่เกิดจากการแสดงเจตนาไป โดยใจจริงผู้แสดงมิได้เจตนาให้ตนต้องผูกพันตามที่ได้แสดงออกมานั้น แต่คู่กรณีอีกฝ่ายหนึ่งได้รู้ถึงเจตนาอันซ่อนอยู่ในใจ (มาตรา 117 ตอนท้าย)

4. นิติกรรมซึ่งเกิดจากการแสดงเจตนาลวง โดยสมรู้กับคู่กรณีอีกฝ่ายหนึ่ง (มาตรา 118 วรรคแรก)

5. นิติกรรมอำพราง (มาตรา 118 วรรค 2)

6. นิติกรรมที่เกิดจากการแสดงเจตนาโดยสำคัญผิดในสิ่งซึ่งเป็นสาระสำคัญแห่งนิติกรรม (มาตรา 119)

7. นิติกรรมที่ตกเป็นโมฆะ เพราะเหตุแห่งเงื่อนไข (มาตรา 149-152)

8. นิติกรรมที่ตกเป็นโมฆียะ แล้วถูกบอกล้าง (มาตรา 138 วรรคแรก)

9. นิติกรรมที่ตกเป็นโมฆะ ตาม ป.พ.พ. ลักษณะอื่น

1. นิติกรรมที่มีวัตถุที่ประสงค์ต้องห้ามขัดแย้งโดยกฎหมาย หรือพันวิสัย หรือขัดขวางต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน (นิติกรรมนั้นเป็นโมฆะ) (มาตรา 113, 114)

มาตรา 113 “การใดมีวัตถุที่ประสงค์เป็นการต้องห้ามขัดแย้งโดยกฎหมายก็ดี เป็นการพันวิสัยก็ดี เป็นการขัดขวางต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชนก็ดี การนั้นท่านว่าเป็นโมฆกรรม”

มาตรา 114 “การใดเป็นการผิดแผกแตกต่างกับบทบัญญัติของกฎหมายใด ๆ ถ้ามิใช่กฎหมายอันเกี่ยวกับความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชนแล้ว เพียงแต่เหตุเท่านั้น ท่านว่าการนั้นหาเป็นโมฆะไม่”

มาตรา 113 หลัก วัตถุที่ประสงค์ของนิติกรรมต้องห้าม หรือพันวิสัย หรือขัดขวางต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน นิติกรรมนั้นเป็นโมฆะ

กล่าวโดยสรุป มาตรา 113 เป็นการกระทำที่ไม่ชอบด้วยกฎหมาย

มาตรา 114 ข้อยกเว้น การใดผิดแผกๆ แต่มิใช่บทบัญญัติเกี่ยวกับความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน การนั้น ไม่เป็นโมฆะ

วัตถุที่ประสงค์ของนิติกรรม (object) คือประโยชน์สุดท้ายที่ผู้แสดงเจตนาทำนิติกรรมปรารถนามุ่งประสงค์ไว้จะให้เกิด ให้มีขึ้น เป็นไปอย่างไร โดยอาศัยนิติกรรมนั้นเป็นประโยชน์

ผลสุดท้ายที่นิติกรรมนั้นจะพึงอำนวยให้⁽¹⁾ (คำพิพากษาฎีกาที่ 521/2489)

คนเราทำนิติกรรมก็เพราะมุ่งจะได้ประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่งจากนิติกรรมนั้น เพราะฉะนั้น นิติกรรมจึงเป็นเครื่องมือที่จะได้มาซึ่งประโยชน์นั้น ๆ เพราะว่าถ้าหากไม่มุ่งประโยชน์อย่างใดก็จะไม่ทำนิติกรรมกัน ศาสตราจารย์ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช ท่านได้เปรียบเทียบไว้อย่างพิสดารว่า “นิติกรรมเป็นแม่สื่อ ส่วนวัตถุที่ประสงค์ก็คือ เจ้าสาว”

หากจะกล่าวเพียงสั้น ๆ วัตถุที่ประสงค์ของนิติกรรม ก็คือจุดประสงค์หรือความมุ่งหมายในการทำนิติกรรมนั่นเอง แต่มิใช่มูลเหตุจูงใจให้มีการทำนิติกรรม เช่น แดงทำสัญญาซื้อขายรถยนต์บรรทุกจากดำ วัตถุที่ประสงค์ของนิติกรรมสำหรับแดงผู้ซื้อก็คือการได้รับรถยนต์บรรทุกนั้นมาเป็นกรรมสิทธิ์ สำหรับดำผู้ขายก็คือการได้รับเงินค่ารถยนต์คันนั้น ส่วนแดงมีเจตนาจะซื้อรถยนต์นั้นไปเพื่อประโยชน์ในการบรรทุกสินค้า หรือดำขายรถยนต์นั้นให้แก่แดงเพื่อแสวงหากำไรหรือหมุนเงิน ฯลฯ ประโยชน์ที่ทั้ง 2 ฝ่ายจะพึงได้รับดังกล่าวย่อมเป็นเพียงมูลเหตุจูงใจให้มีการทำนิติกรรมเท่านั้น

สรุป วัตถุที่ประสงค์ของนิติกรรมก็คือ ความมุ่งหมายในการทำนิติกรรม

โดยปกติกฎหมายไม่คำนึงถึงมูลเหตุจูงใจ เพราะไม่เป็นเหตุกระทบกระทั่งถึงความสมบูรณ์ของนิติกรรม เว้นแต่มูลเหตุจูงใจนั้นจะถือได้ว่าเป็นวัตถุที่ประสงค์ของนิติกรรม ในเมื่อในการทำนิติกรรมนั้น ๆ คู่กรณีฝ่ายหนึ่งได้รู้ถึงมูลเหตุจูงใจของอีกฝ่ายหนึ่งโดยรู้ว่าเพราะเหตุดังกล่าวจึงได้ทำนิติกรรมขึ้น หากไม่มีมูลเหตุจูงใจนี้ก็จะไม่ทำนิติกรรมกัน⁽²⁾

ดังนั้น ถ้าคู่กรณีฝ่ายหนึ่งไม่รู้ถึงมูลเหตุจูงใจของอีกฝ่ายหนึ่ง แม้มูลเหตุจูงใจในการทำนิติกรรมของฝ่ายนั้นจะไม่ชอบด้วยกฎหมาย ก็ไม่อาจถือได้ว่าเป็นวัตถุที่ประสงค์ของนิติกรรมดังอุทากรณข้างต้น แดงทำสัญญาซื้อขายรถยนต์บรรทุกจากดำ แม้จะซื้อเพื่อใช้ขนสินค้าหนีภาษีหรือของผิดกฎหมายอื่นใด ถ้าดำไม่รู้ถึงมูลเหตุจูงใจในการซื้อรถยนต์ของแดง นิติกรรมย่อมสมบูรณ์เพราะวัตถุที่ประสงค์ในการซื้อขายรถยนต์ไม่ต้องห้ามตามกฎหมาย แต่ถ้าดำรู้ถึงมูลเหตุจูงใจนั้น ก็ถือได้ว่ามูลเหตุจูงใจเป็นวัตถุที่ประสงค์ที่ร่วมรู้ด้วยกัน และไม่ชอบด้วยกฎหมาย นิติกรรมย่อมไม่สมบูรณ์⁽³⁾

(1) ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช, ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยนิติกรรมและหนี้ เล่ม 1 (ภาค 1-2) พ.ศ. 2478 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2505. (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อักษรสาส์น, พ.ศ. 2509), หน้า 132.

(2) จี๊ด เศรษฐบุตร, หลักกฎหมายลักษณะนิติกรรมและหนี้ แก้ไขเพิ่มเติมโดยจี๊ดติ ดิงศภิกย์ (พิมพ์ครั้งที่ 3, กรุงเทพมหานคร: คณะกรรมการวิจัยและห้องสมุด คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2524) หน้า 13.

(3) ศักดิ์ สมองชาติ, เรื่องเดียวกัน, หน้า 23.

อนึ่ง วัตถุประสงค์ของนิติกรรมที่ไม่ชอบด้วยกฎหมายอันมีผลทำให้นิติกรรมตกเป็นโมฆะนั้น ถ้าเป็นนิติกรรมหลายฝ่าย คู่กรณีทุกฝ่ายจะต้องร่วมรู้ในวัตถุประสงค์นั้นด้วย มิฉะนั้นนิติกรรมไม่เป็นโมฆะ (คำพิพากษาฎีกาที่ 58/2482, 1124/2512) เช่น ยืมเงินไปจ้างฆ่าคนหรือยืมเงินเพื่อไปชื้อยาเสพติดให้โทษ ดังนี้ นิติกรรมจะตกเป็นโมฆะก็ต่อเมื่อคู่กรณีทั้งสองฝ่ายได้ร่วมรู้ในมูลเหตุจูงใจนั้นด้วยกัน อันถือได้ว่าเป็นวัตถุประสงค์ของนิติกรรมดังกล่าวแล้ว มิฉะนั้นนิติกรรมไม่เป็นโมฆะ

คำว่า “การใด” ก็คือ การกระทำโดยมุ่งจะให้เกิดผลในกฎหมาย เป็นนิติกรรม แต่เนื่องจากการกระทำที่ไม่ชอบด้วยกฎหมาย กฎหมายจึงไม่รับรองให้เกิดผล โดยถือว่าเป็นโมฆกรรมหรือการกระทำที่เสียเปล่าใช้การอะไรไม่ได้เลย การกระทำที่ไม่ชอบด้วยกฎหมายตามมาตรา 113 มี 3 ประเภท คือ นิติกรรมที่มีวัตถุประสงค์ต้องห้ามชัดแจ้งโดยกฎหมาย, พันวิสัย และขัดขวางต่อความสงบเรียบร้อย

(1) นิติกรรมที่มีวัตถุประสงค์ต้องห้ามชัดแจ้งโดยกฎหมาย (นิติกรรมตกเป็นโมฆะ) หมายความว่า มีกฎหมายห้ามไว้โดยตรงว่ามีให้กระทำ เช่น ฆ่าผู้อื่น (ปอ.มาตรา 288) มีอาวุธปืนที่ผิดกฎหมายไว้ในครอบครอง (ตาม พ.ร.บ.อาวุธปืน) หรือขายทำสัญญายกทรัพย์สินให้หญิงเพื่อตอบแทนการที่หญิงยอมเป็นภรรยาบ่อย โดยหญิงรู้ว่าชายมีภรรยาอยู่แล้ว จึงไม่ชอบด้วยมาตรา 1452 (มาตรา 1445 (3) เดิม) เป็นโมฆะตามมาตรา 1496 (มาตรา 1490 เดิม) (คำพิพากษาฎีกาที่ 95/2484) หรือเช่น ก. จ้าง ข. ให้ไปฆ่า ค. ซึ่งค้าขายแข่งขันกับ ก. ดังนี้ วัตถุประสงค์ของนิติกรรม (การจ้าง) เป็นการต้องห้ามชัดแจ้งโดยกฎหมาย นิติกรรมตกเป็นโมฆะตามมาตรา 113

ข้อสังเกต บางเรื่องกฎหมายมีข้อห้ามเฉพาะกรณีที่ไม่ได้รับอนุญาต จึงต้องแยก “การทำนิติกรรม” กับ “การอนุญาต” ออกจากกัน ถ้าหากนิติกรรมนั้นได้ทำถูกต้องแล้ว แต่ยังไม่ได้รับอนุญาตจากเจ้าพนักงาน ก็ไม่ทำให้นิติกรรมนั้นตกเป็นโมฆะ เช่น การซื้อขายแร่ แม่ผู้ซื้อจะไม่รับอนุญาตตาม พ.ร.บ.การทำเหมืองแร่ ความผิดอยู่ที่การไม่ขออนุญาต แต่กฎหมายมิได้ห้ามการซื้อขายแร่ เพราะฉะนั้น สัญญาซื้อขายแร่ไม่เป็นโมฆะ (คำพิพากษาฎีกาที่ 462/2493)

(2) นิติกรรมที่มีวัตถุประสงค์เป็นการพันวิสัย (นิติกรรมตกเป็นโมฆะ)

“การพันวิสัย” (Impossibilities) หมายถึงการใด ๆ ที่เป็นไปไม่ได้ หรือไม่สามารถจะทำได้โดยธรรมชาติเป็นเรื่องที่มนุษย์ทั่ว ๆ ไปไม่สามารถจะทำได้ รวมไปถึงกิจการที่มุ่งถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยเฉพาะ แต่สิ่งนั้นไม่มีตัวตนอยู่ในขณะทำกิจการนั้น เช่น ทำสัญญาว่าจะเสกกระดาศให้เป็น

ธนบัตร หรือ เช่น ก. มีม้า 1 ตัว แต่ตายไปแล้ว จึงทำสัญญาขายม้าตัวนั้นให้ ข. จึงเป็นเรื่อง พันวิสัย นิติกรรมในรูปสัญญาซื้อขายตกเป็นโมฆะ จะเห็นได้ว่าวัตถุประสงค์ที่ประสงค์ของนิติกรรมเป็นการ พันวิสัย ไม่อาจปฏิบัติการชำระหนี้เพื่อให้สำเร็จตามวัตถุประสงค์นั้นได้

“เหตุสุดวิสัย”(force majeure) เป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นโดยไม่มีใครอาจป้องกันได้ เช่น ภัยธรรมชาติต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นอุทกภัย वादภัย หรืออัคคีภัยต่าง ๆ ซึ่งไม่เกี่ยวกับวัตถุประสงค์ของนิติกรรมตามมาตรา 113 (ดูมาตรา 8) นักกฎหมายบางท่านเรียกว่า “เหตุบังเอิญ” (cas forfuit)⁽¹⁾

แต่ “เหตุสุดวิสัย” ทำให้การชำระหนี้กลายเป็น “พันวิสัย” ซึ่งจะโทษใครไม่ได้ ทำให้ ลูกหนี้หลุดพ้นไป เช่น ก. มีม้าชื่อศรีนวล 1 ตัว ก. ได้ทำสัญญาขายม้าศรีนวลให้แก่ ข. แล้ว แต่ก่อนส่งมอบ ม้าศรีนวลถูกฟ้าผ่าตาย เช่นนี้เป็นเหตุสุดวิสัย ทำให้ ก. ลูกหนี้ (ในอันที่จะส่งมอบ) หลุดพ้นจากการชำระหนี้ ไม่ต้องส่งม้านั้นให้แก่ ข. ผู้ซื้อ (มาตรา 219) จึงอาจกล่าวได้ว่า เหตุสุดวิสัยเป็นเหตุ การพันวิสัยเป็นผล⁽²⁾

(3) นิติกรรมที่มีวัตถุประสงค์เป็นการขัดขวางต่อความสงบเรียบร้อย หรือศีลธรรมอันดีของประชาชน (นิติกรรมตกเป็นโมฆะ)

อาจแยกออกได้เป็น 2 ประการคือ นิติกรรมที่มีวัตถุประสงค์เป็นการขัดขวางต่อความสงบเรียบร้อย หรือนิติกรรมที่มีวัตถุประสงค์เป็นการขัดขวางต่อศีลธรรมอันดีของประชาชน

“ความสงบเรียบร้อยของประชาชน” หมายถึง ประโยชน์โดยทั่วไปในด้านความมั่นคงปลอดภัยของประเทศชาติหรือประชาชน กล่าวอย่างกว้างก็คือ การกระทำใดซึ่งมีผลกระทบกระเทือนถึงความมั่นคงของรัฐ เศรษฐกิจของประเทศ ความสงบสุขของสังคม ฯลฯ

“ศีลธรรมอันดีของประชาชน” หมายถึง ทศนะในด้านจริยธรรมของประชาชนหรือธรรมเนียมประเพณีของสังคม

ทั้ง 2 กรณีอาจแตกต่างกันไปบ้างในแต่ละประเทศ หรือแต่ละท้องถิ่น เช่น ชาย หญิง ทำสัญญาเป็นคู่กัน สัญญานั้นยอมขัดขวางต่อศีลธรรมอันดีของประชาชน เป็นโมฆะ หรือเช่น ชายมีภรรยาอยู่แล้ว ได้ตกลงกับหญิงอื่นว่าจะอยู่กินเป็นสามีภรรยา กัน เช่นนี้ สัญญานั้นยอมขัดต่อมาตรา 1445 (3) (มาตรา 1452 ใหม่) ข้อตกลงยอมขัดต่อศีลธรรมอันดีด้วย จึงเป็นโมฆะ ตามมาตรา 113 (คำพิพากษาฎีกาที่ 1913/2505) หรือเช่น ก. จ้างนางสาว ข. เป็นนางแบบ

(1) จิตติ ดิงศภัทน์, หมายเหตุห้าคำพิพากษาฎีกาที่ 326/2522 ในหนังสือคำพิพากษาฎีกาประจำ พ.ศ. 2522 (กรุงเทพมหานคร: เนติบัณฑิตยสภา, 2523) หน้า 344.

(2) ศักดิ์ สนองชาติ, เรื่องเดิม, หน้า 36.

ถ่ายภาพลามก ดังนั้นวัตถุประสงค์ของนิติกรรมเป็นการขัดขวางต่อศีลธรรมอันดีของประชาชน นิติกรรมเป็นโมฆะตามมาตรา 113

การใดที่จะเป็นการขัดขวางต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชนนั้น จะวางหลักแน่นอนตายตัวได้ยาก และส่วนมากกฎหมายก็มีได้เขียนไว้ชัด จึงต้องพิจารณา จากตัวบทเป็นเรื่อง ๆ ไป ปัจจุบันถือหลักว่า ต้องพิจารณาถึงประโยชน์ส่วนรวมของสังคม เป็นหลัก ถ้ากฎหมายบทใดเป็นเรื่องเกี่ยวกับผลประโยชน์ส่วนรวมของสังคม บทกฎหมายนั้น ก็เป็นกฎหมายที่เกี่ยวกับความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน และศาลมักวินิจฉัย รวมไปว่าการกระทำอย่างใดเป็นการขัดขวางต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของ ประชาชน เพราะเกี่ยวพันกันจนแยกไม่ออกและยากแก่การวินิจฉัย

คำพิพากษาศาลฎีกาเกี่ยวกับการกระทำนิติกรรมโดยมีวัตถุประสงค์เป็นการต้องห้าม ชัดแจ้งโดยกฎหมาย⁽¹⁾

(1) ชายทำสัญญากรทrophyให้ฝ่ายหญิงเพื่อตอบแทนการที่หญิงยอมเป็นภริยา โดยหญิง รู้ยู่่าชายนั้นมีภริยาอยู่ก่อนแล้ว เป็นสัญญาที่ไม่ชอบด้วยกฎหมาย ฟ้องร้องบังคับไม่ได้ (คำ พิพากษาศาลฎีกาที่ 95/2484) เพราะฝ่าฝืนเงื่อนไขแห่งการสมรส ที่ว่าชายหรือหญิงจะต้องไม่เป็น คู่สมรสของบุคคลอื่นอยู่ (มาตรา 1445 เดิม, 1452)

(2) ให้กู้เงินโดยรู้ว่าจะเอาไปค้าฝิ่นเถื่อน เป็นการอุปการะผู้กระทำความผิดซึ่งต้องห้ามชัดแจ้ง ตามกฎหมาย นิติกรรมตกเป็นโมฆะ (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 707/2487)

(3) เอาดอกเบี้ยเงินกู้ที่เกินอัตราในกฎหมายมารวมเป็นต้นเงินและมอบสวนให้ทำกิน ต่างดอกเบี้ย โดยมีข้อสัญญาว่าถ้าไม่ชำระเงินตามสัญญานั้นภายในกำหนด ผู้กู้ยอมโอนสวน ให้แก่ผู้ให้กู้ สัญญานั้นตกเป็นโมฆะ (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 803-804/2491)

(4) การกู้ยืมโดยเรียกดอกเบี้ยเกินอัตรา ดอกเบี้ยตกเป็นโมฆะทั้งหมด แต่ต้นเงินไม่เป็น โมฆะ เพราะเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติห้ามเรียกดอกเบี้ยเกินอัตรา พ.ศ.2475 ห้ามเรียก เฉพาะดอกเบี้ยเกินอัตราเท่านั้น ไม่ใช่ห้ามการยืมเสียทีเดียว ผู้ให้กู้จึงฟ้องเรียกต้นเงินกู้ได้ (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 478/2488, 1321/2500)

(5) ออกเช็คชำระหนี้เงินกู้ โดยมีดอกเบี้ยเกินอัตรารวมอยู่ด้วย ดอกเบี้ยทั้งหมดเป็น โมฆะ เพราะวัตถุประสงค์ที่ประสงค์ในการเรียกดอกเบี้ยต้องห้ามชัดแจ้งโดยกฎหมาย แต่ต้นเงินกู้ยัง

(1) เรื่องเดียวกัน, หน้า 26-30.

สมบูรณ์ เชื่อกันเป็นนิติกรรมอีกอันหนึ่งไม่ตกเป็นโมฆะด้วย แต่ผู้กู้ออกเช็คชำระหนี้เกินกว่าที่ตนต้องผูกพัน จึงต้องรับผิดชอบเงินเท่าที่ตนต้องผูกพันคือเฉพาะต้นเงินกู้ (คำพิพากษาฎีกาที่ 804/2506 ประชุมใหญ่)

(6) การกู้เงินรายเดียว แต่ทำหนังสือเป็นหลักฐานสองฉบับ โดยกู้เพียง 7,000 บาท แต่ตกลงกันว่าถ้าผู้กู้ไม่ชำระหนี้ตามกำหนด ให้ผู้ให้กู้ฟ้องเอาได้ 14,000 บาทนั้น เห็นได้ว่าประโยชน์ที่ผู้ให้กู้ได้รับนั้นมากเกินไปเกินสมควร ถือว่ามีวัตถุประสงค์ต้องห้ามชัดเจน โดยพระราชบัญญัติห้ามเรียกดอกเบี้ยเกินอัตรา พ.ศ.2475 การเรียกดอกเบี้ยและกำไรอื่นจึงเป็นโมฆะ ผู้กู้จึงต้องรับผิดชอบเฉพาะต้นเงินกู้ 7,000 บาท (คำพิพากษาฎีกาที่ 730/2508)

(7) เจ้าพนักงานตำรวจมีหน้าที่สืบสวนเกี่ยวกับการกระทำผิดอาญาเมื่อรู้ว่ามีผิดเกิดขึ้นย่อมมีหน้าที่จับกุมผู้กระทำผิด หรือแจ้งการกระทำผิดนั้นต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ผู้มีอำนาจหน้าที่จับกุม หากการกระทำนั้นเกิดนอกเขตอำนาจของตน ดังนั้น การที่เจ้าพนักงานตำรวจแจ้งความต่อนายตรวจสุสการโดยหวังจะรับสินบนในการที่จะปฏิบัติหน้าที่ ข้อตกลงในการเรียกและยอมให้สินบนนำจับย่อมมีลักษณะเป็นการที่เจ้าพนักงานเรียกและรับสินบน ผ่าฝืนบทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายอาญา ตกเป็นโมฆะ (คำพิพากษาฎีกาที่ 1027/2511 ประชุมใหญ่)

(8) ผู้รับฝากเงินประกอบการธนาคารพาณิชย์โดยไม่ได้รับอนุญาต แต่ผู้ฝากมิได้ร่วมรู้ในการกระทำของผู้รับฝากซึ่งมีวัตถุประสงค์เป็นการต้องห้ามโดยกฎหมาย ดังนั้นนิติกรรมรับฝากเงินย่อมไม่เป็นโมฆะ (คำพิพากษาฎีกาที่ 1124/2512) ผู้รับฝากเงินจะประกอบการธนาคารพาณิชย์โดยไม่ได้รับอนุญาตหรือไม่ มิใช่วัตถุประสงค์โดยตรง แต่เป็นเพียงมูลเหตุจูงใจเท่านั้น คู่กรณีต้องร่วมรู้ด้วยกันจึงจะถือได้ว่าเป็นวัตถุประสงค์ของนิติกรรม

(9) คนต่างด้าวซื้อที่ดินหรือตั้งตัวแทนซื้อที่ดิน โดยไม่ได้รับอนุญาตจากรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย โดยมีเจตนาฝ่าฝืนประมวลกฎหมายที่ดิน วัตถุประสงค์เป็นการต้องห้ามชัดเจนโดยกฎหมาย นิติกรรมตกเป็นโมฆะ (คำพิพากษาฎีกาที่ 1979/2505, 344/2511, 753/2513 ประชุมใหญ่) แต่การจะซื้อที่ดินหรือเช่าซื้อที่ดินโดยจะดำเนินการตามกฎหมายไม่ถือว่าวัตถุประสงค์เป็นการต้องห้าม (คำพิพากษาฎีกาที่ 312/2511 ประชุมใหญ่, 538/2511 ประชุมใหญ่, 690/2511 ประชุมใหญ่)

(10) บริษัทโจทก์และบริษัทจำเลยต่างรู้เห็นร่วมกันให้บริษัทจำเลยซึ่งประกอบกิจการธนาคารพาณิชย์ มีไว้ซึ่งหุ้นของบริษัทโจทก์เป็นจำนวนเกินกว่าที่พระราชบัญญัติการธนาคารพาณิชย์บัญญัติไว้ อันเป็นความผิดทางอาญา ย่อมได้ชื่อว่าต่างไม่สุจริตด้วยกัน เพราะร่วมกัน

ก่อให้เกิดความผิดทางอาญาขึ้น บริษัทโจทก์จะยกสิทธิอื่นไม่สุจริตซึ่งเกิดจากการกระทำผิดทางอาญา มาเรียกร้อเงินค่าหุ้นหาได้ไม่ (คำพิพากษาฎีกาที่ 2476/2516) นำสังเกตว่าศาลฎีกาไม่ได้ยกเรื่องวัตถุที่ประสงค์เป็นการต้องห้ามชัดเจนโดยกฎหมายขึ้นวินิจฉัย กลับไปอ้างถึงความสุจริตหรือไม่สุจริตในการกระทำผิดทางอาญา ซึ่งที่แท้ก็เป็นมูลเหตุจูงใจ อันถือได้ว่าเป็นวัตถุที่ประสงค์ของนิติกรรม

(11) ผู้เยาว์ทำสัญญาประนีประนอมยอมความโดยผู้แทนโดยชอบธรรมให้ความยินยอมโดยมิได้รับอนุญาตจากศาล นิติกรรมตกเป็นโมฆะ (คำพิพากษาฎีกาที่ 1319/2512) การทำสัญญาประนีประนอมยอมความเป็นนิติกรรมซึ่งผู้แทนโดยชอบธรรมไม่มีอำนาจทำแทนผู้เยาว์ เว้นแต่ศาลจะอนุญาต (มาตรา 1546 เดิม, 1574) เมื่อตนเองไม่มีอำนาจ ก็ไม่อาจให้ความยินยอมแก่ผู้เยาว์ตามมาตรา 21 ถ้าพิจารณาในแง่ที่ว่าเป็นการทำนิติกรรมโดยไม่มีอำนาจ นิติกรรมก็ไม่เป็นโมฆะ แต่ไม่มีผลผูกพันหรือใช้ไม่ได้ แต่ถ้าพิจารณาในแง่ที่ว่าเป็นการทำนิติกรรมโดยมีวัตถุที่ประสงค์ต้องห้ามชัดเจนโดยกฎหมาย นิติกรรมก็ตกเป็นโมฆะ

(12) การกู้ยืมเงินโดยตกลงชำระดอกเบี้ยเป็นรายเดือน หากผิดนัดชำระดอกเบี้ยยอมให้คำนวณดอกเบี้ยที่ค้างชำระทบเป็นเงินต้นด้วย ข้อตกลงเกี่ยวกับดอกเบี้ยทบต้นฝ่าฝืนต่อประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา 655 ตกเป็นโมฆะ (คำพิพากษาฎีกาที่ 543/2510, 1527/2517) โปรดสังเกตว่าเป็นโมฆะเฉพาะข้อตกลงคิดดอกเบี้ยทบต้น แต่ยังคิดดอกเบี้ยกันได้ตามวิธีธรรมดา ไม่เหมือนกับการเรียกดอกเบี้ยเกินอัตรา ซึ่งดอกเบี้ยตามสัญญาตกเป็นโมฆะทั้งหมด คงมีสิทธิเพียงเรียกดอกเบี้ยอัตราร้อยละ เจ็ดครึ่งต่อปี ในฐานะเป็นหนี้เงินตามมาตรา 224 ซึ่งเรียกได้นับแต่วันที่ลูกหนี้ผิดนัดชำระหนี้ไปจนกว่าจะชำระเสร็จ

(13) ทำสัญญาจะขายที่ดินระบุว่าได้รับมัดจำไว้ 30,000 บาท แต่ความจริงเป็นคำวิ่งเต้นที่ผู้ขายจะให้แก่ผู้ซื้อเพื่อช่วยจัดการให้พนักงานสอบสวนระงับคดีที่ผู้ขายต้องหาว่าปลอมเอกสาร เป็นสัญญาที่มีวัตถุที่ประสงค์ต้องห้ามชัดเจนโดยกฎหมายเป็นโมฆะ ผู้ขายฟ้องให้โอนที่ดินหรือใช้ค่าเสียหายไม่ได้ (คำพิพากษาฎีกาที่ 2616/2518)

(14) บริษัทประกันชีวิตให้ลูกจ้างกู้เงินเกินจำนวนตามที่กฎกระทรวงกำหนดไว้ ซึ่งมีโทษทางอาญา ถือว่าวัตถุที่ประสงค์เป็นการต้องห้ามชัดเจนโดยกฎหมาย นิติกรรมตกเป็นโมฆะ บริษัทเรียกเงินคืนได้ในฐานลามกมิควรได้ แต่ผู้กู้ประกันหลุดพ้นความรับผิด (คำพิพากษาฎีกาที่ 10/2519)

(15) ธนาคารให้กู้เงินคิดดอกเบี้ยร้อยละ 9 ต่อปี มีข้อสัญญาว่าถ้าผู้กู้ผิดนัดยอมเสีย

เบี้ยปรับให้ไม่เกินร้อยละ 6 ต่อปีในต้นเงินและดอกเบี้ยที่ค้าง เป็นค่าเสียหายที่กำหนดไว้ล่วงหน้า ไม่ใช่เรื่องเรียกดอกเบี้ยเพิ่มเพื่อหลีกเลี่ยงประกาศนาคกรแห่งประเทศไทย ออกตามความใน มาตรา 14 แห่งพระราชบัญญัติการธนาคารพาณิชย์ พ.ศ.2505 จึงใช้บังคับได้ (คำพิพากษาฎีกาที่ 8/2522) แม้ตามสัญญาจะเรียกว่าเบี้ยปรับซึ่งเป็นค่าเสียหายที่กำหนดไว้ล่วงหน้า ก็มีผลทำให้ ธนาคารได้ประโยชน์ตอบแทนจากการให้กู้รวมแล้วร้อยละ 15 ต่อปี ซึ่งเป็นอัตราสูงสุดของ ดอกเบี้ยเงินกู้ตามกฎหมายในเวลานั้น เฉพาะคดีนี้ถ้าตีความว่าเบี้ยปรับเป็นดอกเบี้ยด้วย ข้อ สัญญาก็ฝ่าฝืนต่อประกาศนาคกรแห่งประเทศไทยซึ่งออกตามความในกฎหมาย อันถือได้ว่า วัตถุประสงค์ของนิติกรรมเป็นการต้องห้ามชัดแจ้งโดยกฎหมาย เมื่อตีความว่าเป็นเบี้ยปรับ ดังที่ศาลฎีกาวินิจฉัยก็ย่อมไม่ใช่เรื่องเรียกดอกเบี้ยเพิ่มเพื่อหลีกเลี่ยงประกาศฯ มีข้อนำคิดว่า ถ้ากำหนดเบี้ยปรับไว้ร้อยละ 10 ต่อปี รวมกับดอกเบี้ยเป็นร้อยละ 19 ต่อปี จะถือว่าวัตถุประสงค์ของนิติกรรมเป็นการต้องห้ามชัดแจ้งโดยกฎหมายหรือไม่

คำพิพากษาฎีกาเกี่ยวกับการกระทำนิติกรรมโดยมีวัตถุประสงค์เป็นการพ้นวิสัย⁽¹⁾

(1) จำเลยจ้างโจทก์มาทำงานเกี่ยวกับหนังสือพิมพ์ ภายหลังบรรณาธิการของหนังสือพิมพ์นั้นละทิ้งหน้าที่ จำเลยขอให้คนอื่นเป็นบรรณาธิการแทน รัฐบาลไม่อนุญาต โรงพิมพ์ถูกปิดกรณีไม่ใช่เรื่องวัตถุประสงค์ของนิติกรรมเป็นการพ้นวิสัย (คำพิพากษาฎีกาที่ 462/2478) เพราะไม่ใช่เหตุการณ์ที่เป็นอยู่ในขณะทำนิติกรรม แต่เกิดขึ้นภายหลัง

(2) ข้อสัญญาที่มีวัตถุประสงค์เป็นการพ้นวิสัยนั้น จะต้องเป็นข้อสัญญาที่ผู้ให้สัญญาไม่มีทางจะปฏิบัติได้เลย แต่ในการทำสัญญารับจ้างเจาะบ่อน้ำบาดาล เจอน้ำที่กำหนดไว้ในสัญญาที่ได้รับประกันปริมาณและคุณภาพของน้ำให้ใช้บริโภคได้มีกำหนดเวลา 4 ปีนั้น เป็นเงื่อนไขที่สามารถปฏิบัติได้ เพราะอยู่ในวิสัยที่จะทำได้ (คำพิพากษาฎีกาที่ 1818/2511)

(3) ขณะทำสัญญา การรับช่วงการทำเหมืองแร่ กฎหมายไม่ห้ามแม้ต่อมาภายหลังมีกฎหมายห้าม ก็เป็นเรื่องการชำระหนี้เป็นพ้นวิสัย หาใช่วัตถุประสงค์ของนิติกรรมเป็นการพ้นวิสัยไม่ (คำพิพากษาฎีกาที่ 2761-2764/2517 ประชุมใหญ่)

(4) สัญญาเช่าซื้อซึ่งกำหนดว่า เมื่อมีกรรมจะต้องซ่อมแซมทรัพย์สินที่เช่าซื้อ ผู้เช่าซื้อต้องจ้างผู้ให้เช่าซื้อเป็นผู้ซ่อมแซมนั้น ไม่เป็นการพ้นวิสัย สัญญาเช่าซื้อไม่เป็นโมฆะ (คำพิพากษาฎีกาที่ 1235/2520)

(5) พระราชบัญญัติการทำเหมืองแร่ พ.ศ.2461 ที่ใช้ในขณะทำสัญญา มิได้ห้ามการให้เช่าช่วงเหมืองแร่ ต่อมาพระราชบัญญัติแร่ พ.ศ.2510 ห้ามรับช่วงทำเหมืองแร่ แต่มิได้ห้าม

(1) เรื่องเดียวกัน, หน้า 36-38.

เด็ดขาด อาจขอรับอนุญาตจากรัฐมนตรีได้ จึงอาจบังคับตามสัญญาได้ไม่ตกเป็นโมฆะและพ้นวิสัย (คำพิพากษาฎีกาที่ 36/2521)

(6) โจทก์สมัครใจยื่นประมูลเพื่อให้ได้รับแต่งตั้งเป็นผู้ทำและขายส่งสุรา ยินยอมชำระค่าธรรมเนียมพิเศษในราคาสูง จนกระทั่งประมูลได้และเข้าทำสัญญากับกรมสรรพสามิตแล้ว โจทก์ย่อมถูกผูกพันในอันที่จะต้องปฏิบัติตามสัญญานั้น แม้ปฏิบัติตามสัญญาแล้วมีแต่ขาดทุน ก็เป็นความสมัครใจของโจทก์เองที่เข้าทำสัญญาทั้ง ๆ ที่รู้อยู่แล้วว่าเสียเปรียบ หากเหตุทำให้การปฏิบัติตามสัญญาเป็นพ้นวิสัยไม่ เพราะข้อสัญญาที่มีวัตถุประสงค์เป็นการพ้นวิสัยนั้น ต้องเป็นกรณีให้ผู้ให้สัญญาไม่มีทางปฏิบัติได้เลย (คำพิพากษาฎีกาที่ 2125/2521 ประชุมใหญ่)

คำพิพากษาฎีกาเกี่ยวกับการกระทำที่เป็นการขัดขวางต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน⁽¹⁾

1. คำพิพากษาฎีกาเกี่ยวกับการขัดขวางมิให้เป็นไปตามครรลองยุติธรรม
2. คำพิพากษาฎีกาเกี่ยวกับการซื้อขายหรือยืมย่องส่งเสริมให้เป็นความกัน
3. คำพิพากษาฎีกาเกี่ยวกับทนายความแบ่งเอาส่วนจากทรัพย์สินที่เป็นมูลพิพาท
4. คำพิพากษาฎีกาเกี่ยวกับการห้ามประกอบการแข่งขันหรือจำกัดสิทธิในการประกอบ

อาชีพ

5. คำพิพากษาฎีกาในเรื่องอื่น ๆ

คำพิพากษาฎีกาเกี่ยวกับการขัดขวางมิให้เป็นไปตามครรลองยุติธรรม

(1) ทำสัญญายอมความยอมให้ค่าเสียหายเพื่อมิให้ฟ้องคดีอาญาแผ่นดิน หรือมิให้แจ้งความดำเนินคดีอาญาแผ่นดิน เป็นการขัดต่อความสงบเรียบร้อยของประชาชน (คำพิพากษาฎีกาที่ 524/2484, 958/2519)

(2) ข้อตกลงที่ให้โจทก์ถอนฟ้องคดีอาญาแผ่นดิน โดยได้ส่วนแบ่งที่ดินเป็นการตอบแทน เป็นการขัดต่อความสงบเรียบร้อยของประชาชน (คำพิพากษาฎีกาที่ 1181/2491)

(3) ทำสัญญากันให้โจทก์ยื่นคำร้องในคดีอาญาแผ่นดินที่จำเลยถูกฟ้องฐานทำให้สามีโจทก์ตาย เพื่อให้ศาลรอกการลงโทษและไม่ให้โจทก์ฟ้องจำเลย จำเลยจะให้เงินตอบแทน ไม่ขัดต่อความสงบเรียบร้อยของประชาชน (คำพิพากษาฎีกาที่ 174/2498) ข้อตกลงที่ให้ยื่นคำร้องขอให้ศาลรอกการลงโทษสำคัญกว่า และแยกออกได้จากข้อที่ว่าไม่ให้โจทก์ฟ้องจำเลย จึงไม่

(1) เรื่องเดียวกัน, หน้า 40-53.

เป็นโมฆะ เพราะเมื่อศาลรอกการลงโทษ คดีถึงที่สุดไปแล้ว โจทก์ย่อมจะฟ้องจำเลยไม่ได้ยู่ดี

(4) ทำสัญญาขอมใช้เงินที่ยักยอกไป อันเป็นคดีความผิดต่อส่วนตัว มิใช่เพื่อมิให้ฟ้องคดีอาญาแผ่นดิน ไม่ขัดต่อความสงบเรียบร้อยของประชาชน แต่เป็นการส่งเสริมความสงบเรียบร้อยของประชาชน และชอบด้วยศีลธรรม (คำพิพากษาฎีกาที่ 178/2502)

(5) ทำสัญญาประนีประนอมต่ออำเภอ ขอมให้ค่าเสียหายแก่โจทก์ในกรณีที่มีการจับรถชนสามี่โจทก์ตาย ซึ่งได้จ่ายค่าเสียหายไปแล้วบางส่วน โดยมีเงื่อนไขว่าจะจ่ายเงินส่วนที่เหลือเมื่อศาลพิพากษาว่าผู้ขับรถชนสามี่โจทก์ไม่มีความผิดทางอาญานั้น ขัดต่อความสงบเรียบร้อยของประชาชน เพราะเป็นการตกลงกันให้โจทก์กระทำผิดกฎหมาย หรือให้บิดเบือนข้อเท็จจริงช่วยคนจับรถให้พ้นคดีอาญา (คำพิพากษาฎีกาที่ 1311/2505)

(6) ทำสัญญาตกลงขอมใช้ค่าเสียหายทางแพ่ง ไม่ว่าในคดีอาญาแผ่นดินหรือคดีอันยอมความได้ ไม่มีอะไรห้าม ไม่ขัดต่อความสงบเรียบร้อยของประชาชน (คำพิพากษาฎีกาที่ 2624/2516)

(7) ข้อตกลงห้ามนำคดีมาสู่ศาล ขัดต่อความสงบเรียบร้อยของประชาชน (คำพิพากษาฎีกาที่ 1732/2503)

(8) ทำหนังสือรับสภาพหนี้ เพื่อมิให้ดำเนินคดีอาญาตามเช็คที่ธนาคารปฏิเสธการใช้เงิน ซึ่งเป็นความผิดอันยอมความได้ ไม่ขัดต่อความสงบเรียบร้อยของประชาชน (คำพิพากษาฎีกาที่ 2448/2518)

(9) ออกเช็คให้ใหม่แทนเช็คเดิมที่ธนาคารปฏิเสธการใช้เงิน แม้จำนวนเงินจะสูงกว่าเดิม ก็ไม่ขัดต่อความสงบเรียบร้อยของประชาชน (คำพิพากษาฎีกาที่ 672/2519)

(10) การตกลงกันไว้ก่อนว่าจะไม่ฟ้องคดีอาญาถ้าหากจะเกิดมีขึ้นต่อไปข้างหน้าไม่มีผลบังคับ (คำพิพากษาฎีกาที่ 1403/2508 ประชุมใหญ่) น่าจะวินิจฉัยว่าเป็นการขัดต่อความสงบเรียบร้อยของประชาชน

สรุปหลักจากคำวินิจฉัยของศาลฎีกา

1. สัญญาเลิกคดีอาญาแผ่นดิน โดยไม่ให้ฟ้อง ไม่ให้แจ้งความ ให้ถอนฟ้องหรือช่วยให้ผู้กระทำผิดไม่มีความผิด ขัดต่อความสงบเรียบร้อยของประชาชน หากตกลงเพียงแต่ให้ได้รับการบรรเทาโทษหรือรอกการลงโทษ ไม่ขัดต่อความสงบเรียบร้อยของประชาชน

2. ข้อตกลงห้ามนำคดีมาสู่ศาล ไม่ว่าคดีแพ่งหรือคดีอาญา ขัดต่อความสงบเรียบร้อยของประชาชน

3. สัญญายอมความหรือเลิกคดีอาญาความผิดต่อส่วนตัว และสัญญายอมใช้ค่าเสียหายทางแพ่งไม่ว่าคดีอาญาประเภทใด ไม่ขัดต่อความสงบเรียบร้อยของประชาชน

คำพิพากษาศฎีกาเกี่ยวกับการซื้อขายความหรือยุงส่งเสริมให้เป็นความกัน

(1) ทำสัญญาที่ที่ดินให้เพื่อตอบแทนในการที่เขาออกเงินและวิ่งเต้นให้เป็นความกับบุคคลอื่น ขัดต่อความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดีของประชาชน แต่ชำระหนี้ไปแล้วเรียกคืนไม่ได้ (คำพิพากษาศฎีกาที่ 622/2494) เพราะเป็นการชำระหนี้ฝ่าฝืนต่อศีลธรรมอันดี ต้องห้ามมิให้เรียกคืนตามมาตรา 411

(2) พี่ชายช่วยเหลือให้น้องชายได้รับความยุติธรรมจากโรงศาล เพราะได้รับคำสั่งจากบิดามารดาให้จัดการแบ่งมรดกแก่น้องชายน้องสาว นับได้ว่าพี่ชายมีความเกี่ยวพันในมูลคดีนั้นอยู่ด้วย มิใช่เป็นเรื่องแสวงหาประโยชน์ใส่ตนด้วยการยุงส่งเสริมให้เขาเป็นความกัน โดยตนมิได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับมูลคดีนั้นด้วย ไม่ขัดต่อความสงบเรียบร้อยของประชาชน (คำพิพากษาศฎีกาที่ 1371/2494 ประชุมใหญ่)

(3) ผู้จะซื้อที่ดินออกเงินให้ผู้จะขายฟ้องผู้ที่ขัดขวางการขาย หรือผู้มีส่วนได้เสียรวมกันในการค้าที่ดินออกเงินค่าธรรมเนียมให้ฝ่ายหนึ่งฟ้องคดีให้ได้มาซึ่งผลประโยชน์เพื่อแบ่งปันกัน ไม่ขัดต่อความสงบเรียบร้อยของประชาชน เพราะกระทำเพื่อป้องกันส่วนได้เสียของตนโดยปกติหาประโยชน์ส่งเสริมหรือแสวงหาประโยชน์จากการที่เขาเป็นความกันไม่ (คำพิพากษาศฎีกาที่ 1162-1164/2497, 2582/2520)

(4) สัญญาซื้อขายความกัน ขัดต่อความสงบเรียบร้อยของประชาชน (คำพิพากษาศฎีกาที่ 112/2515)

สรุปหลักจากคำวินิจฉัยของศาลฎีกา การแสวงหาประโยชน์จากการที่บุคคลอื่นเป็นความกันด้วยการออกทุนรอน ยุงส่งเสริมให้เขาเป็นความหรือรับซื้อความจากเขา โดยตนมิได้มีส่วนได้เสียตามกฎหมาย ถือว่าขัดต่อความสงบเรียบร้อยของประชาชน ถ้ามีส่วนได้เสียไม่ขัดต่อความสงบเรียบร้อยของประชาชน และส่วนได้เสียตามกฎหมายนั้น ไม่จำเป็นต้องเป็นส่วนได้เสียในทางทรัพย์สินเสมอไป อาจเป็นญาติกันก็ได้

คำพิพากษาศฎีกาเกี่ยวกับทนายความแบ่งเอาส่วนจากทรัพย์สินที่เป็นมูลพิพาท

ตามพระราชบัญญัติทนายความ พ.ศ.2477 มาตรา 12 ซึ่งพระราชบัญญัติทนายความ พ.ศ. 2508 ให้ใช้เป็นข้อบังคับกำหนดมรรยาททนายความ บัญญัติไว้ว่า ทนายความที่เข้าว่าต่างแก่ต่าง โดยวิธีสัญญาแบ่งเอาส่วนจากทรัพย์สินที่เป็นมูลพิพาทอันจะได้แก่ลูกความอาจถูกห้าม

มิให้ทำการเป็นทนายความหรืออุทธรณ์ข้อจากทะเบียนทนายความ มีปัญหาว่าการกระทำที่เป็น ผิดมรรยาทความนั้นคืออย่างไร และเกี่ยวกับความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน หรือไม่ สรุปหลักจากคำวินิจฉัยของศาลฎีกาได้ดังนี้

(1) การเรียกสินจ้างโดยวิธีแบ่งเอาส่วนจากทรัพย์สินที่เป็นมูลพิพาทนั้นต้องเป็นเรื่อง ทนายความเรียกสินจ้างจากการว่าความในศาล ถ้าเรียกสินจ้างในการอื่น เช่น ทนายความ รับจ้างทำเรื่องราวเรียกค่าปฏิกรรมสงครามเป็นเรื่องจ้างทำของธรรมดา จะเรียกสินจ้างกันอย่างไร ไม่มีกฎหมายห้ามและไม่ขัดต่อความสงบเรียบร้อยของประชาชน (คำพิพากษาฎีกาที่ 1557/2500)

(2) การเรียกสินจ้างตามส่วนจากทรัพย์สินที่เป็นมูลพิพาท หรือโดยวิธีแบ่งเอาส่วน ขัดต่อพระราชบัญญัติทนายความฯ ขัดต่อความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดีของประชาชน (คำพิพากษาฎีกาที่ 492/2511)

(3) การเรียกทรัพย์สินอื่นอันมิใช่มูลพิพาทเป็นสินจ้าง ไม่ขัดต่อพระราชบัญญัติทนาย ความฯ และความสงบเรียบร้อยของประชาชน (คำพิพากษาฎีกาที่ 1454/2510)

(4) เรียกสินจ้างแน่นอนโดยคำนวณเป็นเปอร์เซ็นต์จากทุนทรัพย์ไม่ขัดต่อพระราช บัญญัติทนายความฯ และความสงบเรียบร้อยของประชาชน (คำพิพากษาฎีกาที่ 988/2507) แต่ถ้ามีข้อตกลงเพิ่มเติมว่าถ้าเรียกร้องเงินได้น้อยกว่าที่ฟ้องร้อง ให้ลดสินจ้างลงตามส่วน ถือว่า เป็นการแบ่งเอาส่วน ขัดต่อความสงบเรียบร้อยของประชาชน (คำพิพากษาฎีกาที่ 492/2511)

(5) การเรียกสินจ้างจำนวนแน่นอน และตกลงด้วยว่าถ้าแพ้คดีไม่เอาสินจ้างเลย ไม่ขัด ต่อความสงบเรียบร้อยของประชาชน แต่ส่งเสริมความสงบเรียบร้อยของประชาชน (คำพิพากษา ฎีกาที่ 323/2477, 173/2488) แม้จะยอมให้หักค่าใช้จ่ายในคดีด้วยก็ไม่ขัดต่อความสงบ เรียบร้อยของประชาชน (คำพิพากษาฎีกาที่ 1458/2511)

(6) จ้างทนายความให้ดำเนินการเรื่องที่ดินถูกบุกรุก ให้ค่าป่วยการขั้นเตรียมการ 1,500 บาท ถ้าแจ้งความหรือร้องทุกข์ให้ข้อหาละ 2,000 บาท ไม่เป็นการส่งเสริมให้เขาเป็นความกัน เพราะผู้ว่าจ้างต้องลงชื่อ จะร้องทุกข์หรือไม่อยู่ที่ผู้ว่าจ้าง ไม่ขัดต่อความสงบเรียบร้อยของ ประชาชน (คำพิพากษาฎีกาที่ 2610/2517) มิใช่เป็นเรื่องว่าจ้างทนายความให้ว่าความในศาล และทนายความก็ได้เรียกสินจ้างตามส่วนจากทรัพย์สินที่เป็นมูลพิพาท

(7) บุครทนายความทำสัญญารับรองค่าใช้จ่ายในการฎีกาแทนตัวความ โดยถ้าชนะ คดี ตัวความจะยอมให้ที่พิพาททั้งหมดแก่บุครทนายความ เป็นสัญญาที่ได้ประโยชน์ตอบแทน

จากการเป็นความ ขัดต่อความสงบเรียบร้อยของประชาชน (คำพิพากษาฎีกาที่ 1160-1161/2494) เป็นเรื่องทนายความหลีกเลี่ยงเอาบุตรออกหน้าเพื่อมิให้ขัดต่อพระราชบัญญัติทนายความฯ แต่ก็หลีกเลี่ยงไม่พ้น

ข้อสังเกต พระราชบัญญัติทนายความฯ ห้ามเพียงมิให้ทนายความแบ่งเอาส่วนจากทรัพย์สินที่เป็นมูลพิพาท ถ้าหากทนายความรับว่าความโดยไม่เอาส่วน แต่เอาทรัพย์สินที่เป็นมูลพิพาทเสียทั้งหมด อาจจะไม่ขัดต่อพระราชบัญญัติทนายความฯ แต่น่าจะขัดต่อความสงบเรียบร้อยของประชาชน เพราะเป็นสัญญาที่แสวงหาประโยชน์หรือได้ประโยชน์ตอบแทนจากการที่บุคคลอื่นเป็นความกัน

คำพิพากษาฎีกาเกี่ยวกับการห้ามประกอบการแข่งขันหรือจำกัดสิทธิในการประกอบอาชีพ

(1) โจทก์จ้างจำเลยมาทำงานในร้านเครื่องพิมพ์ดีดของโจทก์ในกรุงเทพฯ โดยมีข้อสัญญาว่า เมื่อออกจากร้านโจทก์ไปแล้ว ห้ามมิให้จำเลยทำการเป็นช่างแก้ซ่อมเครื่องพิมพ์ดีดในร้านอื่นในเขตกรุงเทพฯ เช่นนี้ ไม่เป็นการเกินสมควร ไม่ขัดต่อความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดีของประชาชน (คำพิพากษาฎีกาที่ 1356/2479, 586/2480)

(2) ผู้ประมูลก่อสร้างบ้านพักของราชการคนหนึ่งตกลงออกเช็คให้ผู้ประมูลอีกผู้หนึ่งเพื่องดประมูลแข่งขัน โดยให้ยื่นประมูลในราคาที่สูงกว่าพอเป็นพิธี สัญญานี้เป็นพานิชนโยบายเป็นอิสระแก่คู่กรณีที่จะกระทำกันได้ ไม่ขัดต่อศีลธรรมอันดี ผู้ออกเช็คต้องจ่ายเงินตามเช็คแก่ผู้ประมูลที่ได้รับเช็คนั้น (คำพิพากษาฎีกาที่ 297/2501 ถูกทับโดยคำพิพากษาฎีกาที่ 2022/2519 ประชุมใหญ่)

(3) สัญญาที่โจทก์มีหน้าที่ส่งเสริมและจัดหาคู่ชกให้จำเลย โดยโจทก์ยังไม่คิดค่าตอบแทน จนกระทั่งจำเลยมีชื่อเสียงแล้ว จำเลยยอมให้โจทก์รับเงินรางวัลโดยหักค่าป่วยการร้อยละ 5 และจำเลยจะหาคู่ชกโดยมิได้รับความยินยอมจากโจทก์ไม่ได้ ทั้งจะย้ายสังกัดคณะมวยไม่ได้ นั้น ไม่ขัดต่อกฎหมายหรือความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน (คำพิพากษาฎีกาที่ 2014/2506)

(4) ผู้ประมูลอื่นกับจำเลยตกลงกันไม่ประมูลสร้างทางแข่งกับจำเลย โดยแก๊งยื่นประมูลในราคาที่สูงกว่าจำเลย และจำเลยได้จ่ายค่าตอบแทนเป็นเช็คมอบให้แก่โจทก์ซึ่งเป็นหุ้นส่วนผู้จัดการห้างผู้ประมูลคนหนึ่ง การตกลงสมยอมกันดังกล่าวทำให้ไม่มีการประมูลแข่งราคากันอย่างแท้จริง เป็นการหลอกลวงกรมทางหลวงผู้ประกาศให้มีการประมูลหลงเชื่อต้อง

จ่ายเงินไปเพราะจำเลยกับพวกร่วมกันหลอกลวง และเป็นการร่วมกันบีบบังคับเอาเงินของรัฐ โดยไม่สุจริต จึงขัดต่อความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดีของประชาชน หนี้ตามเช็คซึ่งเกิดจาก สัญญานั้นตกเป็นโมฆะ (คำพิพากษาฎีกาที่ 2022/2519 ประชุมใหญ่)

(5) สัญญาที่ว่าโจทก์ออกเงินส่งจำเลยไปฝึกงานที่ประเทศญี่ปุ่น แล้วจำเลยจะกลับมา ทำงานให้โจทก์ 5 ปี โดยให้โจทก์กำหนดอัตราเงินเดือนของจำเลยได้ตามความพอใจของโจทก์ แต่ฝ่ายเดียวนั้น ไม่ขัดต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน (คำพิพากษาฎีกาที่ 725/2519)

(6) จำเลยออกเช็คให้โจทก์ตามข้อตกลงไม่แข่งขันกันในการประมูลรับจ้างทำไม้จาก บริษัทของรัฐ ลวงให้เชื่อว่าประมูลกันจริง ข้อตกลงขัดต่อความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดี ของประชาชน ตกเป็นโมฆะ (คำพิพากษาฎีกาที่ 986/2521) แม้ตกลงไม่แข่งขันกันในการ ประมูลกับเอกชน ก็น่าจะขัดต่อความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดีของประชาชนเช่นเดียวกัน

สรุปหลักจากคำวินิจฉัยของศาลฎีกา โดยปกติบุคคลย่อมมีเสรีภาพในการประกอบอาชีพ และประกอบกิจการแข่งขันกันได้โดยเสรี การห้ามแข่งขันหรือจำกัดสิทธิแต่อย่างหนึ่งอย่างใด น่าจะถือว่าเป็นการขัดขวางต่อความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดีของประชาชน แต่พิจารณา ในอีกแง่หนึ่งว่า เป็นความสมัครใจของกลุ่มและเป็นประโยชน์ส่วนตัวได้เสียของเขา กฎหมาย ก็น่าจะยอมผ่อนปรนให้ทำได้ ถ้าหากจะไม่ก่อความเสียหายให้แก่บุคคลอื่น ตามแนววินิจฉัย ของศาลฎีกาดังกล่าวข้างต้น อาจพอสรุปขอบเขตของการห้ามแข่งขันและจำกัดสิทธิในการ ประกอบอาชีพที่ไม่เป็นการขัดขวางต่อความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดีของประชาชนได้ ดังนี้

1. กลุ่มคนที่ถูกห้ามหรือจำกัดสิทธิได้ประโยชน์ตอบแทนจากการยอมรับการห้ามหรือ จำกัดสิทธินั้น

2. การห้ามหรือจำกัดสิทธินั้นไม่เป็นการเกินสมควร คือไม่ถึงกับตัดอาชีพโดยสิ้นเชิง เพียงแต่ห้ามหรือจำกัดสิทธิโดยการกำหนดระยะเวลาหรือกำหนดสถานที่หรือกำหนดประเภท ของอาชีพที่ห้ามหรือจำกัดสิทธิ เช่น กำหนดให้ทำงานกับอีกฝ่าย 5 ปี ห้ามแข่งขันในกรุงเทพฯ หรือห้ามประกอบอาชีพกมวย

3. การห้ามหรือจำกัดสิทธินั้น ไม่ก่อความเสียหายให้แก่ประเทศชาติและหรือประชาชน เป็นส่วนรวม

ตามคำพิพากษาฎีกาในข้อ (1) (3) และ (5) จะเห็นว่าต้องด้วยหลักเกณฑ์ทั้ง 3 ข้อ จึงไม่ขัดต่อความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดีของประชาชน แต่ตามคำพิพากษาฎีกาในข้อ (2) ซึ่งศาลฎีกาเคยเห็นว่าเป็นพานิชนโยบายนั้น แม้จะถือว่าเป็นพานิชนโยบายก็เป็นการก่อความเสียหายให้แก่ประเทศชาติ ศาลฎีกาจึงเปลี่ยนแนววินิจฉัยใหม่ตามคำพิพากษาฎีกาในข้อ (4) และ (6) ให้นิติกรรมตกเป็นโมฆะ ความจริงการรวมหัวกันหรือที่เรียกว่า “ฮั้ว” กันระหว่างพ่อค้าที่ยื่นประมูลราคานั้น ก็เป็นการทำกลฉ้อฉลตามมาตรา 121 แม้ทางราชการจะตกลงทำสัญญาด้วย นิติกรรมก็เป็นโมฆียะ ซึ่งอาจอุทกบอกล้างเสียได้ แต่ตามคำพิพากษาฎีกาดังกล่าวแล้ว เป็นกรณีพิพาทระหว่างพ่อค้าที่รวมหัวกันมาฟ้องเรียกผลประโยชน์ตอบแทนจากการที่รวมหัวหรือฮั้วกันนั้น ศาลฎีกาจึงไม่รับบังคับให้ เพราะวัตถุที่ประสงค์ของนิติกรรมขัดต่อความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดีของประชาชน

คำพิพากษาฎีกาในเรื่องอื่น ๆ ที่วินิจฉัยว่าขัดต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน

(1) มอบเงินให้คนกลางถือไว้เป็นสินพนันระหว่างกัน วัตถุที่ประสงค์ขัดต่อศีลธรรมอันดีของประชาชน (คำพิพากษาฎีกาที่ 83/2481)

(2) สัญญาซึ่งมีวัตถุที่ประสงค์ให้เจ้าหน้าที่ในสำนักงานทรัพย์สินฯ ใช้ตำแหน่งหน้าที่ช่วยเหลือเพื่อบำเหน็จสินจ้าง ขัดต่อความสงบเรียบร้อยของประชาชน (คำพิพากษาฎีกาที่ 331/2497) ถ้าให้สินบนเจ้าพนักงานก็ขัดทั้งต่อกฎหมายและความสงบเรียบร้อยของประชาชน

(3) สัญญาขายโคคว่ำส่งข้าวออกนอกราชอาณาจักร เป็นการหลีกเลี่ยงการควบคุมสินค้าและกระทบกระเทือนราคาข้าวที่ผู้ผลิตจะได้รับ ขัดต่อความสงบเรียบร้อยของประชาชน (คำพิพากษาฎีกาที่ 1288/2501 ประชุมใหญ่)

(4) ชายมีภรรยาแล้วยังอยู่กินด้วยกัน ไปตกลงกับหญิงอื่นอีกว่าจะอยู่กินเป็นสามีภริยากัน ขัดต่อศีลธรรมอันดีของประชาชน ให้เงินไปแล้ว เรียกคืนไม่ได้ (คำพิพากษาฎีกาที่ 1913/2505)

(5) โจทก์ให้จำเลยกู้เงินไปเพื่อชำระหนี้ค่าจ้างยิงคน เป็นการอุปการะผู้กระทำความผิดกฎหมาย ขัดต่อความสงบเรียบร้อยของประชาชน (คำพิพากษาฎีกาที่ 358/2511)

(6) ทำสัญญาให้เช่าสาธารณสมบัติของแผ่นดินตามมาตรา 1304 (2) (3) ขัดต่อความสงบเรียบร้อยของประชาชน (คำพิพากษาฎีกาที่ 2199/2515, 2644-2645/2515, 723/2516, 340/2520)

(7) ทำสัญญากู้เงินโดยไม่ได้รับเงินจริงเพื่อให้เป็นค่าตอบแทนแก่เลขานุการร้านสหกรณ์ที่ช่วยเหลือรับซื้อสินค้า ชักต่อความสงบเรียบร้อยของประชาชน (คำพิพากษาฎีกาที่ 1749/2498)

คำพิพากษาฎีกาในเรื่องอื่น ๆ ที่วินิจฉัยว่าไม่ขัดต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน

(1) เทศบาลทำสัญญากับจำเลย ยอมงดสร้างตลาด โดยจำเลยจะแบ่งเงินรายได้จากตลาดของจำเลยให้แก่เทศบาล เป็นสัญญาเกี่ยวกับประโยชน์ส่วนตัวเสียของผู้สัญญาโดยเฉพาะ ไม่ขัดต่อความสงบเรียบร้อยของประชาชน (คำพิพากษาฎีกาที่ 93/2484)

(2) จำเลยถูกฟ้องฐานทำผิดกฎหมายควบคุมการก่อสร้างอาคารทำสัญญายอมความกับเทศบาลยอมรื้อถอนอาคารที่สร้างผิดภายในกำหนด 1 ปี แล้วอัยการโจทก์ถอนฟ้องคดีอาญาไป สัญญาจ้างบังคับได้ไม่เป็นโมฆะ เพราะเป็นข้อตกลงที่ให้โจทก์ได้รับผลตามต้องการ และแก่การกระทำของจำเลยที่ฝ่าฝืนกฎหมาย ไม่ขัดต่อความสงบเรียบร้อยของประชาชน (คำพิพากษาฎีกาที่ 1513/2503) ไม่เป็นสัญญาที่ได้ประโยชน์ตอบแทนจากการเลิกคดีอาญาแผ่นดิน

(3) การทำสัญญายอมรับผิดตลอดถึงเหตุสุดวิสัยนั้น ไม่เกี่ยวกับความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน (คำพิพากษาฎีกาที่ 893/2492)

(4) ข้อกำหนดพินัยกรรมที่ยกทรัพย์ให้ภริยาของผู้ที่ลงชื่อเป็นพยานในพินัยกรรมเป็นโมฆะ แต่ไม่ใช่เพราะวัตถุประสงค์ขัดต่อความสงบเรียบร้อยของประชาชน ทายาทจึงทำสัญญาประนีประนอมยอมความรับรองตามพินัยกรรมนั้นได้โดยสมบูรณ์ (คำพิพากษาฎีกาที่ 267/2498)

(5) จำเลยทำสัญญาจะขายไม้ให้โจทก์ แม้จะปรากฏว่าไม้นั้นถูกเจ้าพนักงานจับและยึดไว้เป็นของกลางเพราะใบอนุญาตขาดอายุ ก็ไม่ขัดต่อความสงบเรียบร้อยของประชาชน เพราะวัตถุประสงค์ในการขายไม้ไม่ต้องห้ามตามกฎหมายหรือขัดต่อความสงบเรียบร้อยของประชาชน ส่วนจำเลยจะเอาไม้นั้นมาขายได้อย่างไร เป็นเรื่องความสามารถของจำเลย (คำพิพากษาฎีกาที่ 802/2509)

(6) จำนองที่ดินกันแล้วผู้จำนองทำสัญญาพิเศษให้ไว้แก่ผู้รับจำนองว่า ถ้าเอาที่ดินจำนองขายทอดตลาดได้เงินน้อยกว่าที่ค้างชำระ ผู้จำนองจะใช้ให้จนครบ ไม่ขัดต่อความสงบเรียบร้อยของประชาชน และไม่จำเป็นต้องไปจดทะเบียนต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ (คำพิพากษาฎีกาที่ 1313/2480 168/2518)

(7) การที่ผู้ค้าประกันตกลงเป็นพิเศษ ยอมรับผิดชั้นเดียวกับลูกหนี้ ไม่ขัดต่อความสงบเรียบร้อยของประชาชน (คำพิพากษาฎีกาที่ 1371/2503)

(8) จำเลยผู้ถือประทานบัตรมอบอำนาจให้โจทก์ทำเหมืองแร่ตามประทานบัตร โดยจำเลยชักเอาประโยชน์จากผลที่ได้ จำเลยยังเป็นผู้ถือประทานบัตรและรับผิดชอบเช่นเดิม ไม่มีผลให้ผู้ใดต้องขายผลิตผลของคนแก่ผู้รับมอบอำนาจด้วยราคาถูก ๆ ไม่ขัดต่อความสงบเรียบร้อยของประชาชน (คำพิพากษาฎีกาที่ 1087/2509 ประชุมใหญ่)

(9) สัญญาจ้างให้ติดต่อติดตามเรื่องกับทางราชการโดยชอบ ไม่ขัดต่อความสงบเรียบร้อยของประชาชน (คำพิพากษาฎีกาที่ 1237/2516)

(10) ผู้ค้าประกันตกลงไวยอมให้ธนาคารต่ออายุสัญญาเบิกเงินเกินบัญชีได้โดยไม่ต้องแจ้งผู้ค้าประกัน ไม่ขัดต่อความสงบเรียบร้อยของประชาชน (คำพิพากษาฎีกาที่ 1339/2516)

(11) สัญญาเล่นแชร์เปียหอย ซึ่งตกลงกันให้จับสลากแทนการประมูล ไม่ขัดต่อความสงบเรียบร้อยของประชาชน (คำพิพากษาฎีกาที่ 1289/2518)

(12) ข้าราชการเล่นแชร์ฝ่าฝืนมติคณะรัฐมนตรี ไม่ขัดต่อความสงบเรียบร้อยของประชาชน (คำพิพากษาฎีกาที่ 2253/2518)

(13) ทำสัญญากำหนดเวลาใช้หนี้ โดยให้ถือว่าเดือนหนึ่งมี 30 วัน ไม่ขัดต่อความสงบเรียบร้อยของประชาชน (คำพิพากษาฎีกาที่ 2596/2518)

(14) สามีกรรยา ก่อนใช้บรรพ 5 ทำสัญญาแบ่งทรัพย์สินกันหลังจากใช้บรรพ 5 แล้ว ไม่ขัดต่อความสงบเรียบร้อยของประชาชน สิทธิบอกล้างสัญญาระหว่างสมรสเป็นสิทธิเฉพาะตัว (คำพิพากษาฎีกาที่ 890/2517 ประชุมใหญ่)

(15) ขอมส่งจ่ายเช็คฉบับใหม่จำนวนเงินสูงกว่าเดิม แลกเช็คที่ถูกธนาคารปฏิเสธการจ่ายเงิน เพื่อระงับเรื่องที่โจทก์จะดำเนินคดี เป็นการขอมความในคดีอาญาเรื่องเช็ค ไม่ขัดต่อกฎหมายและความสงบเรียบร้อยของประชาชน (คำพิพากษาฎีกาที่ 672/2519)

(16) สัญญาเช่าที่ว่าถ้าผู้เช่าผิดสัญญาในการชำระเงิน ให้เจ้าของกลับเข้าครองสถานที่ ย้ายบุคคลและสิ่งของออกไป ไม่ขัดต่อความสงบเรียบร้อยของประชาชน (คำพิพากษาฎีกาที่ 788/2519)

(17) ข้อตกลงระหว่างจำเลยซึ่งเป็นเจ้าของที่ดินกับโจทก์ ซึ่งได้รับแต่งตั้งให้เป็นอนุญาโตตุลาการชี้ขาดราคาที่ดินที่ถูกเวนคืน ไม่ใช่การตั้งอนุญาโตตุลาการชี้ขาดข้อพิพาท แต่เป็นข้อตกลงจ้างให้เจรจาขอขึ้นราคาที่ดินที่ถูกเวนคืนให้สูงขึ้น เมื่อเห็นว่าคณะกรรมการเวนคืนกำหนดราคา

ค่าไม่เป็นธรรม ข้อตกลงให้ส่วนเกินของราคาที่ดินที่จำเลยต้องการตกเป็นของโจทก์นั้น เป็นสินจ้างในสัญญาจ้างทำของ ไม่ขัดต่อศีลธรรมอันดีของประชาชนและพระราชบัญญัติความฯ (คำพิพากษาฎีกาที่ 2501-2504/2521) อนุญาโตตุลาการชี้ขาดราคา ก็คือชี้ขาดข้อพิพาทเรื่องราคาร้านเอง การตกลงให้ประโยชน์ตอบแทนจากส่วนเกินของราคาก็เท่ากับจงใจให้อนุญาโตตุลาการไม่รักษาความเป็นธรรม น่าจะขัดต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน

(18) ทำสัญญาประนีประนอมยอมความเลิกกับภริยาน้อยซึ่งอยู่กินด้วยกันมา 7 ปี โดยจะให้เงินค่าเลี้ยงดู 40,000 บาท ไม่ขัดต่อศีลธรรมอันดีของประชาชน (คำพิพากษาฎีกาที่ 125/2521)

(19) ธนาคารโจทก์เปิดสาขาของธนาคารโดยให้จำเลยเป็นตัวแทนอยู่ในความควบคุมดูแลของโจทก์ มิใช่เป็นการประกอบการธนาคารพาณิชย์ใหม่ ไม่ขัดต่อพระราชบัญญัติการธนาคารพาณิชย์ฯ สัญญาตัวแทนไม่เป็นโมฆะ ข้อสัญญาที่ว่าเมื่อเลิกสัญญาตัวแทน จำเลยต้องรับผิดชอบเงินค้างชำระให้เสร็จภายใน 6 เดือน มิฉะนั้นจำเลยต้องรับผิดชอบชำระหนี้แทน ไม่ขัดต่อความสงบเรียบร้อยของประชาชน (คำพิพากษาฎีกาที่ 182/2521)

(20) โจทก์มีภูมิลำเนาอยู่ที่สหรัฐอเมริกา จำเลยมีภูมิลำเนาอยู่ในประเทศไทย ทำสัญญากันไว้ว่า เมื่อมีข้อพิพาทเกี่ยวกับสัญญา ให้ยื่นต่อและชำระความโดยอนุญาโตตุลาการในนิวยอร์ก ไม่ขัดต่อกฎหมายหรือความสงบเรียบร้อยของประชาชน เมื่ออนุญาโตตุลาการวินิจฉัยชี้ขาดแล้ว และไม่เป็นการฝ่าฝืนต่อกฎหมาย ย่อมฟ้องบังคับคดีในศาลไทยได้ (คำพิพากษาฎีกาที่ 698/2521)

(21) การที่รัฐอนุญาตให้เอกชนเข้าทำประโยชน์ในทรัพย์สินของรัฐโดยเรียกค่าตอบแทนจากผู้สมัครใจชำระให้ต่างหากจากภาษีอากร ไม่ขัดต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน (คำพิพากษาฎีกาที่ 2125/2521 ประชุมใหญ่)

2. นิติกรรมที่มีได้ทำให้ถูกต้องตามแบบที่กฎหมายบังคับไว้ (นิติกรรมนั้นเป็นโมฆะ) มาตรา 115 “การใดมิได้ทำให้ถูกต้องตามแบบที่มีกฎหมายบังคับไว้ การนั้นท่านว่าเป็นโมฆะ”

มาตรา 115 หลักทั่วไป ไม่ทำตามแบบ เป็นโมฆะ

แบบมี 4 แบบ คือ.-

(1) การส่งมอบทรัพย์สิน

(2) การทำเป็นหนังสือ

(3) การจดทะเบียนต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ และ

(4) การทำเป็นหนังสือและจดทะเบียนต่อพนักงานเจ้าหน้าที่

“แบบ” (Form) ถือเป็นองค์สมบูรณ์ที่ก่อให้เกิดนิติกรรม กฎหมายบังคับให้ผู้แสดงเจตนาต้องปฏิบัติตาม ถ้าไม่ปฏิบัติตามหรือปฏิบัติแต่ปฏิบัติไม่ถูกต้องตามระเบียบแบบแผนที่กฎหมายกำหนดไว้ ถือว่านิติกรรมนั้นทำขึ้นผิดแบบ เป็นโมฆะ

แบบของนิติกรรมทั้ง 4 แบบ คือ-

(1) การส่งมอบทรัพย์สิน ไม่ว่าจะส่งมอบโดยตรง หรือโดยปริยาย ป.พ.พ. ได้กำหนดนิติกรรมในรูปต่าง ๆ 7 รูป คือ สัญญาให้โดยเสนหา (มาตรา 523), สัญญาซื้อขายรูป (มาตรา 641), สัญญาซื้อขายสิ่งเปลี่ยน (มาตรา 650), สัญญาฝากทรัพย์สิน (มาตรา 657), สัญญาจำนำ (มาตรา 747), สัญญาเก็บของในคลังสินค้า (มาตรา 771) และการโอนตัวเงิน (มาตรา 917, 918)

(2) การทำเป็นหนังสือ

ก. ทำกันเอง เช่น สัญญาเช่าซื้อ (มาตรา 572), การออกตัวเงิน (มาตรา 908, 982, 987), สัญญาก่อนสมรส (มาตรา 1466), หนังสือรับสภาพหนี้ (มาตรา 172), โอนหนี้ (มาตรา 306), ข้อตกลงคิดดอกเบี้ยทบต้น (มาตรา 655), ตัวแทน (มาตรา 798)

ข. ขอให้พนักงานเจ้าหน้าที่ทำให้ เช่น การคัดค้านตัวแลกเงิน (มาตรา 960-962) การทำพินัยกรรมแบบเอกสารฝ่ายเมือง (มาตรา 1658), การทำพินัยกรรมแบบเอกสารลับ (มาตรา 1660) และการทำพินัยกรรมในพฤติกรรมพิเศษ (มาตรา 1663)

(3) การจดทะเบียนต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ เช่น การจดทะเบียนห้างหุ้นส่วนสามัญนิติบุคคล (มาตรา 1064) การจดทะเบียนห้างหุ้นส่วนจำกัด (มาตรา 1078), การจดทะเบียนบริษัทจำกัด (มาตรา 1111), การสมรส (มาตรา 1457), การหย่า (มาตรา 1515), การรับบุตรบุญธรรม (มาตรา 1598/27)

ข้อสังเกต การจดทะเบียนรถยนต์ และการจดทะเบียนอาวุธปืน แม้จะต้องทำต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ แต่ก็ไม่ใช่เรื่องที่ถูกกฎหมายกำหนดแบบนิติกรรมของทรัพย์สินนั้น แต่กำหนดเพื่อความคุ้มครองการใช้รถยนต์และอาวุธปืน เพื่อการเก็บภาษี และความปลอดภัยของประชาชน

เช่น ซื้อขายรถยนต์กันแล้วด้วยวาจา แต่ยังมีได้จดทะเบียนการโอนต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ ภายใต้อำนาจมาตรา 456 วรรค 3 สัญญาซื้อขายรถยนต์ย่อมเกิดขึ้นแล้ว (คำพิพากษาฎีกาที่ 304-305/2494)

(4) ทำเป็นหนังสือและจดทะเบียนต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ เช่น สัญญาซื้อขายสังหาริมทรัพย์ หรือเรือกำปั่น หรือเรือที่มีระวางตั้งแต่ 6 ตันขึ้นไป หรือรถยนต์ที่มีระวางตั้งแต่ 5 ตันขึ้นไป หรือแพ หรือสัตว์พาหนะ (มาตรา 456 วรรคแรก) นอกจากนี้ยังมีสัญญาฝาก (มาตรา 491), สัญญาแลกเปลี่ยน (มาตรา 519), สัญญาให้ (มาตรา 525), สัญญาจ้างองทรัพย์ดังกล่าว (มาตรา 714), หนังสือบริคณห์สนธิ (มาตรา 1099), สมาคม (มาตรา 1277), การได้อสังหาริมทรัพย์หรือทรัพย์สินเกี่ยวกับอสังหาริมทรัพย์ (มาตรา 1299 วรรคแรก) ฯลฯ

ข้อสังเกต มาตรา 115 การไม่ทำตามแบบ ย่อมเป็นโมฆะตามหลักทั่วไป แต่มีนิติกรรมบางรูปมีกฎหมายบัญญัติให้เป็นโมฆะอย่างชัดเจน ตาม ป.พ.พ. ในลักษณะอื่น ๆ เช่น สัญญาเช่าซื้อ ถ้าไม่ทำเป็นหนังสือ ท่านว่าเป็นโมฆะ (มาตรา 572 วรรค 2) ฯลฯ

แต่มีนิติกรรมบางรูป ที่กฎหมายบัญญัติให้เกิดผลอย่างอื่น เช่น นิติกรรมนั้นไม่สมบูรณ์หรือไม่บริบูรณ์ เป็นต้น

การที่กฎหมายกำหนดว่า การนั้น “ไม่สมบูรณ์” หรือไม่บริบูรณ์นั้น ไม่ถือว่าเป็นโมฆะ ดังนั้นคู่กรณีที่สุจริตย่อมจะแก้ไขให้สมบูรณ์ได้ เช่น ตัวแลกเงินที่มีรายการขาดคบกพร่องไปจากที่กฎหมายกำหนดไว้ในมาตรา 909 ย่อมไม่สมบูรณ์เป็นตัวแลกเงิน (มาตรา 910 วรรคแรก) เป็นต้น

คำพิพากษาฎีกาเกี่ยวกับแบบของนิติกรรม⁽¹⁾

(1) สามีภริยาทำหนังสือหย่ากันถูกต้อง สามีไม่ยอมจดทะเบียนหย่า ภริยาฟ้องบังคับให้สามีไปจดทะเบียนหย่าได้ (คำพิพากษาฎีกาที่ 1291/2500 ประชุมใหญ่) การทำหนังสือหย่ากับการจดทะเบียน เป็นคนละตอนไม่ต้องทำพร้อมกัน

(2) ทำนิติกรรมผิดแบบตกเป็นโมฆะ คู่กรณีฝ่ายหนึ่งจะฟ้องบังคับอีกฝ่ายหนึ่งทำให้ถูกแบบมิได้ (คำพิพากษาฎีกาที่ 964/2505)

(3) ทำหนังสือสัญญาซื้อขายที่ดินพร้อมสิ่งปลูกสร้างเด็ดขาด เมื่อไม่จดทะเบียนยอมตกเป็นโมฆะ (คำพิพากษาฎีกาที่ 651/2510, 1530/2502) จะฟ้องผู้ซื้อให้ส่งมอบทรัพย์ที่ซื้อขายมิได้ ได้แต่ฟ้องเรียกเงินค้ำประกันลาภมิควรได้

(4) ผู้เช่าจะฟ้องบังคับให้ผู้ให้เช่าทำหนังสือสัญญาเช่า หรือจดทะเบียนการเช่าอสังหาริมทรัพย์ให้หาได้ไม่ (คำพิพากษาฎีกาที่ 1538/2509, 886/2510)

(1) เรื่องเดียวกัน, หน้า 72-77.

(5) สัญญาเช่าซื้อต้องทำเป็นหนังสือลงลายมือชื่อคู่สัญญาทั้งสองฝ่าย หากลงลายมือชื่อผู้เช่าซื้อฝ่ายเดียว ย่อมเป็นโมฆะ ผู้ให้เช่าซื้อจะฟ้องผู้เช่าซื้อให้รับผิดชอบตามสัญญาไม่ได้ (คำพิพากษาฎีกาที่ 1800/2511)

(6) ผู้ค้าประกันมอบโฉนดที่ดินและใบมอบอำนาจซึ่งลงชื่อแล้วให้เจ้าหน้าที่เพื่อจดทะเบียนจำนอง เมื่อมิได้จดทะเบียนจำนอง สัญญาจำนองย่อมตกเป็นโมฆะ (คำพิพากษาฎีกาที่ 546/2511)

(7) การโอนหนี้ตามมาตรา 306 ทำหนังสือโอนลงชื่อผู้โอนฝ่ายเดียวก็สมบูรณ์ (คำพิพากษาฎีกาที่ 1893/2512) คำพิพากษาฎีกานี้มีนักกฎหมายบางท่านไม่เห็นด้วย อ้างว่าหนังสือโอนหนี้ต้องลงลายมือชื่อทั้งผู้โอนและผู้รับโอน มิฉะนั้นตกเป็นโมฆะ แต่ความจริงชื่อหนังสือโอนหนี้ก็บอกลักษณะอยู่ในตัวว่าเป็นหนังสือของผู้โอน หากกฎหมายประสงค์จะให้ลงชื่อทั้งสองฝ่ายก็ต้องบัญญัติไว้ ผู้โอนหนึ่งย่อมทำหนังสือได้ฝ่ายเดียว

(8) โจทก์จำเลยพิพาทกันเรื่องรถยนต์ โดยต่างอ้างว่าเป็นสัญญาซื้อขายผ่อนส่ง หากศาลเห็นว่าเป็นสัญญาเช่าซื้อ ก็วินิจฉัยได้ว่าทำสัญญาไม่ถูกต้องตามแบบ ตกเป็นโมฆะ (คำพิพากษาฎีกาที่ 1026/2516)

(9) ผู้ถือหุ้นระบุชื่อ มีหนังสือถึงบริษัทว่าประสงค์จะโอนหุ้นให้แก่ผู้รับโอนขอให้จัดการโอน และผู้รับโอนมีหนังสือถึงบริษัทว่าประสงค์รับโอน หนังสือสองฉบับดังกล่าวเป็นเรื่องผู้โอนและผู้รับโอนมีหนังสือถึงบริษัทขอให้จัดการโอนหุ้นเท่านั้น มิได้ทำเป็นหนังสือโอนหุ้นลงชื่อผู้โอนผู้รับโอน แม้สมัครใจซื้อขายแต่มิได้ทำตามแบบตามมาตรา 1129 วรรคสอง ย่อมตกเป็นโมฆะ (คำพิพากษาฎีกาที่ 1308/2515)

(10) สัญญาขายกรรมสิทธิ์ที่ดินพร้อมสิ่งปลูกสร้างให้โดยผู้รับการให้จะต้องจ่ายเงินผลประโยชน์ที่ได้จากทรัพย์สินนั้นให้แก่ผู้ให้หนึ่งในสามจนตลอดชีวิต เป็นสัญญาให้โดยเสนหา ซึ่งผู้ให้สงวนผลประโยชน์ไว้ ผู้รับการให้มิได้เสียค่าตอบแทนแต่อย่างใด เมื่อไม่จดทะเบียนนิติกรรมย่อมตกเป็นโมฆะ (คำพิพากษาฎีกาที่ 2364/2515) ถ้าถือว่าเป็นสัญญาต่างตอบแทนก็เป็นนิติกรรมที่ไม่มีแบบ

(11) สัญญามีข้อความว่าผู้ขายยอมให้ผู้ซื้อครอบครองโรงเรือนได้ตั้งแต่วันทำสัญญา โดยผู้ขายซึ่งยังอาศัยอยู่ในโรงเรือนต้องเสียดอกเบี้ยให้แก่ผู้ซื้อเป็นรายเดือน ผู้ขายได้รับเงินค่าโรงเรือนไปครบถ้วนแล้ว และมีสิทธิซื้อคืนได้ภายใน 5 เดือน เช่นนี้ เป็นสัญญาซื้อขายเด็ดขาดในลักษณะของสัญญาขายฝากอสังหาริมทรัพย์ เมื่อมิได้จดทะเบียนต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ย่อม

เป็นโมฆะ (คำพิพากษาที่ 108/2516 ประชุมใหญ่)

(12) การโอนหุ้นชนิดระบุชื่อในใบหุ้นซึ่งต้องแสดงเลขหมายของหุ้นที่โอนมาลงในตราสารการโอนนั้น ถ้าโอนหุ้นทั้งหมด เพียงแต่ระบุในเอกสารการโอนว่าขอโอนหุ้นนั้นทั้งหมดเท่าที่ผู้โอนมีอยู่ให้แก่ผู้รับโอน ถือได้ว่าเป็นการแสดงเลขหมายของหุ้นที่โอนกันแล้ว นิติกรรมการโอนหุ้นไม่เป็นโมฆะ (คำพิพากษาฎีกาที่ 1127/2521) แต่ถ้าโอนหุ้นเพียงบางส่วนและไม่ระบุเลขหมายของหุ้นที่โอน นิติกรรมการโอนหุ้นย่อมตกเป็นโมฆะ ตามมาตรา 1129 วรรคสอง, 115

คำพิพากษาฎีกาเกี่ยวกับนิติกรรมที่ไม่มีแบบ

(1) สัญญาจ้างว่าความทำด้วยปากเปล่าก็ได้ เพราะไม่มีกฎหมายบังคับให้ทำเป็นหนังสือ (คำพิพากษาฎีกาที่ 233/2488) สัญญาจ้างว่าความเป็นสัญญาจ้างทำของตามมาตรา 587 กฎหมายมิได้กำหนดแบบไว้จึงสมบูรณ์ด้วยการแสดงเจตนา

(2) ยกที่ดินให้แก่เจ้าหนี้แทนการชำระหนี้เงินกู้ตามมาตรา 321 แม้มิได้จดทะเบียนก็ใช้บังคับกันได้ ลูกหนี้จะเรียกที่ดินคืนมิได้ (คำพิพากษาฎีกาที่ 1188/2493)

(3) ตัวแทนกู้เงินแทนตัวการและถูกบังคับให้ใช้เงินแก่ผู้ให้กู้ไปแล้ว โดยตัวการให้สัตยาบัน ตัวแทนฟ้องเรียกเงินจากตัวการได้ แม้การตั้งตัวแทนไม่มีหลักฐานเป็นหนังสือก็ไม่ใช่เรื่องทำนิติกรรมผิดแบบ ไม่ตกเป็นโมฆะ (คำพิพากษาฎีกาที่ 107/2499)

(4) เลตเตอร์ออฟเครดิต (Letter of Credit) ที่ธนาคารเปิดเพื่อชำระราคาสินค้าของลูกค้าของธนาคารนั้น ย่อมถือว่าเป็นคำเสนอ เมื่อได้มีการส่งสินค้ามาตามที่ระบุ ย่อมถือได้ว่ามีคำสนองก่อให้เกิดสัญญาขึ้น (คำพิพากษาฎีกาที่ 1770/2499) เป็นนิติกรรมไม่มีแบบ

(5) การได้สิทธิเก็บกินตามสัญญาประนีประนอมยอมความก่อให้เกิดบุคคลสิทธิที่จะเรียกร้องให้จดทะเบียนเป็นทรัพย์สินได้ (คำพิพากษาฎีกาที่ 679/2514 ประชุมใหญ่)

(6) ผู้ขายฝากกับผู้ซื้อฝากที่ดินตกลงระงับสิทธิไถ่ถอนการขายฝาก โดยผู้ขายฝากได้รับประโยชน์ตอบแทน เป็นสัญญาต่างตอบแทนซึ่งไม่มีแบบ (คำพิพากษาฎีกาที่ 861/2515)

(7) การโอนที่ดินทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์เป็นราชการแผ่นดิน ซึ่งจะต้องมีรัฐมนตรีลงนามรับสนองพระบรมราชโองการ มิฉะนั้นใช้ไม่ได้ (คำพิพากษาฎีกาที่ 784/2516 ประชุมใหญ่) นิติกรรมไม่ตกเป็นโมฆะ เพราะการรับสนองพระบรมราชโองการไม่ใช่แบบของนิติกรรม

(8) ทำสัญญาประนีประนอมยอมความในคดีร้องจัดทรัพย์ โดยผู้ร้องยอมให้เงินโจทก์

ผู้นำยึดและจำเลยยอมยกที่พิพาทให้ผู้ร้อง เป็นสัญญาต่างตอบแทนเพื่อระงับข้อพิพาทระหว่างบุคคลสามฝ่าย มิใช่สัญญาให้โดยเสนหา แม้ไม่จดทะเบียนก็ใช้บังคับได้ (คำพิพากษาฎีกาที่ 795/2516)

(9) สัญญาหรือข้อตกลงจะให้เช่าที่ดินไม่ถูกบังคับให้ทำเป็นหนังสือ (คำพิพากษาฎีกาที่ 1693/2515)

(10) การโอนสิทธิจำนองเป็นประกันการแปลงหนี้ใหม่ตามมาตรา 352 ทำสัญญาระหว่างคู่กรณีแปลงหนี้ใหม่ได้ โดยไม่ต้องจดทะเบียนจำนองซ้ำอีก (คำพิพากษาฎีกาที่ 1949/2516)

(11) จำเลยที่ 1 และที่ 2 เป็นบิดามารดาของจำเลยที่ 3 ได้ส่งขอโจทก์ให้เป็นภริยาจำเลยที่ 3 ในการฟ้องนั้น จำเลยที่ 1 และที่ 2 ได้ตกลงจะยกที่นา 10 ไร่ ให้โจทก์เป็นการตอบแทนที่โจทก์ยอมสมรสกับจำเลยที่ 3 เป็นสัญญาต่างตอบแทนที่ใช้บังคับได้ (คำพิพากษาฎีกาที่ 2345/2517)

(12) ทรัสด์รีซีพ (Trust Receipt) เป็นสัญญาต่างตอบแทนที่ไม่เข้าลักษณะเอกเทศสัญญา โดยลูกหนี้โอนกรรมสิทธิ์ในสินค้าอันเป็นทรัพย์สินเฉพาะสิ่งให้แก่ธนาคาร ตราใบใดที่ยังไม่ชำระราคาสินค้า ก็จะเรียกสินค้าคืนไม่ได้ เจ้าหนี้อื่นจะมายึดไปชำระหนี้หาได้ไม่ (คำพิพากษาฎีกาที่ 719/2507, 6/2517)

(13) ทำสัญญาเช่าซื้อรถยนต์จากนายจ้างถูกต้องตามแบบ แล้วผู้เช่าซื้อทำหนังสือรับรองฝ่ายเดียวว่า ถ้าตนออกจากการงาน ต้องชำระราคาทันทีหรือชำระราคาเพิ่มขึ้น หนังสือนี้ใช้บังคับได้ (คำพิพากษาฎีกาที่ 1192/2518) เพราะหนังสือรับรองมิใช่สัญญาเช่าซื้อซึ่งจะต้องลงชื่อทั้งสองฝ่ายตามมาตรา 532 ประกอบกับมาตรา 9

(14) ยกห้องแถวดีใช้หนี้เงินกู้ ต้องทำเป็นหนังสือและจดทะเบียนตามมาตรา 1299 วรรคแรก เมื่อยังไม่ได้ทำ กรรมสิทธิ์ยังไม่โอนไป เจ้าหนี้ตามคำพิพากษาของเจ้าของห้องแถว นำยึดขายทอดตลาดได้ (คำพิพากษาฎีกาที่ 187/2519) การได้อสังหาริมทรัพย์โดยนิติกรรมยังไม่บริบูรณ์ใช้ยื่นบุคคลภายนอกไม่ได้ แม้ไม่เป็นโมฆะก็ตาม

(15) จำเลยโอนกรรมสิทธิ์ตึกพิพาทพร้อมด้วยสิทธิการเช่าที่ดินที่ปลูกตึกนั้นให้โจทก์เป็นการใช้หนี้เงินกู้ และโจทก์ยอมให้จำเลยอาศัยต่อไปชั่วระยะเวลาหนึ่ง และโจทก์ก็ได้เข้าทำสัญญาเช่าที่ดินแล้ว แม้การโอนตึกยังไม่บริบูรณ์ เพราะไม่ปฏิบัติตามมาตรา 1299 วรรคแรก ก็ไม่เป็นโมฆะ ทั้งการที่จำเลยโอนสิทธิการเช่าที่ดินให้โจทก์ เป็นการแสดงเจตนาโอนการครอบ

ครองตึกพิพาทให้โจทก์แล้ว จำเลยอยู่ในตึกพิพาท ต่อมาโดยอาศัยสิทธิโจทก์ โจทก์มีบุคคลสิทธิที่จะบังคับให้จำเลยออกจากตึกที่โจทก์มีสิทธิครอบครองได้ จึงมีอำนาจฟ้องขับไล่จำเลย (คำพิพากษาฎีกาที่ 435/2519 ประชุมใหญ่)

(16) สัญญากู้เงินไม่ลงวันที่ ใช้เป็นหลักฐานฟ้องร้องได้ เพราะไม่ใช่แบบของนิติกรรมที่กฎหมายบังคับ (คำพิพากษาฎีกาที่ 1252/2519) การกู้ยืมเงินเป็นนิติกรรมที่ไม่มีแบบ กฎหมายต้องการเพียงหลักฐานเป็นหนังสือ

3. นิติกรรมที่เกิดจากการแสดงเจตนาไปโดยใจจริง ผู้แสดงมิได้เจตนาให้ตนต้องผูกพันตามที่ได้แสดงออกมานั้น และคู่กรณีอีกฝ่ายหนึ่งได้รู้ถึงเจตนาอันซ่อนอยู่ในใจ การแสดงเจตนาของผู้แสดง ย่อมตกเป็นโมฆะ (มาตรา 117) เป็นการแสดงเจตนาซ่อนเร้น เจตนาซ่อนเร้น คือการแสดงเจตนาออกมามีให้เห็นว่ามุ่งจะผูกนิติสัมพันธ์ แต่ในใจจริงไม่ประสงค์จะผูกพันตามที่ได้แสดงเจตนาออกมานั้น

มาตรา 117 “การแสดงเจตนาใด แม้อันใจจริงผู้แสดงจะมีได้เจตนาให้ตนต้องผูกพันตามที่ตนได้แสดงออกมานั้นก็ดี ท่านว่าหาเป็นมูลทำให้การแสดงเจตนาที่ตนตกเป็นโมฆะไม่ เว้นแต่คู่กรณีอีกฝ่ายหนึ่งจะ ได้รู้ถึงเจตนาอันซ่อนอยู่ในใจของผู้แสดงนั้น”

มาตรา 117 หลัก ใจอย่างหนึ่ง แต่แสดงออกอีกอย่างหนึ่ง ไม่เป็นโมฆะ ผู้แสดงต้องผูกพันตามที่แสดงออกมานั้น เว้นแต่อีกฝ่ายหนึ่งจะ ได้รู้ถึงเจตนาในใจของผู้แสดง เจตนาที่ตนจึงตกเป็นโมฆะไม่ผูกพันผู้แสดงออก

ข้อสังเกต นิติกรรมอันเกิดจากการแสดงเจตนาซ่อนเร้นจะเป็นโมฆะหรือไม่ยอมแล้ว แต่คู่กรณีอีกฝ่ายหนึ่งได้รู้ถึงเจตนาอันซ่อนอยู่ในใจของผู้แสดงนั้นหรือไม่ ถ้ารู้ก็ต้องบังคับตามเจตนาอันแท้จริง คือนิติกรรมตกเป็นโมฆะ ถ้าไม่รู้นิติกรรมก็ไม่ตกเป็นโมฆะ โดยถือตามเจตนาที่แสดงออกมานั้น

แบ่งมาตรานี้ออกเป็น 2 ตอน คือ.-

ตอนแรก เจตนาที่แสดงออก สมบูรณ์ มีผลผูกพัน

ตอนท้าย เจตนาที่แสดงออก เป็นโมฆะ ไม่ผูกพัน

เช่น ก. เสนอขายรถยนต์ให้ ข. ใจจริง ข. ไม่อยากซื้อ แต่อยากจะทำไปธุระ ข. จึงพูดตกลงซื้อกับ ก. ดังนี้ นิติกรรมในรูปสัญญาซื้อขายรถยนต์สมบูรณ์ (มาตรา 117 ตอนแรก) ข. จะอ้างว่าเจตนาแท้จริงต้องการขอยืมไปขับไม่ได้

แต่ถ้า ก. ผู้ขายทราบอยู่ก่อนแล้วว่า ข. ไม่มีเจตนาจะซื้อ แต่มีเจตนาเพียงขอยืมขับไป

ชู่ระเท่านั้น ก. ก็ยังมอบรถให้ ข. ไป ดังนี้ การแสดงออกของ ข. ที่ตกลงซื้อรถยนต์ของ ก. ย่อมตกเป็นโมฆะ (มาตรา 117 ตอนท้าย) ดังนั้นสัญญาซื้อขายรถยนต์จึงไม่เกิดขึ้น

คำพิพากษาฎีกาเกี่ยวกับการแสดงเจตนาซ่อนเร้น⁽¹⁾

(1) ทำหนังสือแสดงเจตนาสละสิทธิครอบครองยอมคืนที่ดินมือเปล่าให้เขาแล้ว ภายหลังจะมาอ้างว่าไม่มีความตั้งใจเช่นนั้น โดยเพียงแต่ต้องการลวงให้เขาหายจากวิกลจริตฟังหาขึ้นไม่ (คำพิพากษาฎีกาที่ 503/2497)

(2) เมื่อสละความตั้งใจเดิมที่จะเป็นคู่ค้าประกัน โดยยอมเป็นผู้กู้ก็ต้องรับผิดชอบเป็นผู้กู้ (คำพิพากษาฎีกาที่ 791/2501) เมื่อเปลี่ยนเจตนาในใจแล้วจึงแสดงออกมา ย่อมไม่มีเจตนาซ่อนเร้นอยู่ในใจอีกต่อไป

(3) จำเลยเสนอขายของตามใบประกวดราคาแก่โจทก์โดยคำนวณราคาผิดพลาดไป 1 จุดทศนิยม ซึ่งเจ้าหน้าที่ของโจทก์ก็ได้บันทึกเสนอผู้แทนโจทก์ว่า ไม่น่าเชื่อว่าจะเป็นไปได้ เพราะต่ำกว่าราคาประเมินประมาณ 10 เท่า จึงถือว่าโจทก์ได้ทราบความสำคัญผิดของจำเลย กรณีต้องด้วยประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 117 การแสดงเจตนาของจำเลยตกเป็นโมฆะ (คำพิพากษาฎีกาที่ 527/2506) การแสดงเจตนาผิดพลาด มิใช่สำคัญผิด แต่เป็นเจตนาไม่จริงหรือเจตนาซ่อนเร้น หากจะถือว่าสำคัญผิดในสารสำคัญแห่งนิติกรรม ก็น่าจะอ้างมาตรา 119 มิใช่มาตรา 117

(4) จำเลยทำสัญญาเป็นผู้กู้ แม้ในใจจริงจะถือว่าทำแทนผู้อื่นและไม่มีเจตนาให้ถูกผูกพัน ก็ต้องผูกพันตามที่แสดงเจตนาออกมา เว้นแต่คู่กรณีอีกฝ่ายจะได้รู้ถึงเจตนาอันซ่อนเร้นอยู่ในใจนั้น แม้ผู้จัดการของนิติบุคคลโจทก์จะทราบความในใจของจำเลย แต่ผู้จัดการนั้นกับจำเลยก็ตกลงกันว่าการกู้เงินครั้งนี้ เพื่อเอาเงินมาให้ผู้จัดการ ซึ่งผู้จัดการได้รับเงินไปเป็นประโยชน์เฉพาะตัว ผู้จัดการไม่มีอำนาจเป็นผู้แทนนิติบุคคลตามมาตรา 80 ความรู้ของผู้จัดการจึงถือเป็นความรู้ของนิติบุคคลด้วยไม่ได้ จำเลยต้องรับผิดชอบตามสัญญา (คำพิพากษาฎีกาที่ 580/2509)

(5) ทำสัญญากู้ฉบับหลังเพื่อเป็นหลักประกันสัญญากู้ฉบับแรกโดยไม่มีเจตนาจะเรียก ร้องเงินจากกัน เมื่อโจทก์นำสัญญากู้ฉบับหลังมาฟ้องจำเลยยอมนำสืบพยานบุคคลได้ว่าไม่มีมูลหนี้ ไม่ต้องห้ามตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 94 (คำพิพากษาฎีกาที่ 781/2507, 1656/2513)

(1) เรื่องเดียวกัน, หน้า 118-119.

(6) โจทก์มอบ น.ส.3 กับหนังสือมอบอำนาจที่ลงลายมือชื่อโจทก์ให้จำเลยที่ 1 ไว้เป็นประกันหนี้ แต่จำเลยที่ 1 กลับนำไปทำสัญญาจำนองกับจำเลยที่ 2 โดยปราศจากอำนาจ พฤติการณ์ถือว่าโจทก์ประมาทเลินเล่ออย่างร้ายแรง เมื่อจำเลยที่ 2 ไม่รู้ถึงข้อตกลงระหว่างโจทก์กับจำเลยที่ 1 โจทก์ต้องผูกพันตามสัญญาจำนอง (คำพิพากษาฎีกาที่ 419/2519)

(7) เจ้ามรดกทำพินัยกรรมยกที่ดินให้มัสยิด มัสยิดตกลงให้จำเลยลงชื่อรับมรดกเพื่อสะดวกที่จะโอนให้มัสยิดต่อไป จำเลยไม่มีสิทธิตามที่ลงชื่อไว้ นั้น มัสยิดขอให้ถอนชื่อจำเลยจากโฉนดได้ (คำพิพากษาฎีกาที่ 62/2520)

4. นิติกรรมซึ่งเกิดจากการแสดงเจตนาหลง โดยสมรู้กับคู่กรณีอีกฝ่ายหนึ่ง (มาตรา 118 วรรคแรก) เป็นการแสดงเจตนาหลง เจตนาหลงคือการที่บุคคล 2 ฝ่าย แสร้งแสดงเจตนาทำนิติกรรมหลอก ๆ เพื่อลวงบุคคลอื่นให้เข้าใจผิดว่ามีนิติกรรม ซึ่งความจริงไม่มี

มาตรา 118 “การแสดงเจตนาหลงด้วยสมรู้กับคู่กรณีอีกฝ่ายหนึ่ง ท่านว่าเป็นโมฆะ แต่ข้อไม่สมบูรณ์อันนี้ ท่านห้ามมิให้ยกขึ้นเป็นข้อต่อสู้บุคคลภายนอกผู้ทำการโดยสุจริต และต้องเสียหายแต่การแสดงเจตนาหลงนั้น

ถ้านิติกรรมอันหนึ่งทำด้วยเจตนาจะอำพรางนิติกรรมอีกอันหนึ่งไว้ ท่านให้บังคับตามบทบัญญัติของกฎหมายอันว่าด้วยนิติกรรมอำพราง”

มาตรา 118 วรรคแรก การแสดงเจตนาหลง -ผลระหว่างคู่กรณี นิติกรรมตกเป็นโมฆะ -ผลต่อบุคคลภายนอกผู้สุจริตและต้องเสียหายต่อการนั้น นิติกรรมสมบูรณ์ ผู้แสดงเจตนาจะยกข้อต่อสู้ชั้นยันบุคคลภายนอกไม่ได้

เช่น ก. มีที่ดิน 1 แปลง ได้ทำสัญญาซื้อขายที่ดินแปลงนั้นไว้หลอก ๆ กับ ข. เพื่อลวง ค. เจ้าหนี้ของ ก. มิให้ฟ้องต่อศาลบังคับยึดที่ดินของตน โดยมีการจดทะเบียนการโอนเรียบร้อย แต่ไม่มีการชำระราคาซื้อขายกันจริง ดังนี้ ถือว่าสัญญาซื้อขายที่ดินระหว่าง ก. และ ข. คู่กรณีเป็นโมฆะ ไม่มีผลบังคับตามกฎหมาย เพราะไม่มีเจตนาซื้อขายกันจริง ที่ดินยังเป็นกรรมสิทธิ์ของ ก. ต่อมา ข. ได้ขายที่ดินแปลงนั้นแก่ ง. (บุคคลภายนอก) โดยจดทะเบียนการโอนและชำระราคาถูกต้อง โดย ง. เองก็ไม่รู้ถึงเจตนาหลงของ ก. ดังนี้ ถ้ามีข้อพิพาทเกี่ยวกับกรรมสิทธิ์ในที่ดินแปลงนั้น ระหว่าง ก. (ผู้แสดงเจตนาหลง) กับ ง. (บุคคลภายนอก) ง. ย่อมมีสิทธิดีกว่า ก. เพราะ ง. สุจริต และเสียหายโดยการเสียค่าตอบแทนไปแล้ว ก. จะยกเอาสัญญาซื้อขายระหว่างตนเองกับ ข. ที่ทำกันไว้หลอก ๆ ขึ้นยัน ง. ไม่ได้ เพราะฉะนั้นนิติกรรมอันเป็นสัญญาซื้อขายที่ดินระหว่าง ง. และ ข. สมบูรณ์แล้ว

อนึ่ง คำว่า “โดยสุจริต” หมายความว่า ไม่รู้ถึงความบกพร่องแห่งสิทธิ กรณีตามอุทธรณ์ ถ้า ง. รู้หรือควรรู้อยู่แล้วว่า ก. ทำนิติกรรมขายที่ดินให้ ข. หลอก ๆ เพื่อลวงเจ้าหนี้ แต่ ง. ก็ยังยอมรับซื้อจาก ข. ดังนี้แม้ ง. จะต้องเสียหาย ง. ก็ไม่ได้กรรมสิทธิ์ในที่ดินที่ซื้อนั้น เพราะรู้ว่า ข. ไม่มีสิทธิขาย

5. นิติกรรมอันหนึ่งถูกทำขึ้นตามเจตนาจะอำพรางนิติกรรมอีกอันหนึ่ง (มาตรา 118 วรรค 2 เป็นการแสดงเจตนาอำพรางหรือนิติกรรมอำพราง ๆ คือการที่บุคคล 2 ฝ่ายแสวงแสวงเจตนาทำนิติกรรมอันหนึ่งอำพรางนิติกรรมอีกอันหนึ่ง ซึ่งมีเจตนาอันแท้จริงมุ่งจะผูกนิติสัมพันธ์กัน เช่น ก. ยกที่ดินให้ ข. โดยเสนาหา แต่แสวงทำนิติกรรมเป็นขายที่ดินให้แก่ ข. ดังนี้การซื้อขายที่ดินเป็นนิติกรรมที่เปิดเผย ส่วนการให้ที่ดินโดยเสนาหาเป็นนิติกรรมที่ถูกอำพราง (ปกปิด))

มาตรา 118 วรรค 2 หลัก จะต้องมิตินิติกรรมซ้อนกัน 2 นิติกรรม หรือ 2 ฉบับ คือ.-

(1) นิติกรรมเปิดเผย (ฉบับเปิดเผย) ได้แก่ นิติกรรมที่คู่กรณีทำขึ้นโดยเปิดเผยแสดงออกภายนอก แต่ไม่มีเจตนาจะให้ผลผูกพันกันจริง ๆ

(2) นิติกรรมอำพราง (ฉบับปกปิดหรือถูกอำพราง) ได้แก่ นิติกรรมที่คู่กรณีทำขึ้นโดยมีเจตนาให้มีผลผูกพันกันจริง ๆ แต่ได้อำพรางหรือปกปิดซ่อนเร้นไว้

เมื่อนิติกรรมซ้อนกัน 2 นิติกรรม ทำให้เกิดปัญหาว่ากฎหมายบังคับให้ทำตามนิติกรรมฉบับใด จึงต้องแยกการพิจารณาออกเป็น 2 กรณี คือ.-

(1) ผลระหว่างคู่กรณีด้วยกันเอง มีผลผูกพันตามนิติกรรมที่ปกปิดหรือถูกอำพราง เช่น ก. กู้เงิน ข. แล้ว ก. ได้มอบนาให้ ข. ทำกินต่างดอกเบี้ย แต่ ข. ให้ ก. ทำเป็นสัญญาขายนาอันอำพรางไว้ให้แก่ ข. เพื่อมิให้เจ้าหนี้อื่น ๆ ของ ก. มายึดเอานานั้นไป ดังนี้สัญญาขายนาเป็นนิติกรรมที่ทำขึ้นเพื่ออำพรางนิติกรรมการกู้ยืมเงิน (นิติกรรมเปิดเผย คือสัญญาขายนา นิติกรรมปกปิดหรือที่ถูกอำพราง คือนิติกรรมการกู้ยืมเงิน) ผลระหว่างคู่กรณีต้องบังคับตามนิติกรรมที่ปกปิดหรือที่ถูกอำพราง คือนิติกรรมการกู้ยืมเงิน ข. จะให้บังคับตามสัญญาขายนา (นิติกรรมเปิดเผย) ไม่ได้ (ตามนัยคำพิพากษาฎีกาที่ 791-792/2509)

ข้อสังเกต นิติกรรมอำพราง (ฉบับปกปิดหรือถูกอำพราง) นั้น จะต้องทำให้ถูกต้องตาม “แบบ” ที่กฎหมายบังคับไว้ด้วย มิฉะนั้นนิติกรรมอำพรางนั้นย่อมไม่อาจเกิดขึ้นได้ กล่าวคือ หากทำผิดแบบหรือไม่ถูกต้องตามแบบ นิติกรรมที่ถูกอำพรางนั้นย่อมตกเป็นโมฆะ

เช่น โจทก์จดทะเบียนขายฝากที่ดินไว้กับจำเลย เป็นการอำพรางการจำนอง นิติกรรมฉบับแรกคือสัญญาขายฝากเป็นนิติกรรมเปิดเผย ย่อมตกเป็นโมฆะ เพราะว่าเป็นการแสดงเจตนา

หลวงตามาตรา 118 วรรคแรก ส่วนนิติกรรมฉบับหลัง คือสัญญาจ้างเองเป็นนิติกรรมอำพราง (ถูกอำพราง) ในระหว่างคู่สัญญาต้องบังคับตามนิติกรรมอำพราง คือสัญญาจ้างเองตามมาตรา 118 วรรค 2 แต่ว่าการจ้างเองไม่ได้จดทะเบียนให้ถูกต้องตามแบบที่กฎหมายบังคับไว้ จึงเรียกไม่ได้ว่าเป็นการจ้างเองแต่เป็นเพียงการกู้เงินโดยอาศัยเอกสารการขายฝากที่ดินที่ทำกันไว้ ณ สำนักงานที่ดิน เป็นสัญญากู้เงิน (คำพิพากษาฎีกาที่ 2239/2517)

(2) ผลเกี่ยวกับบุคคลภายนอก มีผลผูกพันตามนิติกรรมฉบับที่เปิดเผย ถ้าบุคคลภายนอกนั้นสุจริต (คือ ไม่รู้ความจริงตั้งแต่แรก) และต้องเสียหาย เช่นเดียวกับเรื่องการแสดงเจตนา หลวงตามาตรา 118 วรรคแรก กล่าวคือ บุคคลภายนอกถือเอาผลจากนิติกรรมเปิดเผยได้ แม้ว่า จะเป็นโมฆะระหว่างคู่กรณีเดิมก็ตาม คู่กรณีเดิมจะยกข้อต่อสู้ยืนยันบุคคลภายนอกที่สุจริตและ ต้องเสียหายไม่ได้

เช่น ก. ทำสัญญาขายรถยนต์ให้แก่ ข. เพื่ออำพรางสัญญาให้รถยนต์แก่ ข. ต่อมา ข. ขายรถยนต์คันนั้นให้ ค. ซึ่งรับซื้อไว้โดยสุจริต เช่นนี้ สัญญาซื้อขายรถยนต์ระหว่าง ข. และ ก. มีผลสมบูรณ์

ข้อสังเกต ถ้ามีบุคคลภายนอกหลายคน ต่างได้รับประโยชน์จากนิติกรรมทั้งสองฉบับ มีปัญหาว่าจะบังคับตามนิติกรรมฉบับใด ปัญหานี้ ถ้าพิจารณามาตรา 118 วรรค 2 โดยเคร่งครัด แล้ว น่าจะบังคับตามนิติกรรมฉบับที่เปิดเผย เพราะนิติกรรมฉบับปกปิดหรือที่ถูกอำพราง มีผล แต่เฉพาะคู่กรณีเท่านั้น

คำพิพากษาฎีกาเกี่ยวกับการแสดงเจตนาหลวงและการแสดงเจตนาอำพรางหรือนิติกรรมอำพราง⁽¹⁾

(1) มีเจตนาแลกเปลี่ยนที่นากัน แต่ทำสัญญาจะขายนาให้กันเป็นนิติกรรมอำพราง ต้องบังคับตามสัญญาแลกเปลี่ยน เมื่อตามฟ้องโจทก์ไม่ได้ขอบังคับเรื่องแลกเปลี่ยน แต่ขอบังคับให้ขาย ย่อมบังคับให้แลกเปลี่ยนไม่ได้ (คำพิพากษาฎีกาที่ 1289/2497) จะบังคับให้ขายก็ไม่ได้ เพราะเป็นนิติกรรมที่อำพรางตกเป็นโมฆะ

(2) จำเลยจดทะเบียนซื้อที่ดินโดยความจริงโจทก์เป็นผู้ซื้อ สันนิษฐานว่าโจทก์ซื้อให้ จำเลย แต่ปรากฏว่าที่ลงชื่อจำเลยก็เพื่อให้เป็นกรรมสิทธิ์แก่จำเลยต่อเมื่อโจทก์ตาย เพราะไม่ต้องการให้ที่ดินเป็นมรดกของโจทก์ ดังนี้ ที่ดินยังไม่เป็นกรรมสิทธิ์ของจำเลย โจทก์ขอให้

(1) เรื่องเดียวกัน, หน้า 128-131

เพิกถอนทะเบียนเสียได้ (คำพิพากษาฎีกาที่ 1363/2497) ถือว่าเป็นสัญญาให้ที่ดินอำพรางสัญญา จะให้ที่ดินโดยมีเงื่อนไข

(3) จดทะเบียนขายที่ดินให้ทั้งโฉนด 20 ไร่ แต่ความจริงขายเพียง 17 ไร่เศษ อีก 2 ไร่ เศษฝากไว้ในโฉนดเดียวกัน เพราะแบ่งแยกโฉนดลำบาก เป็นนิติกรรมอำพราง โจทก์นำสืบพยาน บุคคลได้ (คำพิพากษาฎีกาที่ 232/2498 ประชุมใหญ่) เป็นสัญญาขายอำพรางสัญญาฝาก

(4) ทำสัญญาขายฝากโรงเรือน แม่ผู้ซื้อจะยอมให้ผู้ขายฝากครอบครองทรัพย์สินที่ขายฝาก และผู้ขายฝากเสียดอกเบี้ยในจำนวนเงินที่ขายฝากให้แก่ผู้ซื้อ ก็ไม่ทำให้สัญญาขายฝากกลายเป็นการจำนองหรือเป็นนิติกรรมอำพรางการจำนอง (คำพิพากษาฎีกาที่ 743/2499) เพราะไม่มี เจตนาจำนอง

(5) ผู้ซื้อแล้วผู้ขายจะไม่ยอมโอนที่ดินให้ จึงขอให้ผู้ขายไปทำสัญญาจำนองเป็นประกัน เงินค่าที่ดินที่ชำระไปแล้ว โดยผู้ซื้อไม่คิดดอกเบี้ย หากผู้ขายบิดพลิ้วไม่ยอมโอนขายที่ดินตาม สัญญา ก็ให้ผู้ซื้อเอาสัญญาจำนองมาฟ้องบังคับเรียกเงินค่าที่ดินคืน ดังนี้ สัญญาจะซื้อขายนั้น เป็นเจตนาอันแท้จริงของคู่สัญญา แต่สัญญาจำนองก็ไม่ใช่นิติกรรมอำพราง หากเป็นนิติกรรม อีกอันหนึ่งที่คู่กรณีสมัคใจทำขึ้น จึงไม่เป็นโมฆะ แต่ตราบใดที่ผู้ขายยังไม่ผิดสัญญาจะซื้อขาย ผู้ซื้อก็นำสัญญาจำนองมาฟ้องบังคับไม่ได้ (คำพิพากษาฎีกาที่ 399/2505)

(6) สองฝ่ายมีหนี้สินเกี่ยวค้างกัน คัดบัญชีกันแล้ว ฝ่ายหนึ่งยังเป็นหนี้จึงตกลงทำสัญญา กู้ไว้ ดังนี้ เป็นกรณีที่คู่สัญญาตกลงเปลี่ยนข้อผูกพันจากสัญญาเดิมมาผูกพันตามสัญญา กู้ สัญญา กู้ จึงไม่ใช่นิติกรรมอำพราง (คำพิพากษาฎีกาที่ 1671/2505)

(7) โอนรถยนต์เพื่อหลบเจ้าหนี้ โดยผู้รับจำนองเรือกัทราบและให้ผู้รับโอนทำสัญญา จำนองใหม่โดยไม่มีกรรับเงิน ดังนี้ การโอนเรือเป็นการแสดงเจตนาลวง ตกเป็นโมฆะ ผู้รับโอน ไม่มีสิทธิจำนองเรือ ผู้รับจำนองเป็นบุคคลภายนอกผู้ทำการโดยไม่สุจริต จะฟ้องบังคับจำนอง ตามสัญญาจำนองฉบับใหม่ไม่ได้ (คำพิพากษาฎีกาที่ 1683/2506)

(8) เมื่อนิติกรรมอันหนึ่งทำขึ้นเพื่ออำพรางนิติกรรมอีกอันหนึ่ง นิติกรรมอันแรกยอม เป็นการแสดงเจตนาลวง ตกเป็นโมฆะตามมาตรา 118 วรรคแรก ส่วนนิติกรรมอันหลังที่ถูก อำพรางจะสมบูรณ์หรือไม่ยอมแล้วแต่บทบัญญัติของกฎหมายว่าด้วยนิติกรรมอันหลัง แต่ไม่เป็น ผลให้นิติกรรมอันแรกที่เป็นโมฆะกลับสมบูรณ์ขึ้นมาได้ (คำพิพากษาฎีกาที่ 1145/2508)

(9) ให้กู้เงินโดยให้ผู้กู้เป็นผู้ค้ำประกัน และให้จำเลยลงชื่อเป็นผู้กู้พอเป็นพิธี ดังนี้ สัญญา กู้เป็นการแสดงเจตนาลวง (คำพิพากษาฎีกาที่ 1329/2512 ประชุมใหญ่)

(10) จำเลยซื้อที่ดินจากโจทก์ ซึ่งเป็นที่ดินของโจทก์กับพวก โจทก์ประสงค์ปิดราคาส่วนเกินไว้คนเดียว จึงให้จำเลยทำสัญญาจ้างโจทก์เท่าราคาส่วนเกิน ดังนี้ โจทก์จะบังคับให้จำเลยชำระค่าจ้างตามสัญญาไม่ได้ เพราะโจทก์จำเลยไม่มีเจตนาจ้างกัน และกรณีเช่นนี้มีใช่เป็นการแปลงหนี้ใหม่ เพราะหนี้ใหม่คือค่าจ้างมิได้เกิดขึ้น (คำพิพากษาฎีกาที่ 915/2519) ตามรูปเรื่องเป็นการทำสัญญาจ้างอำพรางสัญญาซื้อขาย ศาลจะบังคับให้หรือไม่ หรือจะถือว่าทำไม่ถูกต้องตามแบบ หรือวัตถุที่ประสงค์ขัดต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน

(11) ทำสัญญาขายฝากที่ดินอำพรางการจำนอง สัญญาขายฝากเป็นการแสดงเจตนาหลงด้วยสมรู้กันระหว่างคู่กรณี ตกเป็นโมฆะตามมาตรา 118 วรรคแรก ส่วนสัญญาจำนองที่ถูกอำพรางต้องบังคับตามบทบัญญัติของกฎหมายว่าด้วยนิติกรรมอันที่ถูกอำพรางตามมาตรา 118 วรรคสอง เมื่อการจำนองไม่ได้จดทะเบียนให้ถูกต้องตามกฎหมาย จึงเรียกไม่ได้ว่าเป็นการจำนอง แต่เป็นเพียงการกู้เงินโดยมอบที่ดินให้ไว้เป็นประกัน และถือว่าเอกสารสัญญาขายฝากเป็นนิติกรรมสัญญากู้เงินที่ทำเป็นลายลักษณ์อักษร เมื่อผู้จำนองฟ้องขอนำเงินมาไถ่ถอนที่ดินคืนก็เท่ากับขอชำระหนี้เงินกู้ ผู้รับจำนองต้องรับชำระและคืนที่ดินประกันนั้นให้ไป (คำพิพากษาฎีกาที่ 2239/2517) ความจริงสัญญาจำนองที่ถูกอำพรางเมื่อไม่ได้ทำให้ถูกต้องตามแบบ ย่อมตกเป็นโมฆะตามมาตรา 115 คู่กรณีย่อมฟ้องเรียกทรัพย์คืนได้ในฐานลาภมิควรได้ตามมาตรา 406 โดยไม่จำต้องอ้างว่าสัญญาจำนองที่ตกเป็นโมฆะนั้นสมบูรณ์เป็นนิติกรรมกู้เงินซึ่งบังคับกันได้ตามมาตรา 136

(12) จำเลยที่ 1 ขอยืมที่ดินพิพาทของโจทก์ไปจำนองประกันเงินกู้ 50,000 บาท เมื่อชำระหนี้หมดจะคืนให้ โจทก์จึงใส่ชื่อจำเลยที่ 1 เป็นเจ้าของโดยทำการโอนขาย แล้วจำเลยที่ 1 เอาที่พิพาทไปจำนองและมอบเงิน 30,000 บาทให้โจทก์ กับทำหนังสือให้โจทก์ไว้ว่าจำเลยที่ 1 จะขายที่พิพาทคืนให้โจทก์ในราคา 30,000 บาท ต่อมาจำเลยที่ 1 ไถ่จำนองแล้วโอนขายที่พิพาทให้จำเลยที่ 2, 3 ถือว่าการโอนที่พิพาทระหว่างโจทก์กับจำเลยที่ 1 นั้น ได้ทำขึ้นโดยการแสดงเจตนาหลงเพื่อให้จำเลยที่ 1 ยืมที่พิพาทไปจำนองเท่านั้น ไม่มีความประสงค์ให้ผูกพันกัน จึงใช้บังคับระหว่างกันไม่ได้ตามมาตรา 118 จำเลยที่ 1 ตกอยู่ในความผูกพันที่จะต้องโอนที่พิพาทคืนให้โจทก์ ไม่มีสิทธิเอาไปขาย เมื่อจำเลยที่ 2, 3 ทราบถึงการแสดงเจตนาหลงนั้นด้วยการรับโอนจึงไม่สุจริต โจทก์ขอให้เพิกถอนนิติกรรมซื้อขายที่ดินพิพาทระหว่างจำเลยทั้งสามได้ (คำพิพากษาฎีกาที่ 1704-1705/2515) ที่โจทก์ทำนิติกรรมโอนขายที่พิพาทให้จำเลยที่ 1 แม้จะเป็นการแสดงเจตนาหลงก็เป็นการแสดงเจตนาหลงโดยมีนิติกรรมอำพราง กล่าวคือ ทำนิติกรรม

ซื้อขายที่พิพาทอำพรางนิติกรรมยืมที่พิพาทเพื่อไปจำนอง

(13) ทำสัญญาขายฝากที่ดินอำพรางการกู้ยืม สัญญาขายฝากเป็นโมฆะ แต่เอกสารขายฝากถือเป็นหลักฐานการกู้ยืมเงินได้ (คำพิพากษาฎีกาที่ 862-863/2520) การกู้ยืมเงินอันเป็นนิติกรรมที่ถูกอำพราง มาตรา 653 บังคับให้มีหลักฐานเป็นหนังสือซึ่งมิใช่แบบของนิติกรรม เมื่อเอกสารขายฝากเป็นหลักฐานแสดงความเป็นหนี้ จึงถือเป็นหลักฐานการกู้ยืมเงินได้

6. การแสดงเจตนาโดยสำคัญผิดในสิ่งซึ่งเป็นสาระสำคัญแห่งนิติกรรม (มาตรา 119)

มาตรา 119 “การแสดงเจตนา ถ้าทำด้วยสำคัญผิดในสิ่งซึ่งเป็นสาระสำคัญแห่งนิติกรรม ท่านว่าเป็นโมฆะ แต่ถ้าความสำคัญผิดนั้นเป็นเพราะความประมาทเลินเล่ออย่างร้ายแรงของบุคคลผู้แสดงเจตนาไซ้ร ท่านว่าบุคคลผู้นั้นหาอาจจะถือเอาความไม่สมบูรณ์นั้นมาใช้เป็นประโยชน์แก่ตนได้ไม่”

มาตรา 119 หลัก สำคัญผิดในสาระสำคัญของนิติกรรม 3 กรณี คือ ตัวบุคคล วัตถุ และลักษณะฯ นิติกรรมนั้นเป็นโมฆะ

ข้อยกเว้น ถ้าความสำคัญผิดเกิดขึ้นเพราะความประมาทเลินเล่ออย่างร้ายแรงของผู้แสดงเจตนา ผู้แสดงฯ จะยกขึ้นมาอ้างไม่ได้

คำว่า “สำคัญผิด” หมายถึงการเข้าใจหรือเชื่อโดยไม่ตรงต่อความจริง อาจเป็นการสำคัญผิดในข้อเท็จจริงหรือข้อกฎหมายก็ได้⁽¹⁾

คำว่า “สิ่งซึ่งเป็นสาระสำคัญแห่งนิติกรรม” หมายถึงสิ่งที่จำเป็นจะต้องมีในนิติกรรมนั้น ถ้าสิ่งนั้นไม่มีอยู่ นิติกรรมจะไม่เกิดขึ้น

แบ่งความสำคัญผิดในสาระสำคัญแห่งนิติกรรมออกเป็น 3 ประการ คือ.-

(1) สำคัญผิดในตัวบุคคลซึ่งเป็นผู้กระทำความผิด เช่น ก. ต้องการชำระหนี้ให้ ข. เจ้าหนี้ แต่กลับไปส่งเงินให้แก่ ค. ซึ่งไม่ใช่เจ้าหนี้ การแสดงเจตนาของ ก. เป็นโมฆะ

หรือเช่น จำเลย (ผู้เช่า) ได้ทำสัญญากับโจทก์ ยอมออกจากตึกพิพาท โดยเข้าใจว่าโจทก์เป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ตึกพิพาทอยู่ สัญญาดังกล่าวเกิดขึ้นเพราะจำเลยสำคัญผิดในตัวบุคคล ซึ่งเป็นสาระสำคัญแห่งนิติกรรม สัญญาดังกล่าวเป็นโมฆะตามมาตรา 119 (คำพิพากษาฎีกาที่ 2602/2517)

(1) เรื่องเดียวกัน, หน้า 134.

หรือเช่น ก. ต้องการยกที่ดินให้ ข. โดยเสนาหา แต่เข้าใจผิดว่า ก. เป็น ข. จึงทำนิติกรรมยกที่ดินให้ ก. ดังนี้ ถือว่า ก. สำคัญผิดในสาระสำคัญแล้ว

(2) สำคัญผิดในวัตถุประสงค์แห่งนิติกรรม “วัตถุประสงค์แห่งนิติกรรม” หมายถึงตัวทรัพย์สินที่ส่งมอบให้แก่กัน หรือข้อปฏิบัติอันเป็นการกระทำหรืองดเว้นการกระทำต่อกัน

เช่น โจทก์ต้องการขายที่ดินทางด้านตะวันตก แต่โจทก์ลงชื่อในสัญญาซื้อขายที่ดินทางด้านตะวันออก เพราะโจทก์อ่านหนังสือไม่ออกและเชื่อใจจำเลย ดังนี้ เป็นการสำคัญผิดในวัตถุประสงค์แห่งนิติกรรม ซึ่งเป็นสาระสำคัญ นิติกรรมในรูปสัญญาซื้อขายที่ดิน เป็นโมฆะ ตามมาตรา 119 (คำพิพากษาฎีกาที่ 843/2501)

(3) สำคัญผิดในลักษณะแห่งนิติกรรมหรือวัตถุประสงค์แห่งนิติกรรม ถือได้ว่าได้แสดงเจตนาโดยหลงผิดต่อลักษณะของนิติกรรม

เช่น จำเลยปลอมใบมอบอำนาจให้โจทก์ (เจ้าของที่ดิน) ลงลายมือชื่อมอบอำนาจโดยหลอกลวงว่า มอบอำนาจให้จำเลยเช่านา แต่ความจริงเป็นใบมอบอำนาจให้โจทก์ขายนาให้จำเลยโดยโจทก์มิได้ยินยอม ดังนี้ ถือว่าโจทก์ลงลายมือชื่อสำคัญผิดในลักษณะแห่งนิติกรรมใบมอบอำนาจจึงใช้ไม่ได้ เพราะเป็นโมฆะตามมาตรา 119 (คำพิพากษาฎีกาที่ 828/2508)

อย่างไรก็ตาม ถ้าความสำคัญผิดในสาระสำคัญ กรณีใดกรณีหนึ่งใน 3 กรณีดังกล่าวได้เกิดขึ้น เพราะความประมาทเลินเล่ออย่างร้ายแรงของบุคคลผู้แสดงเจตนา ผู้แสดงเจตนา นั้นจะยกเอาความไม่สมบูรณ์นั้นมาใช้เป็นประโยชน์แก่ตนไม่ได้ (มาตรา 119 ตอนท้าย)

เช่น ก. มีรถยนต์ ยี่ห้อเดียวกันอยู่ 2 คัน (เก่าและใหม่) ก. บอกขายรถยนต์คันเก่าแก่ ข. แต่ ข. เข้าใจว่า ก. ขายรถยนต์คันใหม่ จึงตอบตกลงซื้อ ดังนี้ คำสนองของ ข. เป็นโมฆะ มาตรา 119 ตอนแรก เพราะเป็นการสำคัญผิดในวัตถุประสงค์แห่งนิติกรรม แต่ถ้า ก. ส่งคำเสนอขายรถยนต์คันเก่า โดยระบุเด่นชัด ซึ่งถ้า ข. ได้อ่านคำเสนอจะเข้าใจ แต่ ข. ไม่อ่านกลับรีบตอบตกลงซื้อ ดังนี้ถือว่า ข. ได้แสดงเจตนาตอบสนองออกไปโดยประมาทเลินเล่ออย่างร้ายแรง ข. จะยกความสำคัญผิดในวัตถุประสงค์แห่งนิติกรรมมาอ้างเพื่อให้คำสนองของตนเป็นโมฆะ ไม่ได้

คำพิพากษาเกี่ยวกับการแสดงเจตนาโดยสำคัญผิดในสาระสำคัญแห่งนิติกรรม⁽¹⁾

(1) รับจ่านองที่ดินจากผู้ปลอมชื่อเป็นเจ้าของที่ดิน การจ่านองย่อมเป็นโมฆะตามมาตรา 119 (คำพิพากษาฎีกาที่ 2049/2492) สำคัญผิดในตัวบุคคลซึ่งเป็นคู่กรณีแห่งนิติกรรม

(1) เรื่องเดียวกัน, หน้า 141-143.

(2) เจ้าของที่ดินลงชื่อในใบมอบฉันทะโดยไม่กรอกข้อความ บุคคลภายนอกเอาไปทำ จำนองโดยสุจริต เจ้าของที่ดินขอให้เพิกถอนสัญญาจำนองไม่ได้ (คำพิพากษาฎีกาที่ 1472-1473/2494) เพราะเจ้าของที่ดินประมาทเลินเล่ออย่างร้ายแรง

(3) มารดาหลงลายพิมพ์นิ้วมือในใบมอบฉันทะโดยบุตรแจ้งว่าจะเอาไปจัดการใส่ชื่อบุตร ลงในโฉนดที่ดินของมารดาด้วย แต่กลับเอาไปเพิ่มเติมข้อความว่าเป็นว่ามารดามอบอำนาจให้ขาย ที่ดินแก่บุตร 3 คน อันผิดความประสงค์ การโอนขายย่อมเป็นโมฆะ (คำพิพากษาฎีกาที่ 1856/2494) สำคัญผิดในลักษณะแห่งนิติกรรม

(4) ผู้เช่าโอนการเช่าให้ผู้รับโอนโดยรับรองว่าจะเช่าต่อไปได้ 5 ปี อันเป็นวัตถุประสงค์ สำคัญของการรับโอน เมื่อผู้รับโอนอยู่ได้ 4-5 เดือน ก็ถูกฟ้องจนศาลพิพากษาขับไล่ ผู้เช่าต้อง คืนเงินค่าโอนให้แก่ผู้รับโอน กรณีไม่ใช่เรื่องสำคัญผิดตามมาตรา 119 (คำพิพากษาฎีกาที่ 1492/2497) เพราะเชื่อคำรับรองเหตุการณ์ในอนาคต มิใช่ข้อเท็จจริงที่มีอยู่ในขณะแสดงเจตนา

(5) ผู้ให้เช่าให้ผู้เช่าทำสัญญาเช่ากันใหม่ โดยบอกว่าเช่ากัน 17 เดือน ค่าเช่าเดือนละ 74 บาท แต่ไม่อ่านข้อความว่าพื้น 17 เดือนแล้ว เพิ่มค่าเช่าเป็น 500 บาท ผู้เช่าลงชื่อโดยสำคัญ ผิด ดังนี้ เป็นโมฆะเพราะสำคัญผิดในสาระสำคัญแห่งนิติกรรม (คำพิพากษาฎีกาที่ 458/2498) สำคัญผิดในเนื้อหาแห่งนิติกรรมซึ่งเป็นสาระสำคัญ แต่พฤติการณ์หมิ่นเหม่งที่เชื่อว่าเป็นความ ประมาทเลินเล่ออย่างร้ายแรงของผู้แสดงเจตนา

(6) จำเลยหลงลายพิมพ์นิ้วมือในสัญญาขายที่ดินที่โจทก์จัดทำให้จำเลย โดยจำเลยเข้าใจผิด ว่าเป็นสัญญาจ้างว่าความ สัญญาเป็นโมฆะ (คำพิพากษาฎีกาที่ 1209/2498) สำคัญผิดในลักษณะ แห่งนิติกรรม

(7) โจทก์เจตนาขายที่ดินแปลงหนึ่ง จำเลยให้โจทก์ลงชื่อในกระดาษแล้วไปทำสัญญา ซื้อขายที่ดินอีกแปลงหนึ่งเป็นการสำคัญผิดในสาระสำคัญแห่งนิติกรรม (คำพิพากษาฎีกาที่ 843/2501) สำคัญผิดในทรัพย์สินอันเป็นวัตถุประสงค์แห่งนิติกรรม

(8) ผู้ส่งจ่ายขายตัวแลกเงินให้ผู้ทรง ผู้ทรงผ่อนเวลาให้ผู้รับรองอันทำให้ผู้ส่งจ่ายพ้น ความรับผิดชอบไปแล้ว ครั้นเก็บเงินไม่ได้ ผู้ทรงบอกผู้ส่งจ่ายว่าผู้รับรองปฏิเสธไม่จ่ายเงินและให้ คู่ตัวแลกเงินฉบับที่ 2 ซึ่งไม่มีคำรับรอง ผู้ส่งจ่ายจึงทำหนังสือรับสภาพหนี้และออกเช็คให้อีก ดังนี้ เป็นการลวงให้ผู้ส่งจ่ายสำคัญผิดในสาระสำคัญแห่งนิติกรรม เป็นโมฆะ จึงไม่มีมูลหนี้ตาม หนังสือรับสภาพหนี้และเช็คนั้น (คำพิพากษาฎีกาที่ 921/2501) เป็นการทำกลฉ้อฉลให้สำคัญผิด และสำคัญผิดในเนื้อหาแห่งนิติกรรมซึ่งเป็นสาระสำคัญแห่งนิติกรรม

(9) จำเลยผู้เช่าตึกพิพาททำสัญญากับโจทก์ ยอมออกจากตึกโดยเข้าใจว่าโจทก์เป็นเจ้าของ โจทก์รู้ว่าตนมิใช่เจ้าของแต่ปกปิดไว้ หากจำเลยรู้จะไม่ทำสัญญากับโจทก์ ดังนี้ สัญญาเกิดจากจำเลยสำคัญผิดในสาระสำคัญแห่งนิติกรรม เป็นโมฆะ (คำพิพากษาฎีกาที่ 2602/2517) สำคัญผิดในตัวบุคคลซึ่งเป็นคู่กรณีแห่งนิติกรรม

(10) จำเลยค้างชำระเงินกู้โจทก์ 2 ล้านบาท โจทก์จำเลยทำสัญญากู้เงินใหม่แทนสัญญาเดิม แต่จำนวนเงินกู้เกินจำนวนที่ค้างชำระ เพราะไม่ได้หักดอกเบี้ยที่ชำระแล้ว 3 หมื่นบาทออกเสียจากต้นเงิน ดังนี้ เป็นการผิดพลาดเล็กน้อยซึ่งจำเลยนำสืบต่อผู้ได้ นิติกรรมไม่เป็นโมฆะ จำเลยต้องชำระหนี้ตามจำนวนที่ถูกต้อง (คำพิพากษาฎีกาที่ 1486/2519) สำคัญผิดในเนื้อหาแห่งนิติกรรม ถ้าข้อที่สำคัญผิดเป็นเล็กน้อยย่อมไม่ใช่สาระสำคัญแห่งนิติกรรม อันจะทำให้นิติกรรมเป็นโมฆะ

(11) โจทก์จำเลยมีเจตนาจดทะเบียนช่องทางเดินผ่านที่ดินภารยทรัพย์ด้านเหนือมาแต่แรก แต่บันทึกและรูปจำลองของเจ้าพนักงานที่ดินผิดจากเจตนาอันแท้จริงของคู่กรณีอันเป็นสาระสำคัญแห่งนิติกรรม ศาลพิพากษาให้จดทะเบียนการจำยอมใหม่ให้ตรงตามเจตนาที่เป็นจริงได้ (คำพิพากษาฎีกาที่ 44/2521) เมื่อการจดทะเบียนเป็นโมฆะ แต่นิติกรรมเดิมก่อนจดทะเบียนยังมีอยู่ก็ย่อมบังคับกันได้

7. นิติกรรมที่ตกเป็นโมฆะ เพราะเหตุแห่งเงื่อนไข (มาตรา 149-152) มี 5 กรณี คือ.-

(1) นิติกรรมที่มีเงื่อนไขบังคับหลัง แต่เงื่อนไขนั้นสำเร็จแล้ว ตั้งแต่เวลาทำนิติกรรม นิติกรรมนั้นเป็นโมฆะ (มาตรา 149 วรรคแรก)

เช่น ก. ทำสัญญาให้ ข. เช่าบ้าน โดยมีเงื่อนไขบังคับหลังว่า ถ้าบุตรของ ก. กลับจากต่างประเทศให้สัญญาเช่าบ้านสิ้นสุดลง ปรากฏว่าขณะทำสัญญานั้น บุตรของ ก. ได้กลับมาจากต่างประเทศแล้ว ถือว่าเงื่อนไขบังคับหลังเสร็จแล้วในขณะที่ทำสัญญา ดังนั้น สัญญาเช่าบ้านระหว่าง ก. และ ข. เป็นโมฆะ

(2) นิติกรรมที่มีเงื่อนไขบังคับก่อน แต่เป็นที่แน่นอนอยู่แล้วว่าเงื่อนไขไม่อาจสำเร็จได้ นิติกรรมนั้นเป็นโมฆะ (มาตรา 149 วรรค 2)

เช่น ก. ตกลงขายรถยนต์คันเก่าให้ ข. โดยมีเงื่อนไขบังคับก่อนว่า ก. จะขายต่อเมื่อรถยนต์คันใหม่ของ ก. ถึงกรุงเทพฯ แล้ว แต่ขณะทำสัญญา เรือบรรทุกรถยนต์อับปางในทะเลเสียแล้ว ถือว่าเงื่อนไขไม่อาจสำเร็จได้ ดังนั้น สัญญาซื้อขายรถยนต์ระหว่าง ก. และ ข. ตกเป็นโมฆะ

(3) นิติกรรมที่มีเงื่อนไขไม่ชอบด้วยกฎหมาย หรือขัดขวางต่อความสงบเรียบร้อย หรือศีลธรรมอันดีของประชาชน นิติกรรมนั้นเป็นโมฆะ (มาตรา 150)

มาตรา 150 “นิติกรรมใดมีเงื่อนไขอันไม่ชอบด้วยกฎหมายก็ดี ขัดขวางต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชนก็ดี นิติกรรมนั้นท่านว่าเป็นโมฆะ”

เช่น ก. ทำสัญญาจะให้เงิน ข. 10,000 บาท โดยมีเงื่อนไขว่า ข. ต้องไปฆ่า ค. เสียก่อน ถือว่าเป็นเงื่อนไขที่ไม่ชอบด้วยกฎหมาย ดังนั้น สัญญาจะให้เงินระหว่าง ก. และ ข. ตกเป็นโมฆะ

(4) นิติกรรมที่มีเงื่อนไขบังคับก่อน และเงื่อนไขนั้นพ้นวิสัย นิติกรรมนั้นเป็นโมฆะ (มาตรา 151 วรรคแรก)

มาตรา 151 “นิติกรรมใดมีเงื่อนไขบังคับก่อน และเงื่อนไขนั้นเป็นการอันพ้นวิสัย ท่านว่านิติกรรมนั้นเป็นโมฆะ

นิติกรรมใดมีเงื่อนไขบังคับหลัง และเงื่อนไขนั้นเป็นการอันพ้นวิสัย ท่านว่านิติกรรมนั้นเป็นอันสมบูรณ์ปราศจากเงื่อนไข”

เช่น ก. ทำสัญญาจะให้เงิน ข. 10,000 บาท ถ้า ข. ปีนต้นจิวจนถึงยอด โดยใช้มือ เท้า เปล่า ถือว่าเป็นเงื่อนไขบังคับก่อนที่คนเราไม่สามารถจะทำได้ เป็นเงื่อนไขที่พ้นวิสัย ดังนั้น สัญญาจะให้เงินระหว่าง ก. และ ข. เป็นโมฆะ

(5) นิติกรรมที่มีเงื่อนไขบังคับก่อน และเป็นเงื่อนไขที่จะสำเร็จได้หรือไม่ก็สุดแล้วแต่ใจของฝ่ายลูกหนี้ นิติกรรมนั้นเป็นโมฆะ (มาตรา 152)

มาตรา 152 “นิติกรรมใดมีเงื่อนไขบังคับก่อน และเป็นเงื่อนไขอันจะสำเร็จได้หรือไม่ก็สุดแล้วแต่ใจของฝ่ายลูกหนี้ท่านั้นไซ้ นิติกรรมนั้นท่านว่าเป็นโมฆะ”

เช่น ก. ทำสัญญาว่าจะขายแหวนเพชรให้ ข. ต่อเมื่อ ก. พอใจ เช่นนี้เป็นเงื่อนไขบังคับก่อน ซึ่งจะสำเร็จหรือไม่ก็แล้วแต่ความพอใจของ ก. ลูกหนี้ (ในอันที่จะส่งมอบแหวนเพชร) ดังนั้น นิติกรรมอันเป็นสัญญาจะขายแหวนเพชรของ ก. เป็นโมฆะ

8. นิติกรรมที่ตกเป็นโมฆียะแล้วถูกบอกล้าง

มาตรา 138 “โมฆียกรรม เมื่อบอกล้างแล้ว ท่านให้ถือว่าเป็นโมฆะมาแต่เริ่มแรก

ถ้าบุคคลใดได้รู้หรือควรจะได้รู้ว่าเป็นโมฆียะ เมื่อบอกล้างแล้ว ท่านให้ถือว่าบุคคลนั้นได้รู้ว่าการนั้นไม่สมบูรณ์

ในการนี้ให้ผู้เป็นคู่กรณีได้กลับคืนยังฐานะเดิม และถ้าเป็นพ้นวิสัยจะให้กลับคืนเช่นนั้นได้

ก็ให้ได้รับค่าเสียหายชดใช้ให้แทน”

มาตรา 138 วรรคแรก หลัก เมื่อบอกล้างโมฆียกรรมแล้ว ถือว่าเป็นโมฆะแต่เริ่มแรก ผลทางกฎหมายคือ นิติกรรมนั้นเป็นเสียเปล่า ไซ้ไม่ได้เลยมาแต่เริ่มแรก ถือว่าตกเป็นโมฆะมาตั้งแต่วันที่ทำนิติกรรมนั้น

9. โมฆะตาม ป.พ.พ.ลักษณะอื่น (นอกเหนือจากกรณีที่กฎหมายกำหนดให้ทำตามแบบ) เช่น การสลักหลังโอนตัวแลกเงินเพียงบางส่วน เป็นโมฆะ (มาตรา 922 วรรค 2) กล่าวคือ ถือว่าเสียเปล่า มีผลเท่ากับว่าไม่มีการสลักหลังโอนกันเลย

หรือเช่น พันัยกรรมซึ่งบุคคลที่มีอายุยังไม่ครบ 15 ปีบริบูรณ์ทำขึ้น เป็นโมฆะ (มาตรา 1703) ถือเท่ากับว่าไม่ได้ทำพันัยกรรมขึ้นเลย

หัวข้อที่ 3 ผลแห่งนิติกรรมที่เป็นโมฆะ(มาตรา 133, 134, 135 และ 136)

เพื่อความเข้าใจ แยกพิจารณาออกเป็น 5 กรณี คือ.—

1. ความเป็นโมฆะของนิติกรรม มีผลต่างกัน 2 กรณี คือ.—

(1) ในกรณีที่นิติกรรมเป็นโมฆะมาแต่เริ่มแรก เช่น โมฆะตามมาตรา 113, 114, 115, 117, 118 วรรค 1-2, 119, 149-152 และโมฆะตาม ป.พ.พ.แห่งลักษณะอื่น ๆ

ผล คู่กรณียังคงอยู่ในฐานะเดิมเสมือนหนึ่งว่ามิได้เข้าทำนิติกรรมนั้นเลย และถ้าหากฝ่ายใดได้ชำระหนี้ไปตามโมฆกรรมนั้น ก็ถือว่าอีกฝ่ายหนึ่งได้รับไว้โดยปราศจากมูลอันจะอ้างกฎหมายได้ ดังนั้น ฝ่ายที่ชำระไปจึงมีสิทธิเรียกร้องเอาคืนได้ ตามหลักกฎหมายว่าด้วยลาภมิควรได้ (มาตรา 406-419)

เช่น ก. ซื้อที่ดินมีโฉนดจาก ข. โดยทำหนังสือสัญญาซื้อขายกันเอง ต่างส่งมอบและชำระราคากันแล้ว เห็นได้ว่าการซื้อขายที่ดินรายนี้ไม่ถูกต้องตามแบบที่กฎหมายกำหนดไว้ในมาตรา 456 วรรคแรก นิติกรรมในรูปสัญญาซื้อขายจึงตกเป็นโมฆะ (มาตรา 115) ดังนี้ ข. พ้องเรียกที่ดินคืนจาก ก. ก. ต้องคืน และ ก. ก็มีสิทธิเรียกเงินราคาที่ดินจาก ข. ได้เช่นกัน

อย่างไรก็ตาม บางกรณีฝ่ายที่ชำระหนี้ก็เรียกร้องเอาคืนไม่ได้ ถ้าหากชำระหนี้ไปตามนิติกรรมที่ตกเป็นโมฆะ เพราะมีวัตถุประสงค์ต้องห้ามขัดแย้งโดยกฎหมาย หรือขัดขวางต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน (มาตรา 113 และ 411)

เช่น ก. ทำสัญญาซื้อเฮโรอีนจาก ข. โดยจ่ายเงินให้ ข. ล่วงหน้า 10,000 บาท เป็นสัญญาที่ต้องห้ามขัดแย้ง โดย พ.ร.บ.ป้องกันและปราบปรามยาเสพติดให้โทษ สัญญานี้จึงตกเป็น

โมฆะ ตามมาตรา 113 ถ้าหาก ข. ผิดนัดไม่นำเฮโรอีนมาให้ ก. ก. ก็ไม่มีสิทธิเรียกเงินมัดจำ 10,000 บาทนั้นได้ เพราะว่าเป็นการชำระหนี้โดยฝ่าฝืนกฎหมาย (มาตรา 411)

(2) ในกรณีที่นิติกรรมนั้นตกเป็นโมฆียะแล้วมีการบอกล้างให้เป็นโมฆะ กรณีเช่นนี้ จะนำเรื่องลาภมิควรได้มาใช้บังคับคู่กรณีไม่ได้ เพราะมาตรา 138 วรรคท้าย บัญญัติให้คู่กรณี กลับคืนสู่ฐานะเดิม และถ้าพ้นวิสัยที่จะกลับคืนเช่นนั้นได้ ก็ให้ได้รับค่าเสียหายชดใช้แทน

เช่น ก. ผู้เยาว์ทำสัญญาซื้อรถจักรยานยนต์จาก ข. โดยลำพัง นิติกรรมในรูปสัญญาซื้อขายระหว่าง ก. และ ข. ตกเป็นโมฆียะ เพราะ ก. บกพร่องในเรื่องความสามารถ (มาตรา 21 และ 116) ต่อมา ก. ผู้แทนโดยชอบธรรมของ ก. ทราบเรื่องนี้ จึงบอกล้างสัญญาซื้อขายรถจักรยานยนต์ดังกล่าว มีผลทำให้สัญญาซื้อขายนั้นตกเป็นโมฆะมาแต่เริ่มทำสัญญาตามมาตรา 138 วรรคแรก และมาตรา 138 วรรคท้าย ได้บัญญัติให้คู่กรณีกลับคืนสู่ฐานะเดิม คือ ก. ต้องคืนรถจักรยานยนต์ให้ ข. และ ข. ต้องคืนราคารถจักรยานยนต์ให้แก่ ก. แต่ถ้าพ้นวิสัยที่จะกลับคืนเช่นนั้นได้ เช่น ก. ขับรถจักรยานยนต์ไปชนรถอื่นเสียหาย เช่นนี้ ข. ก็มีสิทธิได้รับค่าเสียหายแทน

2. การกล่าวอ้างความเสียหายเปล่าแห่งโมฆกรรม (มาตรา 133)

มาตรา 133 “อันความเสียหายเปล่าแห่งโมฆกรรมนั้น ท่านว่าบุคคลผู้มีส่วนได้เสียคนหนึ่งคนใดจะกล่าวอ้างขึ้นก็ได้”

มาตรา 133 หลัก ความเสียหายเปล่าแห่งโมฆกรรม เฉพาะผู้มีส่วนได้เสียเกี่ยวกับนิติกรรมนั้นจะยกขึ้นกล่าวอ้างได้

“ผู้มีส่วนได้เสีย” หมายความว่าถึงบุคคลที่กล่าวอ้างคนใดใครก็ตามซึ่งจะเป็นผู้ต้องเสียถ้าบังคับให้โมฆกรรมเกิดผล และเป็นผู้ที่จะได้ถ้าให้โมฆกรรมเสียหายเปล่า ไม่หมายความว่าถึงบุคคลภายนอกที่ไม่มีส่วนได้เสียเกี่ยวข้องในมูลกรณี หรือผู้ที่เคยมีส่วนได้เสีย แต่ส่วนได้เสียสิ้นสุดไปแล้ว⁽¹⁾

ข้อยกเว้น ที่บุคคลผู้มีส่วนได้เสียจะกล่าวอ้างความเสียหายเปล่าแห่งโมฆะไม่ได้ เช่น

(1) กรณีแสดงเจตนาลวง ห้ามมิให้ยกความเสียหายเปล่าแห่งโมฆกรรมขึ้นเป็นข้อต่อสู้บุคคลภายนอก ผู้ทำการโดยสุจริตและต้องเสียหายต่อการแสดงเจตนาลวงนั้น (มาตรา 118)

(2) กรณีแสดงเจตนาโดยสำคัญผิดในสิ่งซึ่งเป็นสาระสำคัญแห่งนิติกรรม ถ้าความสำคัญ

(1) น.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช, เรื่องเดียวกัน, หน้า 246.

ผิดเกิดเพราะความประมาทเลินเล่ออย่างร้ายแรงของผู้แสดงเจตนา ผู้แสดงเจตนา นั้นจะถือเอา ความเสียเปล่าแห่งโมฆกรรมมาใช้เป็นประโยชน์แก่ตนไม่ได้ (มาตรา 119)

(3) กรณีที่นิติกรรมเป็นโมฆะเฉพาะเรื่อง เช่น การสมรสตามมาตรา 1495 (มาตรา 1488 เดิม) บัญญัติไว้ว่า “คำพิพากษาศาลเท่านั้นจะแสดงว่าการสมรสใดเป็นโมฆะ”

จะเห็นได้ว่า โดยหลักทั่วไปแล้ว บุคคลผู้มีส่วนได้เสียเกี่ยวกับนิติกรรมนั้นเท่านั้นที่จะ อ้างความเสียเปล่าแห่งโมฆกรรมได้ เว้นแต่จะต้องด้วยข้อยกเว้น 3 กรณีดังกล่าว

อย่างไรก็ตามศาลแม้จะมีผู้มีส่วนได้เสียเกี่ยวกับนิติกรรม ศาลก็สามารถยกความ เสียเปล่าแห่งโมฆกรรมขึ้นวินิจฉัยได้เองโดยลำพังในบางกรณี ถ้าหากว่านิติกรรมนั้น ๆ เป็น เรื่องเกี่ยวกับความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน เช่น

ก. นิติกรรมที่มีวัตถุประสงค์ต้องห้ามฯ (มาตรา 113)

ข. นิติกรรมที่มีได้ทำให้ถูกต้องตามแบบฯ (มาตรา 115) และ

ค. นิติกรรมที่มีเงื่อนไขไม่ชอบด้วยกฎหมายหรือขัดขวางต่อความสงบฯ (มาตรา 150)

อนึ่ง การกล่าวอ้างความเสียเปล่าแห่งโมฆกรรมนั้น กฎหมายมิได้กำหนดระยะเวลา หรืออายุความไว้ ผู้มีส่วนได้เสียจึงมีสิทธิกล่าวอ้างได้นับแต่เวลาที่เกิดโมฆกรรมตลอดไป ไม่ว่า ในเวลาใด ๆ แม้จะเกินกำหนดเวลา 10 ปีแล้ว ก็ไม่ขาดอายุความหรือเสียสิทธิในการกล่าวอ้าง เช่น เจียวทำนิติกรรมโอนขายที่ดินให้ชาวหลอก ๆ เพื่อลวงเจ้าหน้าที่ อันเป็นการแสดงเจตนาลวง นิติกรรมตกเป็นโมฆะ (มาตรา 118 วรรคแรก) แม้จะเป็นเวลาเกินกว่า 10 ปีแล้ว ชาวก็ยกอายุ ความขึ้นต่อสู้เจียวมิได้ เจียวมีสิทธิว่ากล่าวอ้างความเสียเปล่าแห่งโมฆกรรมได้ทุกเวลา⁽¹⁾

3. โมฆกรรมนั้น ไม่อาจให้สัตยาบันแก่กันได้ (มาตรา 134)

มาตรา 134 “โมฆกรรมนั้น ไม่อาจให้สัตยาบันแก่กันได้”

มาตรา 134 หลัก โมฆกรรม ไม่อาจให้สัตยาบันได้

คำว่า “ให้สัตยาบัน” หมายถึง การยืนยันหรือการยอมรับไม่ว่าด้วยวาจาหรือลายลักษณ์ อักษร ดังนั้น คู่กรณีฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดจะให้การรับรอง (ให้สัตยาบัน) นิติกรรมที่เป็นโมฆะ ให้เป็น นิติกรรมที่สมบูรณ์ไม่ได้ เพราะโมฆกรรมเป็นการกระทำที่เสียเปล่า ไม่เกิดผลอย่างใดในกฎหมาย จึงไม่มีอะไรที่จะให้สัตยาบันได้

เช่น ก. กู้เงิน ข. 10,000 บาท เพื่อนำไปซื้อสินค้าหนีภาษี ซึ่ง ข. ก็ทราบดี สัญญา

(1) สักดิ์ สนองชาติ, เรื่องเดิม, หน้า 209-210.

ดังกล่าวจึงมีวัตถุประสงค์ต้องห้ามชัดแจ้งโดย พ.ร.บ.ศุลกากร เป็นโมฆะตามมาตรา 113 ต่อมา แม้ว่า ก. จะทำหนังสือเพื่อขอสละสิทธิไม่ขอล่าอ้างความเสียหายเปล่าแห่งโมฆกรรมดังกล่าว ข. ก็ไม่มีสิทธิที่จะเรียกให้ ก. ชำระหนี้เงินกู้คืนแก่ตนได้ เพราะ ก. ไม่อาจให้สัตยาบันสัญญา กู้ที่เป็นโมฆะได้

4. นิติกรรมที่เป็นโมฆะบางส่วน (มาตรา 135) (อาจแยกส่วนที่สมบูรณ์ออกได้)

มาตรา 135 “ถ้าส่วนหนึ่งส่วนใดของนิติกรรมเป็นโมฆะ ท่านว่านิติกรรมนั้นย่อมตกเป็นโมฆะด้วยกันทั้งสิ้น เว้นแต่จะพึงสันนิษฐานได้โดยพฤติการณ์แห่งกรณีว่าคู่กรณีได้เจตนาจะให้ส่วนที่สมบูรณ์นั้นแยกออกหากจากส่วนที่ไม่สมบูรณ์ได้”

มาตรา 135 หลัก นิติกรรมที่เป็นโมฆะบางส่วน นิติกรรมนั้นย่อมตกเป็นโมฆะทั้งหมด เว้นแต่ พึงสันนิษฐานจากพฤติการณ์ตามเจตนาของคู่กรณีว่า มีการแยกส่วนที่สมบูรณ์ออก ก็ถือว่านิติกรรมที่แยกออกมานั้นสมบูรณ์

เช่น ก. ทำสัญญากู้เงิน ข. โดย ข. คิดดอกเบี้ยเกินกว่าร้อยละ 15 ต่อปี เช่นนี้การกู้เงินนั้นไม่ผิดกฎหมาย แต่ส่วนที่เรียกดอกเบี้ยเกินอัตรานั้นผิดตาม พ.ร.บ.ห้ามเรียกดอกเบี้ยเกินอัตรา พ.ศ.2475 ตามพฤติการณ์พึงสันนิษฐานได้ว่า ก. และ ข. มีเจตนาจะแยกการกู้ยืมเงินและการเรียกดอกเบี้ยออกจากกัน ดังนั้น ดอกเบี้ยจึงตกเป็นโมฆะทั้งหมดตามมาตรา 113 ส่วนสัญญากู้ยืมสมบูรณ์ไม่เป็นโมฆะ (ตามนัยคำพิพากษาฎีกาที่ 1188/2510)

สรุป ถ้านิติกรรมใดสามารถจะแยกส่วนที่สมบูรณ์ออกได้ ก็ย่อมบังคับได้ ไม่ถือว่าเสียหายเปล่าทั้งหมด

5. โฆกรรมที่เข้าแบบเป็นนิติกรรมอย่างอื่น (มาตรา 136) หรืออาจสมบูรณ์เป็นนิติกรรมอย่างอื่น

มาตรา 136 “การใดเป็นโมฆกรรมแต่เข้าแบบเป็นนิติกรรมอย่างอื่น โฆกรรมนั้นท่านว่าย่อมเป็นอันสมบูรณ์โดยฐานเป็นนิติกรรมอย่างอื่นนั้น หากเป็นที่พึงสันนิษฐานได้ว่า ถ้าเดิมที่คู่กรณีได้รู้ว่าการตามงานนั้น ไม่สมบูรณ์ก็คงจะได้ตั้งใจให้สมบูรณ์เป็นอย่างหลังนี้”

มาตรา 136 หลัก นิติกรรมเป็นโมฆะแบบหนึ่ง แต่สมบูรณ์ในอีกแบบหนึ่ง ถ้าสันนิษฐานได้ว่า คู่กรณีตั้งใจทำขึ้นเพื่อให้สมบูรณ์ นิติกรรมอีกแบบหนึ่งนั้นก็สมบูรณ์

ข้อสังเกต

(1) กฎหมายใช้คำว่า “คู่กรณี” หมายถึงเป็นนิติกรรม 2 ฝ่าย แม้นิติกรรมฝ่ายเดียวก็นำมาตรา 136 มาใช้บังคับได้ และโมฆกรรมที่อาจสมบูรณ์เป็นนิติกรรมอย่างอื่นนั้น มีได้เฉพาะ

นิติกรรมที่เป็นโมฆะเพราะทำไม่ถูกต้องตามแบบ

เช่น ก. ผู้ขายทำเอกสารเป็นลักษณะสัญญาซื้อขายอสังหาริมทรัพย์ให้ ข. และมีข้อความกำหนดการเผื่อตายในเรื่องทรัพย์สินนั้นไว้ แม้สัญญาซื้อขายอสังหาริมทรัพย์นั้นจะเป็นโมฆะ เพราะมิได้ทำให้ถูกต้องตามแบบ (มาตรา 115, 525, 456 วรรคแรก) แต่พึงสันนิษฐานได้ว่า เจตนาของ ก. ผู้ให้ เข้าลักษณะนิติกรรมอย่างอื่นคือพินัยกรรม จึงมีผลบังคับในเรื่องพินัยกรรมได้ตามกฎหมาย (ตามนัยคำพิพากษาฎีกาที่ 1513/2495)

(2) การสมบรูณ์เป็นนิติกรรมอย่างอื่น ผู้แสดงเจตนาต้องไม่จงใจฝ่าฝืน กล่าวคือไม่รู้ว่านิติกรรมที่คนทำนั้นไม่ถูกต้องตามแบบที่กฎหมายบังคับไว้ อนึ่งนิติกรรมที่เป็นโมฆะ เพราะทำไม่ถูกต้องตามแบบนั้น ถ้าไม่เข้าลักษณะเป็นนิติกรรมอย่างอื่น ก็ย่อมเป็นโมฆะโดยไม่มีทางจะสมบรูณ์เป็นนิติกรรมอย่างอื่นได้⁽¹⁾ เช่น แดงขายที่ดินให้ดำโดยมิได้ทำเป็นหนังสือและจดทะเบียนต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ ดังนี้สัญญาซื้อขายตกเป็นโมฆะตามมาตรา 456, 115 ย่อมไม่อาจสมบรูณ์เป็นนิติกรรมอย่างอื่นได้อีก แต่ถ้าแดงจำนองที่ดินไว้กับดำโดยทำหนังสือสัญญาตนเองโดยมิได้ทำเป็นหนังสือและจดทะเบียนต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ตามมาตรา 714 นิติกรรมจำนองตกเป็นโมฆะเพราะไม่ถูกต้องแบบ แต่พึงสันนิษฐานได้ว่าเป็นการกู้ยืมเงินโดยมีที่ดินเป็นหลักประกัน เพียงมีหลักฐานเป็นหนังสือเท่านั้น (มาตรา 653) ดังนั้นนิติกรรมดังกล่าวจึงสมบรูณ์เป็นนิติกรรมกู้ยืมเงิน

คำพิพากษาฎีกาเกี่ยวกับโมฆกรรม (นิติกรรมที่เป็นโมฆะ)⁽²⁾

(1) นิติกรรมที่เป็นโมฆะมาแต่ต้น กฎหมายมิได้บัญญัติให้คู่กรณีกลับคืนยังฐานะเดิมเสมือนโมฆียกรรมที่ถูกบอกล้าง เป็นเรื่องที่จะต้องพิจารณาตามลักษณะลามิกควรได้ ซึ่งต้องฟ้องหรือฟ้องแย้งขอมา (คำพิพากษาฎีกาที่ 1285/2508)

(2) การที่ผู้รับประโยชน์ในพินัยกรรมได้ลงชื่อเป็นพยานในพินัยกรรมด้วยกันคงเป็นโมฆะเฉพาะส่วนที่เกี่ยวกับพยานคนนั้นเท่านั้น (มาตรา 1653, 1705) ไม่ทำให้พินัยกรรมเสียทั้งฉบับ (คำพิพากษาฎีกาที่ 730/2489) โมฆกรรมแยกส่วนที่สมบรูณ์ออกได้

(3) การกู้เงินโดยมีข้อสัญญาว่า ถ้าไม่ใช้เงินกู้คืน ผู้กู้ยอมโอนกรรมสิทธิ์ที่นาให้นั้นคงเป็นโมฆะเฉพาะเรื่องการคิดราคาทรัพย์สินที่ไ้แทนเงินกู้ตามมาตรา 656 วรรคสอง, สาม หา

(1) เรื่องเดียวกัน, หน้า 214.

(2) เรื่องเดียวกัน, หน้า 222-226.

ทำให้สัญญาสูญเสีทั้งหมดไป (คำพิพากษาฎีกาที่ 779/2497) โมฆกรรมแยกส่วนที่สมบูรณ์ ออกได้

(4) ผู้เยาว์โดยได้รับความยินยอมจากผู้แทนโดยชอบธรรมทำสัญญาจะขายที่ดิน โดยมีได้รับอนุญาตจากศาล และมีข้อตกลงมอบที่ดินให้ผู้จะซื้อทำประโยชน์แบ่งข้าวกันตามส่วนของราคาที่ดิน และเงินราคาของผู้จะซื้อชำระล่วงหน้าบางส่วน สัญญาจะซื้อขายตกเป็นโมฆะ แต่ข้อสัญญาในส่วนแบ่งข้าวแยกออกได้จากการซื้อขายยอมสมบูรณ์ (คำพิพากษาฎีกาที่ 856-857/2497) โมฆกรรมแยกส่วนที่สมบูรณ์ออกได้

(5) พันัยกรรมที่ทำอย่างเอกสารลับ ไม่สมบูรณ์ตามที่กฎหมายกำหนด แต่ถูกต้องตามแบบพันัยกรรมธรรมดาใช้ได้ (คำพิพากษาฎีกาที่ 980/2499) โมฆกรรมสมบูรณ์เป็นนิติกรรมอย่างอื่น

(6) ให้กู้เงินเรียกดอกเบี้ยเกินอัตรา คงเป็นโมฆะเฉพาะดอกเบี้ย เจ้าหนี้ฟ้องเรียกคืนเงินคืนได้ (คำพิพากษาฎีกาที่ 1380/2500) ออกเช็คชำระหนี้ต้นเงินกู้รวมกับดอกเบี้ยเกินอัตรา เช็คเบิกเงินไม่ได้ ลูกหนี้ต้องรับผิดชอบเงินตามเช็คเท่าที่ผูกพัน คือ ต้นเงินกู้ กรณีมิใช่เช็คตกเป็นโมฆะทั้งหมดหรือบางส่วน (คำพิพากษาฎีกาที่ 804/2506 ประชุมใหญ่)

(7) ผู้เยาว์ทำสัญญาประนีประนอมยอมความแบ่งปันมรดก โดยผู้แทนโดยชอบธรรมให้ความยินยอมโดยมิได้รับอนุญาตจากศาล ตกเป็นโมฆะ แม้มีทายาทอื่นร่วมทำสัญญาด้วยหลายคน แต่จำนวนทายาทและทรัพย์มรดกเกี่ยวพัน ไม่อาจแบ่งแยกออกจากกันได้ จึงเป็นโมฆะทั้งหมด มิใช่เสียเฉพาะส่วนของผู้เยาว์ (คำพิพากษาฎีกาที่ 1319/2512) โมฆกรรมไม่อาจแยกส่วนที่สมบูรณ์ออกได้

(8) ทำพันัยกรรมเอกสารฝ่ายเมืองผิดแบบ แต่ถูกต้องตามแบบพันัยกรรมธรรมดาย่อมสมบูรณ์ตามแบบพันัยกรรมธรรมดา (คำพิพากษาฎีกาที่ 1211/2492, 1612/2515, 359/2521) โมฆกรรมสมบูรณ์เป็นนิติกรรมอย่างอื่น

(9) สัญญาซื้อขายที่ต้องทำตามแบบ แต่ไม่ทำตามแบบ ตกเป็นโมฆะ ไม่อาจสมบูรณ์ในฐานะเป็นสัญญาจะซื้อขาย (คำพิพากษาฎีกาที่ 964/2509, 1990/2516, 1530/2520) สัญญาจะซื้อขายเป็นนิติกรรมอันเดียวกับสัญญาซื้อขาย จึงไม่ใช่นิติกรรมอื่นที่อาจสมบูรณ์ได้

(10) ที่พิพาทเป็นที่ป่าสงวนแห่งชาติอันเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดิน ซึ่งโอนให้แก่กันมิได้ โจทก์รู้ดีอยู่แล้วยังซื้อจากจำเลยและชำระเงินให้จำเลยไป เป็นการชำระหนี้ตามอำเภอใจเรียกเงินคืนไม่ได้ตามมาตรา 407 (คำพิพากษาฎีกาที่ 2786/2515)

(11) สัญญาแสวงหาผลประโยชน์จากการเป็นความ ขัดต่อความสงบเรียบร้อยและ ศีลธรรมอันดีของประชาชน ตกเป็นโมฆะ สัญญาขายระยะเวลาชำระหนี้ตามสัญญานั้นตกเป็น โมฆะด้วย ส่วนสัญญาจำนองเป็นประกัน ไม่ผูกพันผู้จำนอง (คำพิพากษาฎีกาที่ 112/2515) โฉมกรรมไม่อาจให้สัตยาบันได้ และเสียเปล่าตลอดเวลา

(12) ดอกเบี้ยเกินอัตราที่ชำระไปแล้ว เรียกคืนไม่ได้ จะนำมาคิดหักจากต้นเงินกู้ที่ยัง ไม่ชำระหาได้ไม่ (คำพิพากษาฎีกาที่ 3067/2516) เป็นการชำระหนี้ฝ่าฝืนข้อห้ามตามกฎหมาย เรียกคืนไม่ได้ตามมาตรา 411

(13) ทำสัญญากู้เงินคิดดอกเบี้ยในอัตราตามกฎหมาย และต้องชำระดอกเบี้ยทุกเดือน หากผิดนัดให้คิดดอกเบี้ยทบต้น ซึ่งขัดกับมาตรา 655 ข้อตกลงนี้เป็นโมฆะ ผู้ให้กู้เรียกดอกเบี้ย ทบต้นไม่ได้ คงเรียกได้เฉพาะดอกเบี้ยธรรมดา (คำพิพากษาฎีกาที่ 1527/2517) โฉมกรรมแยก ส่วนที่สมบูรณ์ออกได้

(14) ทำสัญญากู้รวมดอกเบี้ยเกินอัตราไว้ด้วย ตกเป็นโมฆะเฉพาะดอกเบี้ยต้นเงินกู้ คงสมบูรณ์แยกออกได้ (คำพิพากษาฎีกาที่ 2321/2518) เจ้าหนี้มีสิทธิฟ้องเรียกต้นเงินกู้พร้อม ด้วยดอกเบี้ยระหว่างผิดนัดตามมาตรา 224 (คำพิพากษาฎีกาที่ 1238/2502)

(15) ทำสัญญาขายฝากที่ดินอำพรการจำนอง ซึ่งตกเป็นโมฆะ คงสมบูรณ์เป็นการ กู้เงินซึ่งมอบที่ดินให้ไว้เป็นประกัน (คำพิพากษาฎีกาที่ 2239/2517)

(16) โจทก์ขายที่ดิน 35 1/3 ตารางวา แต่เจ้าพนักงานหลงผิด ทำขายที่ดินทั้งโฉนด 88 1/3 ตารางวา โดยโจทก์มิได้ประมาทเลินเล่อ ถือว่าโจทก์สำคัญผิดในสาระสำคัญแห่งนิติกรรม ตกเป็นโมฆะ แต่แยกส่วนที่สมบูรณ์ออกได้ ที่ดินที่ตกลงซื้อขายกันจึงสมบูรณ์ (คำพิพากษา ฎีกาที่ 2243/2517) โฉมกรรมแยกส่วนที่สมบูรณ์ออกได้

(17) จำเลยที่ 3 ต้องการเงิน 30,000 บาท จึงให้จำเลยที่ 1, 2 ทำสัญญาขายโรงเรือน พิพาทให้โจทก์ โดยมีเงื่อนไขว่า จำเลยที่ 1, 2 จะซื้อคืนภายใน 5 เดือนเท่าราคาขายพร้อมด้วย ดอกเบี้ย 5 เดือนนี้ โจทก์ยอมให้จำเลยที่ 1, 2 ยังอาศัยอยู่ในโรงเรือนได้ และจำเลยที่ 3 ยอม รับให้เงินแทน ดังนี้ แสดงให้เห็นเจตนาของคู่กรณีว่า ถ้าผู้ขายไม่ยอมส่งมอบโรงเรือนแก่ผู้ซื้อ ผู้ขายก็ต้องชำระเงินที่ได้รับไปคืนให้ผู้ซื้อพร้อมด้วยดอกเบี้ย มิได้มุ่งประสงค์จะได้ตัวเรือนเป็น สำคัญ แม้สัญญานี้จะเป็นโมฆะในลักษณะสัญญาขายฝาก เพราะมิได้จดทะเบียน แต่ก็เข้าแบบ เป็นนิติกรรมกู้ยืมเงินด้วย โจทก์ยอมฟ้องเรียกเงินคืนได้พร้อมด้วยดอกเบี้ย (คำพิพากษาฎีกาที่ 108/2516 ประชุมใหญ่)

(18) ผู้มีชื่อออกศึกพิพาทให้บิดาโจทก์ บิดาโจทก์ได้เข้าครอบครองและให้จำเลยเช่า แม้การให้จะมีได้ทำถูกต้องตามแบบ แต่บิดาโจทก์ได้เข้าครอบครองศึกพิพาทย่อมได้สิทธิครอบครอง และอาจได้กรรมสิทธิ์ทางครอบครอง จำเลยเป็นผู้เช่าและเข้าอยู่ในศึกพิพาทโดยอาศัย สิทธิบิดาโจทก์จะกล่าวอ้างว่าผู้ให้เช่าไม่ใช่เจ้าของทรัพย์ หรือไม่มีสิทธิในทรัพย์ที่เช่าโดย สมบูรณ์หาได้ไม่ กรณีไม่ต้องด้วยมาตรา 133 เมื่อบิดาโจทก์ตาย โจทก์เป็นผู้รับมรดก ย่อมมี อำนาจฟ้องขับไล่จำเลย (คำพิพากษาฎีกาที่ 573/2518)

(19) ผู้ซื้อฝากที่ดินทำหนังสือให้ผู้ขายฝากว่าต่ออายุสัญญาขายฝากให้อีก 1 ปี เป็นการขัดแย้งว่าตกลงขายกำหนดเวลาไว้ให้ จะแปลงเป็นคำมั่นจะขายที่ดินคืนย่อมผิดอย่างใน เอกสารข้อตกลงนั้นขัดแย้งกับมาตรา 496 เป็นโมฆะ (คำพิพากษาฎีกาที่ 129/2501)

(20) บริษัทประกันชีวิตให้ลูกจ้างกู้เงินจำนวนที่กฎกระทรวงกำหนด ซึ่งมีโทษถือว่า วัตถุประสงค์ต้องห้ามขัดแย้งโดยกฎหมาย ตกเป็นโมฆะ บริษัทเรียกเงินคืนได้ในฐานลาก มิควรได้ แต่ผู้ค้าประกันหลุดพ้นความรับผิด (คำพิพากษาฎีกาที่ 10/2519) มีข้อสังเกตว่า เมื่อวัตถุประสงค์เป็นการต้องห้ามขัดแย้งโดยกฎหมาย การมอบเงินกู้ให้ลูกจ้างไม่น่าจะเป็น การชำระหนี้ ซึ่งฝ่าฝืนข้อห้ามตามกฎหมาย ต้องห้ามมิให้เรียกเงินคืนในฐานลากมิควรได้ตาม มาตรา 411 แต่มีแง่คิดว่า การมอบเงินกู้เป็นเพียงส่วนประกอบของการแสดงเจตนาให้กู้เงิน มิใช่เป็นการชำระหนี้โดยตรง หรือเป็นการชำระหนี้แต่มีข้อฝ่าฝืนข้อห้ามตามกฎหมายโดยตรง จึงไม่ต้องห้ามมิให้เรียกเงินคืนตามมาตรา 411 ศาลฎีกายังมิได้วินิจฉัยในปัญหานี้โดยชัดเจน

นิติกรรมที่เป็นโมฆียะ

โมฆียกรรม (A voidable act) คือนิติกรรมหรือการกระทำที่สมบูรณ์บังคับกันได้ตาม กฎหมาย จนกว่าจะได้ถูกบอกล้างโดยผู้มีสิทธิบอกล้างตามกฎหมาย

ลักษณะของนิติกรรมที่เป็นโมฆียะ คือ.-

1. เป็นนิติกรรมที่เมื่อทำขึ้นแล้ว นิติกรรมสมบูรณ์มีผลผูกพันกันได้ตามกฎหมาย
2. อาจถูกบอกล้างโดยผู้มีสิทธิบอกล้าง ทำให้นิติกรรมนั้นเป็นโมฆะมาแต่เริ่มแรก (มาตรา 138) คู่กรณีต้องกลับคืนยังฐานะเดิมเสมือนไม่มีการทำนิติกรรม
3. อาจให้สัตยาบันโดยผู้มีสิทธิให้สัตยาบัน ทำให้นิติกรรมนั้นสมบูรณ์มาแต่เริ่มแรก และใช้ได้ตลอดไป (มาตรา 139)

4. ต้องบอกกล่าวภายในกำหนดเวลาที่กฎหมายกำหนดไว้ในมาตรา 143 คือ.-

- ภายใน 1 ปี นับแต่เวลาที่อาจให้สัตยาบันได้ (นับแต่รัฐ) หรือ
- ภายใน 10 ปี นับแต่เมื่อได้ทำนิติกรรมที่เป็นโมฆียะ นั้น

ถ้าพ้นกำหนดดังกล่าวแล้ว นิติกรรมสมบูรณ์ จะบอกกล่าวไม่ได้ สิทธิบอกกล่าวย่อมเป็นอันระงับ

หัวข้อที่ 4 เหตุที่ทำให้นิติกรรมตกเป็นโมฆียะ

มีเหตุสำคัญ 3 อย่าง คือ.-

1. บกพร่องในเรื่องความสามารถของบุคคลผู้ทำนิติกรรม (มาตรา 116) และ
2. บกพร่องในเรื่องการแสดงเจตนาทำนิติกรรม (มาตรา 120-129)
3. เหตุอื่นที่กฎหมายบัญญัติไว้โดยเฉพาะ เช่น การสมรสที่ได้กระทำไปโดยคู่สมรสฝ่ายหนึ่งสำคัญผิดตัวคู่สมรส การสมรสนั้นเป็นโมฆียะ (มาตรา 1505 วรรคแรก)

1. บกพร่องในเรื่องความสามารถของผู้ทำนิติกรรม ทำให้นิติกรรมเป็นโมฆียะ (มาตรา 116)

มาตรา 116 “การใดมิได้เป็นไปตามบทบังคับอันว่าด้วยความสามารถของบุคคล การนั้นห้ามว่าเป็นโมฆียกรรม”

มาตรา 116 หลัก ผู้บกพร่องความสามารถทำนิติกรรม นิติกรรมนั้นเป็นโมฆียะ

บุคคลผู้บกพร่องความสามารถมี 3 พวก คือ.-

- ผู้เยาว์ (มาตรา 21-28)
- บุคคลวิกลจริต (มาตรา 29-32)
- คนเสมือนไร้ความสามารถ (มาตรา 34, 35)

อนึ่ง คำว่า “บุคคล” ตามมาตรา 116 นี้ หมายถึงบุคคลธรรมดา ไม่เกี่ยวกับนิติบุคคล ซึ่งแสดงเจตนาผ่านทางผู้แทน (มาตรา 75) อำนาจของผู้แทนนิติบุคคลย่อมเป็นไปตามที่กำหนดไว้ในกฎหมาย ข้อบังคับหรือตราสารจัดตั้งภายในขอบแห่งวัตถุประสงค์และสภาพของนิติบุคคลนั้น ๆ หากผู้แทนนิติบุคคลทำนิติกรรมแทนนิติบุคคลมีอำนาจบกพร่อง นิติกรรมนั้นย่อมไม่ผูกพันนิติบุคคล หากตกเป็นโมฆียกรรมดังเช่นการกระทำของบุคคลธรรมดาไม่⁽¹⁾

(1) เรื่องเดียวกัน, หน้า 77.

(1) ผู้เยาว์ (A minor) คือบุคคลที่ยังไม่บรรลุนิติภาวะ หรือคือผู้ที่อ่อนอายุ ย่อมหย่อนความรู้สึกผิดชอบ ผู้เยาว์จะบรรลุนิติภาวะเมื่ออายุ 20 ปีบริบูรณ์ หรือบรรลุนิติภาวะโดยการสมรส โดยชายหญิง มีอายุครบ 17 ปีบริบูรณ์แล้ว

ความสามารถในการทำนิติกรรมของผู้เยาว์

มาตรา 21 “อันผู้เยาว์จะทำนิติกรรมใด ๆ ต้องได้รับความยินยอมของผู้แทนโดยชอบธรรมก่อน บรรดาการใด ๆ อันผู้เยาว์ได้ทำลงปราศจากความยินยอมเช่นนั้น ท่านว่าเป็นโมฆียะ เว้นแต่ที่จะกล่าวไว้ในมาตราทั้งสี่ต่อไปนี้”

มาตรา 21 หลัก ผู้เยาว์จะทำนิติกรรมโดยไม่ได้รับความยินยอมของผู้แทนโดยชอบธรรมย่อมตกเป็นโมฆียะ

ข้อยกเว้น ใน 4 กรณีต่อไปนี้ ผู้เยาว์สามารถทำได้เองโดยลำพัง ก็มีผลสมบูรณ์ คือ.—

ก. นิติกรรมที่เป็นคุณประโยชน์แก่ผู้เยาว์ฝ่ายเดียว (มาตรา 22) เช่น รับทรัพย์โดยเสนหา หรือรับทรัพย์สืบตามพินัยกรรมอันไม่มีภาวะคิดพันใด ๆ หรือรับการปลดหนี้, บอกล้างโมฆียกรรม, การยกอายุความขึ้นต่อผู้เจ้าหนี้

ข. นิติกรรมที่ต้องทำเองเฉพาะตัว (มาตรา 23) เช่น จดทะเบียนรับเด็กเป็นบุตร ซึ่งเกิดนอกสมรสจากหญิงซึ่งมิได้จดทะเบียนสมรสด้วย, หรือผู้เยาว์อาจร้องขอต่อศาลเพื่ออนุญาตให้สมรส (มาตรา 1456) หรือฟ้องขอให้รับเด็กเป็นบุตร (มาตรา 1556)

ค. นิติกรรมที่เป็นการจำเป็นเพื่อเลี้ยงชีพตามสมควร (มาตรา 24) เช่น ซื้อเครื่องนุ่งห่ม อาหารเครื่องดืม เครื่องมือเครื่องใช้ในการดำรงชีพ

ง. ทำพินัยกรรมได้เมื่ออายุครบ 15 ปีบริบูรณ์ (มาตรา 25) ดังนั้น ถ้าผู้เยาว์อายุไม่ครบ 15 ปีบริบูรณ์ ทำพินัยกรรม ๆ นั้นย่อมตกเป็นโมฆะ (มาตรา 1703) คือเสียเปล่ามาแต่เริ่มแรกเหมือนมิได้ทำพินัยกรรม ไม่อาจให้สัดยาบันได้

การให้ความยินยอมของผู้แทนโดยชอบธรรม มีข้อสังเกต 3 ประการ คือ.—

ก. จะให้ความยินยอมโดยปริยาย หรือโดยชัดแจ้ง เช่น ด้วยวาจา หรือลายลักษณ์อักษรก็ได้

ข. จะให้ความยินยอมแก่ตัวผู้เยาว์เอง หรือแก่คู่กรณีที่ผู้เยาว์เข้าทำนิติกรรมด้วยก็ได้

ค. จะต้องให้ความยินยอมก่อน หรือขณะที่ผู้เยาว์แสดงเจตนาทำนิติกรรม (คำพิพากษาฎีกาที่ 1319/2513)

ถ้าให้ความยินยอมภายหลังที่ผู้เยาว์ทำนิติกรรมแล้ว ไม่ถือว่าเป็นการให้ความยินยอม

แต่ถือว่าเป็นการให้สัตยาบันแก่โมฆียกรรม (มาตรา 139)

(2) บุคคลวิกลจริต (A person of unsound mind) คือบุคคลที่มีจิตผิดปกติ (เป็นบ้า) หรือมีอาการผิดปกติเพราะสติวิปลาส ขาดความรู้สึกผิดชอบ แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ.-

ก. บุคคลวิกลจริตที่ศาลมีคำสั่งให้เป็นคนไร้ความสามารถ (มาตรา 29) ต้องอยู่ในความอนุบาลของผู้อนุบาล (มาตรา 30) ทำนิติกรรมใด ๆ ไม่ได้เลย ทำลงย่อมตกเป็นโมฆียะ (มาตรา 31) ต้องให้ผู้อนุบาลเป็นผู้ทำแทนทั้งสิ้น เพื่อให้คนทั้งหลายได้มีโอกาสทราบทั่วกัน กฎหมายจึงบัญญัติให้โฆษณาคำสั่งศาลในราชกิจจานุเบกษา

ข. บุคคลวิกลจริตที่ศาลยังมีคำสั่งให้เป็นคนไร้ความสามารถ (มาตรา 32) ยังมีความสามารถทำนิติกรรมใด ๆ ได้ และมีผลสมบูรณ์ตามกฎหมาย

เว้นแต่ จะพิสูจนีให้ได้ใน 2 กรณีต่อไปนี้ จึงจะถือว่านิติกรรมนั้นตกเป็นโมฆียะ คือ

- นิติกรรมนั้นได้ทำลงในขณะที่ผู้ทำจริตวิกลอยู่ และคู่กรณีอีกฝ่ายหนึ่งได้รู้อยู่แล้วว่าผู้ทำเป็นคนวิกลจริต ฉะนั้น จึงเป็นหน้าที่ของฝ่ายวิกลจริตที่ประสงค์จะบอกล้าง เป็นฝ่ายพิสูจนีความจริงให้ประจักษ์ ทั้ง 2 กรณีดังกล่าว หากพิสูจนีไม่ได้หรือได้ไม่ครบ นิติกรรมที่บุคคลวิกลจริตได้ทำลงนั้นย่อมสมบูรณ์

(3) คนเสมือนไร้ความสามารถ (A quasi-incompetent person) (มาตรา-34) คือบุคคลที่หย่อนความสามารถ โดยมีลักษณะ 3 ประการประกอบกัน คือ.-

ก. มีเหตุบกพร่องอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น กายพิการ หรือจิตฟั่นเฟือนไม่สมประกอบ หรือประพฤตีสຸรຸຍສຸຣາຍເສເພລເປັນອາຈິນ หรือติดสุรายาเมา และ

ข. เหตุบกพร่องดังกล่าวนั้น ทำให้ไม่สามารถจัดการงานของตนเองได้ และ

ค. ศาลมีคำสั่งให้เป็นคนเสมือนไร้ความสามารถ ต้องอยู่ในความพิทักษ์ของผู้พิทักษ์ คำสั่งศาลนี้ให้โฆษณาในราชกิจจานุเบกษา

การทำนิติกรรมของคนเสมือนไร้ความสามารถ

มาตรา 35 “บุคคลผู้เสมือนไร้ความสามารถนั้น ต้องได้รับความยินยอมของผู้พิทักษ์ก่อน แล้วจึงจะทำกรอย่างหนึ่งอย่างใดที่กล่าวต่อไปนี้ได้ คือ

(1) รับ หรือใช้เงินทุน

(2) ทำสัญญากู้ยืม หรือรับประกัน

(3) ทำกรอย่างหนึ่งอย่างใดเพื่อจะได้มา หรือปล่อยไปซึ่งสิทธิในอสังหาริมทรัพย์ หรือในสังหาริมทรัพย์อันมีค่า

- (4) ทำการอันหนึ่งอันใดเกี่ยวกับคดีความในศาล เว้นแต่การร้องขอถอนผู้พิทักษ์
- (5) ให้โดยเสน่หา หรือประนีประนอมยอมความ หรือทำความตกลงให้อนุญาตตุลาการพิจารณาคดี
- (6) รับ หรือบอกสละความเป็นทนาย
- (7) บอกปิดไม่รับเมื่อเขาได้ให้โดยเสน่หา หรือไม่รับส่วนทรัพย์มรดก หรือรับเอาทรัพย์เขาให้ หรือทรัพย์มรดกอันมีค่ากระตือรือร้น
- (8) ก่อสร้าง ปลูกสร้างซ่อมแปลง หรือขยายโรงเรือนให้ใหญ่ขึ้น หรือทำการซ่อมแซมอย่างใหญ่
- (9) เช่า หรือให้เช่าทรัพย์สินเป็นสังหาริมทรัพย์ มีกำหนดนานกว่าหกเดือน หรือเป็นอสังหาริมทรัพย์ มีกำหนดนานกว่าสามปี

อนึ่ง ในพฤติการณ์อันสมควร ศาลจะสั่งว่าบุคคลผู้เสมือนไร้ความสามารถต้องได้รับความยินยอมของผู้พิทักษ์ก่อน เพื่อทำการอื่นใดนอกจากที่ได้กล่าวมาแล้วนั้นอีกได้

การใดอันกระทำลงฝ่าฝืนบทบัญญัติทั้งหลายซึ่งกล่าวข้างบนนี้ ท่านว่าเป็นโมฆียะ”

มาตรา 35 หลัก ทำนิติกรรมใด ๆ ได้โดยลำพังตนเอง และมีผลสมบูรณ์ทุกประการ

ข้อยกเว้น นิติกรรมที่สำคัญบางอย่าง เช่น 9 กรณี ตามมาตรา 35 ต้องได้รับความยินยอมจากผู้พิทักษ์ก่อน มิฉะนั้นนิติกรรมดังกล่าวย่อมตกเป็นโมฆียะ นอกเหนือจากกิจการ 9 ชนิด และที่ศาลเห็นสมควรสั่งเป็นกรณีพิเศษแล้ว คนเสมือนไร้ความสามารถย่อมมีความสามารถทำได้โดยลำพังดูบุคคลผู้มีความสามารถทั่วไป ผู้พิทักษ์มีหน้าที่เพียงให้การช่วยเหลือ โดยให้ความยินยอมแก่คนเสมือนไร้ความสามารถในการทำกิจการดังกล่าว ซึ่งกฎหมายเห็นว่าสำคัญ ผู้พิทักษ์ห้ามอำนาจทำนิติกรรมหรือจัดการทรัพย์สินแทนไม่

คำพิพากษาฎีกาเกี่ยวกับความสามารถของบุคคล⁽¹⁾

(1) ขยายยกที่ดินให้หลานโดยทำใบมอบอำนาจให้หลานไปทำนิติกรรมแทน แม้หลานนั้นจะยังไม่บรรลุนิติภาวะก็เป็นผู้รับมอบอำนาจได้ (คำพิพากษาฎีกาที่ 598/2506) เพราะเป็นนิติกรรมที่เป็นคุณประโยชน์แก่ผู้เยาว์ฝ่ายเดียว

(2) ผู้เยาว์ลงนามทำสัญญาโดยมีผู้แทนโดยชอบธรรมลงลายพิมพ์นิ้วมือเป็นพยานในเอกสารนั้น ถือได้ว่าผู้แทนโดยชอบธรรมให้ความยินยอมแล้ว (คำพิพากษาฎีกาที่ 1219/2512)

(1) เรื่องเดียวกัน, หน้า 111-114.

เพราะความยินยอมของผู้แทนโดยชอบธรรม กฎหมายมิได้กำหนดแบบไว้

(3) การขายที่ดินของผู้เยาว์ซึ่งผู้แทนโดยชอบธรรมต้องได้รับอนุญาตจากศาลก่อน ตามมาตรา 1546 เดิม เป็นบทยกเว้นมาตรา 24 จึงอ้างไม่ได้ว่าสมบูรณ์เพราะผู้เยาว์กระทำไป โดยสมควรแก่ฐานะรูปและจำเป็นเพื่ออนาคตของผู้เยาว์ (คำพิพากษาฎีกาที่ 856-857/2497) ตามมาตรา 24 ต้องเป็นการจำเป็นเพื่อเลี้ยงชีพตามสมควร

(4) คนใบ้แต่กำเนิด เมื่อศาลยังมีคำสั่งให้เป็นคนเสมือนไร้ความสามารถ ย่อมดำเนินคดี ได้อย่างบุคคลธรรมดา (คำพิพากษาฎีกาที่ 1552/2504 ประชุมใหญ่)

(5) คนเสมือนไร้ความสามารถ ย่อมประกอบกิจการต่าง ๆ ได้วันแต่บางกรณีซึ่งต้อง ได้รับความยินยอมจากผู้พิทักษ์ ผู้พิทักษ์ไม่มีอำนาจทำกิจการแทน (คำพิพากษาฎีกาที่ 666/ 2495 ประชุมใหญ่) เพราะผู้พิทักษ์มิใช่ผู้แทนโดยชอบธรรมของคนเสมือนไร้ความสามารถ

(6) บิดามารดาทำสัญญาจะขายที่ดินของบุตรสองคน ซึ่งคนหนึ่งเป็นผู้เยาว์ โดยระบุ ในสัญญาว่าจะโอนขายที่ดินเมื่อถอนชื่อบุตรออกจากโฉนดแล้ว ภายหลังบิดามารดาไม่จัดการ อย่างใดเพื่อปฏิบัติตามสัญญา ดังนี้ ย่อมถือว่าบิดามารดานั้นผิดสัญญา ต้องรับผิดชอบค่าเสียหาย แก่ผู้จะซื้อ แต่จะบังคับบิดามารดาให้โอนขายที่ดินไม่ได้ เพราะไม่ใช่ที่ดินของบิดามารดาและ จะบังคับบุตรซึ่งเป็นคนภายนอกสัญญาไม่ได้ เพราะบิดามารดาไม่ใช่ตัวแทน (คำพิพากษาฎีกาที่ 1326/2493) โปรดสังเกตว่าบิดามารดาในคดีนี้ทำสัญญาจะขายที่ดินในนามตนเอง โดยจะจัดการ ถอนชื่อบุตรออกจากโฉนด มิได้ทำสัญญาในฐานะผู้แทนโดยชอบธรรมของบุตรผู้เยาว์ และ ตัวแทนของบุตรซึ่งบรรลุนิติภาวะแล้ว จึงไม่อาจอ้างเป็นแบบอย่างได้ว่าบิดามารดาซึ่งทำสัญญา จะขายที่ดินของผู้เยาว์โดยไม่ได้รับอนุญาตจากศาล จะต้องรับผิดชอบค่าเสียหายฐานผิดสัญญา ในกรณีที่ไม่ว่าจะปฏิบัติตามสัญญาได้

(7) จำเลยซึ่งเป็นผู้แทนโดยชอบธรรมของบุตรผู้เยาว์ ทำสัญญาจะแลกเปลี่ยนที่ดิน ของบุตรกับที่ดินของโจทก์ แต่ยังไม่ทันร้องขออนุญาตต่อศาล บุตรถึงแก่ความตาย ที่ดินตกเป็น มรดกแก่จำเลย ดังนี้ โจทก์จะฟ้องบังคับจำเลยให้โอนที่ดินแก่โจทก์ตามสัญญาไม่ได้ เพราะ จำเลยเป็นเพียงผู้ทำสัญญาแทนบุตร สัญญาย่อมไม่ผูกพันจำเลย แม้โจทก์จะฟ้องบุตรผู้เยาว์ก็ ไม่ได้ จึงฟ้องผู้รับมรดกไม่ได้ด้วย (คำพิพากษาฎีกาที่ 1617/2494 ประชุมใหญ่)

(8) บิดานำหุ้นของบุตรผู้เยาว์ไปตีใช้หนี้ส่วนตัวโดยไม่ได้รับอนุญาตจากศาล ถือว่า ประโยชน์ของบิดาขัดกับบุตร แม้บุตรจะให้ความยินยอม นิติกรรมนั้นก็ตกเป็นโมฆะ (คำพิพากษา ฎีกาที่ 2081-2087/2514)

(9) สัญญาให้เช่าอสังหาริมทรัพย์เกินกว่าสามปีซึ่งบิดาทำแทนบุตรผู้เยาว์โดยไม่ได้รับอนุญาตจากศาล ไม่มีผลบังคับ และไม่เป็นโมฆียกรรมอันจะพึงบอกล้าง แม้บุตรบรรลุนิติภาวะภายหลังก็ไม่อาจให้สัตยาบันได้ (คำพิพากษาฎีกาที่ 876/2516)

(10) บิดาทำสัญญาต่างตอบแทนพิเศษให้เช่าอสังหาริมทรัพย์ของบุตรผู้เยาว์ตลอดชีวิตของผู้เช่า โดยไม่ได้รับอนุญาตจากศาล การให้เช่านั้นมีผลผูกพันบุตรเพียงสามปี (คำพิพากษาฎีกาที่ 2170/2516)

(11) ภริยาซึ่งเป็นผู้อนุบาลสามีซึ่งเป็นคนไร้ความสามารถ ต้องจัดการทรัพย์สินของสามีเพื่อประโยชน์ของสามี การที่ยกสินบริภคณีให้ผู้อื่นโดยเสน่หา มิใช่เพื่อประโยชน์ของสามี จึงไม่ผูกพันส่วนของสามี คงผูกพันเฉพาะส่วนของคนเท่านั้น (คำพิพากษาฎีกาที่ 2159/2517)

(12) มารดากู้เงินและเอาโฉนดที่ดินของบุตรผู้เยาว์ไปประกันโดยบุตรรู้เห็นยินยอม ไม่ตกอยู่ในบังคับมาตรา 1546 เดิม แม้บุตรมิใช่ผู้กู้เงิน ผู้ให้กู้ก็มีสิทธิยึดโฉนดไว้จนกว่าจะได้รับชำระหนี้ครบถ้วน (คำพิพากษาฎีกาที่ 553/2518) แม้การมอบโฉนดเป็นประกันจะมีใช่เป็นการจำนอง ก็น่าจะถือว่าประโยชน์ของมารดาขัดกับประโยชน์ของบุตรผู้เยาว์ เมื่อทำโดยมิได้รับอนุญาตจากศาล ย่อมตกเป็นโมฆะตามมาตรา 1547 เดิม หรือมาตรา 1575 ปัจจุบัน แต่ปัญหาข้อนี้อาจไม่มีประเด็นขึ้นสู่ศาลฎีกา และศาลฎีกาก็คงไม่เห็นสมควรหยิบยกขึ้นวินิจฉัย แม้จะเป็นปัญหาอันเกี่ยวกับความสงบเรียบร้อยของประชาชนก็ตาม

2. บทพรรณานในเรื่องการแสดงเจตนาทำนิติกรรม ทำให้นิติกรรมเป็นโมฆียะ (มาตรา 120-129) แยกพิจารณาออกเป็น 3 กรณี คือ.-

(1) การแสดงเจตนาโดยสำคัญผิดในคุณสมบัติของบุคคลหรือทรัพย์ ซึ่งตามปกตินับว่าเป็นสาระสำคัญ (มาตรา 120)

(2) การแสดงเจตนาอันได้มาเพราะกลฉ้อฉลฯ (มาตรา 121-125 และ 129)

(3) การแสดงเจตนาอันได้มาเพราะข่มขู่ (มาตรา 121, 126-129)

(1) การแสดงเจตนาโดยสำคัญผิดในคุณสมบัติของบุคคลหรือทรัพย์ ซึ่งตามปกติ นับว่าเป็นสาระสำคัญ (การแสดงเจตนาอันนั้น เป็นโมฆียะ)

มาตรา 120 “การแสดงเจตนา ถ้าทำด้วยสำคัญผิดในคุณสมบัติของบุคคลหรือทรัพย์ ซึ่งตามปกติย่อมนับว่าเป็นสาระสำคัญนั้น ไซ้ แสดงเจตนาอย่างนั้นท่านว่าเป็นโมฆียะ”

มาตรา 120 หลัก สำคัญผิดในคุณสมบัติของบุคคลหรือทรัพย์ (สำคัญ) นิติกรรมเป็นโมฆียะ

คุณสมบัติดังกล่าว หมายถึงคุณลักษณะทั้งหลายทั้งปวงที่กระทบกระเทือนถึงความเชื่อถือถึงคุณค่าแห่งบุคคลหรือทรัพย์สินนั้นอันนับได้ว่าเป็นคุณสมบัติซึ่งเป็นสาระสำคัญ⁽¹⁾

เช่น ก. ต้องการช่างปูน เพื่อทำรั้วบ้าน ตกลงทำสัญญาจ้างกันแล้ว จึงทราบว่าเป็นช่างไม้ ไม่ถนัดในการทำปูน เป็นการสำคัญผิดในคุณสมบัติของบุคคล ดังนี้ สัญญาจ้างทำรั้วบ้านจึงเป็นโมฆียะ

หรือเช่น ก. ต้องการซื้อรถยนต์ใหม่ ตกลงทำสัญญาซื้อกับบริษัท ข. แล้ว ต่อมาจึงทราบว่ารถยนต์คันนั้นเคยถูกใช้มาแล้ว แต่นำมาพ่นสีใหม่ เป็นการย้อมแมวขาย ถือว่า ก. สำคัญผิดในคุณสมบัติของทรัพย์สิน ดังนี้ สัญญาซื้อขายนั้นจึงเป็นโมฆียะ

แต่บางกรณี การสำคัญผิดในคุณสมบัติของบุคคล ก็ไม่เป็นโมฆียะเสมอไป เช่น นางสาว ก. เห็นนาย ข. แต่งกายดี ขับรถเก๋งคันยาวใหญ่ สำคัญผิดคิดว่านาย ข. เป็นเศรษฐี จึงสมัครใจเข้าทำการสมรสตามกฎหมาย สมรสแล้วจึงทราบว่านาย ข. เป็นเพียงคนขับรถของเศรษฐี ดังนี้ การสมรสไม่เป็นโมฆียะ นาง ก. จะเพิกถอนการสมรสโดยอ้างเหตุสำคัญผิดในคุณสมบัติของนาย ข. ไม่ได้ เพราะมิใช่เป็นการสำคัญตัวผิด ตามมาตรา 1505 วรรคแรก

อย่างไรก็ตาม แก้ไข เพียงใด ก็จะถือว่าคุณสมบัติของบุคคลหรือทรัพย์สินเป็นสาระสำคัญในการทำนิติกรรม ไม่มีกฎหมายบัญญัติไว้ จึงต้องพิจารณาเป็นเรื่อง ๆ ไป แล้วแต่ประเพณีหรือตามสมัยนิยม แต่ก็อาจพิจารณาได้จากเจตนาของคู่กรณีแห่งนิติกรรมว่ามุ่งหมายถึงคุณสมบัติของบุคคลเป็นสาระสำคัญหรือไม่⁽²⁾ หรือพิจารณาจากลักษณะของนิติกรรมนั้น ๆ ว่าคุณสมบัติของบุคคลเป็นสาระสำคัญหรือไม่ ซึ่งก็ถือความรู้ความสามารถเกี่ยวกับการชำระหนี้หรือปฏิบัติหน้าที่ตามนิติกรรมนั่นเอง⁽³⁾

คำพิพากษาศาลฎีกาเกี่ยวกับการแสดงเจตนาโดยสำคัญผิดในคุณสมบัติของบุคคลหรือทรัพย์สินซึ่งตามปกติย่อมนับว่าเป็นสาระสำคัญ⁽⁴⁾

(1) จำเลยทำสัญญาประนีประนอมยอมความตกลงแบ่งมรดกของผู้ตายกับโจทก์ โดยจำเลยทราบว่าโจทก์เป็นภริยาเจ้ามรดกอยู่กินด้วยกันมา 16-17 ปี แม้จำเลยจะทำสัญญาโดยไม่ทราบว่าโจทก์เป็นภริยาที่ไม่ชอบด้วยกฎหมายของเจ้ามรดก เนื่องจากไม่ได้จดทะเบียนสมรส ก็เป็นเพียงจำเลยสำคัญผิดในฐานะทางกฎหมายของโจทก์เท่านั้น หากสำคัญผิดในคุณสมบัติ

(1) ประกอบ หุตะสิงห์, กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยนิติกรรมและสัญญา (กรุงเทพมหานคร : นิติบรรณาคาร 2518), หน้า 50.

(2) จิต เศรษฐบุตร, เรื่องเดียวกัน, หน้า 139.

(3) ศักดิ์ สมองชาติ, เรื่องเดียวกัน, หน้า 146.

(4) เรื่องเดียวกัน, หน้า 146